

Tadqiqot.uz

ЎЗБЕКИСТОН ОЛИМЛАРИ ВА ЁШЛАРИНИНГ ИННОВАЦИОН ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАРИ МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2021

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидаги изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Crossref

31 MAY
№28

CONFERENCES.UZ

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 28-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
2-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
28-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-2**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
28-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-2**

ТОШКЕНТ-2021

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2021]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 28-қўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 май 2021 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2021. - 113 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шохидат Юсуповна (Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети)

6. Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Ҳамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқайом Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ФАЛСАФА ВА ҲАЁТ СОҲАСИДАГИ ҚАРАШЛАР

1. Gulshona Axmadjonova FALSAFA VA HAYOT SOHASIDAGI QARASHLAR.....	9
2. Оқбоев Ўрал Хожимуротович ЎЗБЕКИСТОН ШАРОИТИДА ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИНИ МОДЕЛЛАШТИРИШ- НИНГ ЎЗИГА ХОС АҲАМИЯТИ.....	11
3. Xoliqov Lazizjon Maxmud o'gli YOSHLAR DUNYOQARASHIDA TOLERANTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIY-FALSAFIY ANAMIYATI	13
4. Ризаев Илҳом Имомалиевич ИЖТИМОЙ ТИЗИМ ЎЗ-ЎЗИНИ ТАШКИЛЛАШТИРИШИДА БАҲҚАРОРЛИК ҲАМДА БЕҚАРОРЛИКНИНГ ЎЗАРО НИСБАТИ.....	15
5. Jabbarbergenov Timur ETNIKALIQ IDENTIVLIKTIŇ TIYKARĞI ÓLSHEMLERINE FILOSOFIYALIQ ANALIZ.....	17
6. Tazabay Yuldashev MILLIY MÁDENIYAT HÁM MILLIY XARAKTERDI FILOSOFIYALIQ ANALIZLEW MÁSELESI.....	20
7. Азизкулов Акрам Абдурахмонович МАРКАЗИЙ ОСИЁ ХАЛҚЛАРИ ИЖТИМОЙ ҲАЁТИДА БАҒРИКЕНГЛИК МАДАНИЯТИ -МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТИ СИФАТИДА	23
8. Farkhodova Surayyo Nizomiddin qizi ONG VA RUHIYAT. BILISH, UNING SHAKLLARI VA USLUBLARI.	25
9. Холиқов Юнус Ортиқович ЎЗБЕКИСТАНДА БАҒРИКЕНГЛИК МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АХЛОҚИЙ АСОСЛАРИ.....	27
10. Бахрамова Нафиса Шакирджановна МАКС ШЕЛЕР ФАЛСАФИЙ АНТРОПОЛОГИЯСИ.....	29
11. Halimov Ibrohim Alisherovich SHARQ VA G'ARB FALSAFASIDA INSONNING ICHKI OLAMI TO'G'RISIDAGI QARASHLAR.....	31
12. Abrorkhon Asatulloev Asatulloevich IN THE TWENTIETH CENTURY, TURKESTAN NATIONAL MEDIA OUTREACH IDEAS PUBLISHED BY ABDURAKHMON SAYYOH TASHKENDY, ENTITLED «ME'YOR UL-AKHLOK».....	33
13. G'ovsidinov Ma'ruf Nasridinovich Y.E.BERTELS TATQIQOTLARIDA ABDURAHMON JOMIYNING FALSAFIY ASARLAR TAHLILI.....	36
14. Mirzayeva Diloromxon Mashrabjon qizi ABU NASR FAROBIYNING IJTIMOIY-FALSAFIY QARASHLARI	38
15. Navro'zov Doston Shodiboy o'g'li MARKAZIY OSIYODA ENG QADIMGI FALSAFIY QARASHLAR, “AVESTO” VA ZARDUSHTIYLIK G'OYALARI.....	40
16. Ro'zimova Mavjuda Boymuratovna, Moxmudov Sarvar Allaberganovich O'QUVCHILARNING TA'LIM-TARBIYA VA DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI.....	42
17. Shaymanov fozilbek to'lqin o'g'li O'ZBEKISTONDA YOSHLAR MA'NAVIYATINI YUKSALTIRISHNING NAZARIY – METODOLOGIK ASOSLARI	44
18. Záretdinov Rasul Muratbay ulli IDEAL.....	47

19. Амриддинова Дилрабо Турсуновна МАҲМУДХУЖА БЕҲБУДИЙНИНГ ДИН ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИНИНГ МОҲИЯТИ	49
20. Ҳамзаев Шавкат Абдирасулович ЯССАВИЙ ҚАРАШЛАРИДА КОМИЛ ИНСОН КОНЦЕПЦИЯСИ МАСАЛАСИ	51
21. Ҳамзаев Шавкат Абдирасулович ЯССАВИЙ ҚАРАШЛАРИДА КОМИЛ ИНСОН КОНЦЕПЦИЯСИ МАСАЛАСИ	53
22. Ҳаққулов Набижон Қахрамонович СИДДИКИЙ – АЖЗИЙНИНГ МАЪРИФАТПАРВАРЛИК ҒОЯЛАРИНИ ФАЛСАФИЙ МОҲИЯТИ	55
23. Hojametova Jadira TINISHLIQTI TA'MINLEW MA'MLEKET RAWAJLANIWINDA A'NMIYETIN FILOSOFIYALIQ TA'REPTEN ANALIZLEW MA'SELESI	57
24. Ergashev Shohrux Kamoliddin o'g'li TARAQQIYPARVAR ZIYOLILARNING TA'LIM VA TARBIYA BORASIDA FALSAFIY QARASHLARI	59
25. Bekchanova Ruksora San'atovna, Qurbonova Munisa Muzaffar qizi AMALGA OSHIRILAYOTGAN ISLOHOTLAR VA ULARNING INSON ONGI VA TAFAKKURINI O'ZGARISHIDAGI AHAMIYATI	61
26. Уразбоев Элдор Оллаёр ўғли, Ахмедова Раъно Азаматовна ХОЖА АЛИ РОМИТАНИЙ ФАОЛИЯТИ ВА УНИНГ ТАРБИЯИЙ ҚАРАШЛАРИ	62
27. Олтишева Насибахон Ғуламжоновна ЁШЛАРИНИНГ ИЖТИМОИЙ ФАОЛЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА МИЛЛИЙ ВА МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРИНИНГ ЎРНИ	64
28. И.Арзиматова, А.Сучилова ҲОЗИРГИ ЗАМОН БАДИИЙ МАДАНИЯТИНИНГ ИЖТИМОИЙ-ФАЛСАФИЙ ҲАМДА ЭСТЕТИК ТАҲЛИЛИ	66
29. Ergashev Ulug'bek FALSAFIY KATEGORIYALARNING BOSHQA FAN TUSHUNCHALARIDAN FARQI	68
30. Dilbar Muxamedova Gafurjanovna, Nuriddinov Bunyod Xurshid o'g'li KREATIV PSIXOLOGIYA VA SHAXS KREATIVLIGINING PSIXOLOGIK O'ZIGA XOSLIGI	70
31. Shadmonov Aziz Azimovich INSON ERKINLIGI QADRIYAT SIFATIDA	72
32. To'raboyeva Mohinur Akramjonqizi EASTERN PHILOSOPHY.MYTHICAL OR MYTHOLOGICAL NOTIONS	73
33. Tursunov Ramziddin Abdihalil o'g'li MANTIQ ILMINING RIVOJLANISHIDA DUNYOQARASHNING O'RNI	76
34. Ж.Мўминов ЮКСАК МАЪНАВИЯТ - МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ БАРКАМОЛЛИК ОМИЛИ	78
35. И.Арзиматова САНЪАТ – ШАХСНИ ЭСТЕТИК ТАРБИЯЛАШ ОМИЛИ СИФАТИДА	80
36. Илхомжон Рахимов Азимжонович, Нурматов Лазизбек Отабек ўғли “КЎП МИЛЛАТЛИ, КОНФЕССИЯЛИ МАҲАЛЛАЛАР ДЕМОКРАТИЯНИНГ БОШ МЕЗОНИ”	86
37. Исмоилов Собиржон БУЮК БОБОЛАРИМИЗ ИБРАТИ	89
38. Кадирова Дилдора, Асатиллаев Х ДАВЛАТ ДАСТУРЛАРИ–ИСЛОҲОТЛАР МАЁФИДИР	92
39. Меликова М.Н. К ВОПРОСУ О СООТНОШЕНИИ ФИЛОСОФСКИХ ВЗГЛЯДОВ НАВОИ И АТТАРА	94
40. Ш.Б.Садуллаева К ВОПРОСУ О ПРИНЦИПАХ СПРАВЕДЛИВОСТИ В СОЦИАЛЬНОЙ ФИЛОСОФИИ	

41. Саидкулов Нуриддин Акрамкулович КРЕАТИВ ЁНДАШУВ АСОСИДА ЁШЛАР СИЁСИЙ МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МУАММОЛАРИ	96
42. Тешабаева Л.А. СИЁСИЙ ПАРТИЯЛАР ВА ЛИБЕРАЛИЗМ ВА КОНСЕРВАТИЗМ ҲОЯЛАРИ	99
43. Улуғбек Абдухалилович Азимов ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ЖАРАЁНИДА ЁШЛАРНИНГ ДЕМОКРАТИК ҚАДРИЯТЛАР ТИЗИМИГА АКСИОЛОГИК МУНОСАБАТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ФАЛСАФИЙ ТАХЛИЛИ	102
44. Ўринбоева Мафтуна Содиқовна, Расулова Шоира Азизовна ЭКОЛОГИК БАҲҚАРОР ТАРАҚҚИЁТНИ ТАЪМИНЛАШДА АХЛОҚНИНГ ФУНКЦИЯЛАРИ	104
45. Ф.Ибрагимова БАДИИЙ МАДАНИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ИҚТИСОДИЙ ОМИЛЛАРНИНГ ЎРНИ.....	107
46. Ҳақимов Акмалжон Абдуганиевич ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИНИ ДАВРИЙЛАШТИРИШДАГИ БАЪЗИ УРИНИШЛАР	109
47. Ш.Холназарова БАДИИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЖАМИЯТ МАЪНАВИЙ ҲАЁТИДАГИ АҲАМИЯТИ	111

ФАЛСАФА ВА ҲАЁТ СОҲАСИДАГИ ҚАРАШЛАР

FALSAFA VA HAYOT SOHASIDAGI QARASHLAR

Gulshona Axmadjonova

O'zbekiston Xalqaro Islom Akademiyasi
Mumtoz sharq fakulteti arab filologiyasi
2-bosqich talabasi
gulshonaakhmadjonova@gmail.com

Annotatsiya: Falsafa barcha sohalarida bashariyatni qamrab oladi. Falsafaning ijtimoiy ong tizimida tutgan o'rni, jamiyat va shaxs hayotidagi ahamiyati hamma davrlarda dolzarb masala bo'lgan. Insoniyatning qarashlari turfa fikrlari zahirida falsafaning o'rni beqiyos.

Kalit so'zlar: Falsafa, falsafaning umuminsoniyligi, o'zbek falsafasi dunyoqarashi, falsafiy dunyoqarash, falsafa va hayot

Bashariyat milodiy XXI asr bilan xayrlashib, uchinchi ming yillikka qadam qo'ymoqda. Falsafa bugungi kunga kelib, ijtimoiy hayotning barcha sohalarida ulkan yutuqlarga erishdi. Fan va texnika, madaniyat va maorif beqiyos rivojlandi.

Odamzod o'zining aql-zakovati va mehnati bilan juda ko'p yangiliklar yaratdi.

Dunyoning ko'plab sir-asrori kashf etildi, buyuk ixtirolar qilindi.

Ma'naviy boyliklar orasida falsafa ilmida to'plangan hikmatlar xazinasini eng muhim o'rin tutadi. Har bir davrning buyuk donishmandlari bo'ladi. Ular o'z yurti va xalqining tafakkuri, ruhiyati hamda orzu-intilishlarini falsafiy ta'limotlarida, muayyan darajada, ifoda etganlar, jamiyat farovonligi va millat ravnaqi uchun xizmat qiladigan yuksak g'oyalarni o'rta tashlaganlar. Xalqni buyuk maqsadlar sari yetaklovchi bayroq sifatida namoyon bo'ladigan bu g'oyalarning muayyan davr mafkurasi aylanishida falsafiy bilimlar katta ahamiyat kasb etadi. Falsafaning ijtimoiy ong tizimida tutgan o'rni, jamiyat va shaxs hayotidagi ahamiyati nimadan iborat, degani masala hamma davrlarda ham dolzarb bo'lgan.

Ayniqsa, tarixiy taraqqiyotning tub burilish davrlarida falsafaning asl mohiyatini bilish, uning usul va g'oyalari kuchidan foydalanish muhim ahamiyat kasb etgan.

Olam va odam munosabatlari, dunyoning mavjudligi, borliqning voqeligi, undagi o'zaro aloqadorlik va taraqqiy etish, insoniyat hayotidagi adolat va haqiqat, yaxshilik va yomonlik, urush va tinchlik, umrning mazmuni, tabiat va jamiyat taraqqiyotining asosiy tamoyillari bilan bog'liq ko'pdan-ko'p masalalar falsafa va falsafiy bilim sohalarining azaliy muammolari sirasiga kiradi. Falsafaning umumbashariy fan ekani, uning bahs mavzulari va asosiy muammolarini belgilab beradi. Shu ma'noda odam va olam, ularning ibtidosi va intihosi, hayoti va o'zaro munosabatlari, inson tafakkuri, tabiat va jamiyat taraqqiyotining umumiy qonuniyatlari falsafa uchun azaliy muammolardir. Shu bilan birga, muayyan davrda hal etiladigan o'tkinchi muammolar ham bo'ladi. Ular abadiy muammolar darajasiga ko'tarilmasa-da, o'z davrining talab va ehtiyojlaridan kelib chiqqani uchun, muhim ahamiyat kasb etadi.

Falsafa yangi g'oyalarning to'qilishiga imkon beradi. Hayot, ijtimoiy tajriba bilan uzviy bog'liq holda rivojlanadi. U tarixiy davr bilan mustahkam aloqadorlikda taraqqiy etadi. Har bir tarixiy davr, uning oldiga yangi masala va muammolarni qo'yadi. Aynan ular orqali falsafada davrning taraqqiyot tamoyillari va o'ziga xos xususiyatlari aks etadi. Masalan, hozirgi davrda istiqbol mafkurasi falsafiy asoslarini izohlash zarurati shu bilan belgilanadi. Falsafiy ta'limotlarda jamiyat hayotining barcha sohalarini tarixiy jarayonga xos tamoyillar, ijtimoiy guruhlarining manfaat va kayfiyatlari, tafakkur usullari o'z aksini topadi. Shuning uchun ham muayyan ijtimoiy kuch, sinf, guruh, partiya va oqimlar o'z maqsad-muddaolari va g'oyalarni ilmiy asoslashda falsafadan foydalanadi.

Falsafadagi ustuvor qarash va qoidalar davr mahsulini bo'lgani uchun, zamonning taraqqiy-

ot tamoyillari va muammolari unda o'z ifodasini topadi. Hayotiy falsafaning doirasi juda keng bo'lib, ongning sodda namoyon bo'lish shakllarini ham, oqilona va sog'lom fikrlarni ham o'z ichiga oladi. Fanda ijtimoiy borliqning barcha jihatlari aks etadi. Dunyoqarashning shakllanishida his-tuyg'u, aql-idrok va tafakkur ham muhim o'rin tutishi tabiiy. Uning shakllanishi kishilarning hissiy kechinma va kayfiyatlariga ham bog'liq bo'lib, inson kayfiyatida uning hayot sharoitlari, ijtimoiy ahvoli, milliy xususiyati, madaniy saviyasi, shaxsiy taqdiri, yoshi va hokazolar aks etadi. Muayyan davr dunyoqarashida zamon ruhi, ijtimoiy kuchlarning kayfiyati, intilishi ham o'z ifodasini topadi. Masalan, bugungi

O'zbekiston mustaqilligini mustahkamlash zarurati istiqlool dunyoqarashini shakllantirishga ulkan ta'sir ko'rsatmoqda. Inson aqli unga xos hissiyot va tasavvurlar asosida ilmiy dunyoqarashni shakllantiradi va takomillashtiradi. Har bir kishiga xos hissiyot va fikr, bilim va e'tiqod, intilish va kayfiyat, orzu-umid va qadriyatlar dunyoqarash tarkibida yaxlitlashadi va olamni bir butun holda aks ettiradi. Bir butun, yaxlit dunyoqarashning shakllanishi bolalikdan boshlanib, inson hayotining oxirigacha davom etadi. Bu holat individual dunyoqarashning asosiy tamoyillaridan birini ifodalaydi. Hayotiy falsafa yoki oddiy amaliy dunyoqarashning o'ziga xos turini inson faoliyatining turli sohalaridagi bilim va tajribalar ta'sirida shakllanayotgan qarashlar tashkil etadi.

«Har kimning o'z falsafasi bor» deyilganida ana shu hol aniqlashiladi. Demak, dunyoqarash o'zining kundalik ommaviy shakllarida chuqur va yetarli darajada asoslanmagan stixiyali harakterga ega. Shuning uchun ham ko'p hollarda kundalik tafakkur muhim masalalarni to'g'ri tushuntirish va baholashga ojizlik qiladi. Buning uchun olamni ilmiy tahlil qilish va bilish zarur. Falsafiy dunyoqarash kundalik faoliyat, dunyoviy, diniy, ilmiy bilimlar, hayotiy kuzatishlar va ijtimoiy tarbiya ta'sirida shakllanadi hamda rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A. Toynbi. Postijeniye istorii. — M.: Nauka, 1991.
2. Karimov I. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. — T.: O'zbekiston, 1999.
3. Karimov I. Ma'naviy yuksalish yo'lida. — T.: O'zbekiston, 1999.
4. Muminov I. O'zbekistondagi tabiiy-ilmiy va ijtimoiy-falsafiy tafakkur tarixidan lavhalar. — T.: «Fan», 1998.
5. Falsafa asoslari. Toshkent. «O'zbekiston», 2005.

ЎЗБЕКИСТОН ШАРОИТИДА ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИНИ МОДЕЛЛАШТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС АҲАМИЯТИ

Оқбоев Ўрал Хожимуротович
Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон
Миллий Университети магистранти

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистон шароитида фуқаролик жамиятини моделлаштиришнинг ўзига хос аҳамияти мамлакатимизни модернизация қилиш ҳамда ҳаётнинг барча соҳаларини либераллаштириш бўйича устувор йўналишларни амалга оширишнинг долзарб аҳамияти ёритиб берилган.

Калит сўзлар: либерал, кадрیات, ҳаракатлар стратегияси, модернизация, устувор, давлат, жамият, фуқаролик жамияти.

Бугунги кунда фуқаролик жамияти тушунчасининг қўлланилиши «ортга қайтиш»ни англатмайди. Сўз давлат ва жамият муносабатлари ўртасидаги социалистик ва бошқа жамиятларда нотўғри бўлган жиҳатларни тўғирлаш, ўша жамиятлар тўғрисидаги билимларни қамраш имконини берувчи атама тўғрисида кетяпти. Фуқаролик жамияти ривожланган давлатларнинг тажрибаси ва ютуқларига, замонавий илмий тадқиқотлар натижаларига таянади. Механик нусха кўчириш, имитацияга ҳар қандай уриниш – самарасиздир. Либерал ва социалистик анъаналарни, уларнинг машҳур мактаб на назарияларда ўзаро таъсирлари ва синтезини таҳлил қилиш жуда муҳим. Либерализм социал либерализм томон ўзгарганлигини, социализм эса айрим диберал кадриятларни қабул қилишга қодир бўлиб қолганини ҳисобга олиш зарур.

Маълумки, Ўзбекистонда сўнгги икки йилда амалга оширилаётган модернизация жараёнлари барча соҳаларни қамраб олган бўлиб, жадаллик билан олиб борилмоқда. Бу борада 2017 йил 7 феврал куни Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан ПФ-4947-сонли фармони билан тасдиқланган 2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси бош ташкилий-ҳуқуқий мезон бўлиб хизмат қилмоқда. Ҳаракатлар стратегияси том маънода Ўзбекистонни янги тараққиёт йўлига олиб чиқди. Олиб борилаётган ислохотлар самарасини янада ошириш, давлат ва жамиятнинг ҳар томонлама ва жадал ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш, мамлакатимизни модернизация қилиш ҳамда ҳаётнинг барча соҳаларини либераллаштириш бўйича устувор йўналишларни амалга ошириш мақсадида ишлаб чиқилган ушбу Стратегия мамлакатни модернизациялаш йўлидаги бош дастуруламал бўлди.

2017–2021 йилларда Ўзбекистонни янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясини ишлаб чиқиш жараёнида асосий эътибор, энг аввало, давлат ва жамият қурилишини тубдан ислоҳ қилишга қаратилди. Шунинг учун ҳам ушбу вазифа биринчи устувор йўналиш сифатида белгилаб олинди ва “Кучли давлатдан – кучли фуқаролик жамияти сари” концепцияси қоидаларини тўлиқ ўзида акс эттирди¹.

Ҳаракатлар стратегиясида белгилаб берилган давлат ва жамият қурилишини такомиллаштириш биринчи устувор йўналишининг иккинчи банди бевосита давлат бошқаруви тизимини ислоҳ қилишга бағишлангандир. Давлат бошқаруви тизимини ислоҳ қилиш сиёсий соҳада ислохотларни амалга ошириш демакдир. Сиёсий ислохот бу – давлат ва жамиятни бошқариш билан боғлиқ ўзгаришлар, янгиланишлар, туб бурилишлар ва модернизация жараёнларини ўз таркибига қамраб олувчи, мамлакат тараққиёти ва равнақи, фуқароларнинг тинч ва тотув ҳаётини таъминлашга қаратилган мақсадли, режали тадбирлардир.

Жамиятни модернизациялашда, аввало, сиёсий ва давлат бошқаруви йўналишидан бошлаш мақсадга мувофиқлигини жуда кўплаб олимлар ва экспертлар таъкидлаб ўтишган. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати раисининг биринчи ўринбосари Содиқ Сафоев 2018 йил 18 майда АҚШ пойтахти Вашингтон шаҳрида Америка оммавий ахборот воситалари ҳамда демократик ташкилотлари учун ўтказилган Миллий

¹ 2017 йил – шиддатли ислохотлар йили. – Т.: “Адолат”, 2017. –Б.10.

пресс-клуб йиғилишида бу борада қуйидаги фикрларни билдириб ўтган эди: “Фикримча, ушбу ислохотлар ҳақиқий ва зарурий деб ҳисоблаш учун энг камида иккита сабаб мавжуд. Биринчиси – Ўзбекистоннинг ҳудудий жойлашуви, мероси, ўтмиши сабабли юзага келадиган таҳдидларга қарши туриш учун ҳақиқий сиёсий туб ўзгаришлар ва модернизация зарур деган аниқ нуқтаи назар мавжуд. Бу сиёсий ислом ва жамиятнинг радикаллашувига қарши ягона усулдир. Самарадор давлат бошқаруви, қонун устуворлиги, коррупцияга қарши кураш – буларнинг барчаси барқарор тараққиётга эришиш учун зарурдир”¹.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 8 сентябрдаги ПФ-5185-сон Фармони билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикасида Маъмурий ислохотлар концепциясини амалга ошириш доирасида давлат бошқарувининг 93 та органи ислох қилинганлиги, шу жумладан 77 та вазирлик ва идора қайта ташкил этилганлиги, 7 таси тугатилганлиги, 9 таси янгидан ташкил этилганлиги² мамлакатда давлат бошқарувини модернизациялашнинг янги босқичга кўтарилганидан дарак беради.

2018 йил 21 сентябрда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг ПФ-5544-сонли Фармони билан қабул қилинган 2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини Инновацион ривожлантириш стратегияси давлат бошқаруви тизимини модернизация қилиш борасидаги Ҳаракатлар стратегияси ҳамда Маъмурий ислохотлар концепциясида белгиланган вазифаларнинг амалга ошириш жараёнининг бевосита мантиқий ва изчил давоми бўлди. Зероки, Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясининг асосий вазифаларидан бири сифатида “бошқарувнинг замонавий усуллари ва воситаларини жорий этиш орқали давлат ҳокимияти органлари фаолиятининг самарадорлигини ошириш”³ вазифасининг белгилаб қўйилганлиги, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли Фармонини амалга ошириш учун махсус йўл харитаси” тасдиқлангани ҳамда ушбу фармон ижросини назорат қилиш бевосита Ўзбекистон Республикасининг Бош вазири А.Н.Арипов, Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси раҳбари З.Ш.Низомиддинов, Ўзбекистон Республикаси Президенти маслаҳатчисининг биринчи ўринбосари Б.М.Мавлонов ва Ўзбекистон Республикаси Бош вазирининг ўринбосари – Ўзбекистон Республикаси Инвестициялар бўйича давлат қўмитасининг раиси С.Р.Холмуродов зиммасига юклатилгани ҳам бу борадаги мақсадларнинг қанчалик умуммиллий даражада аҳамиятга эга эканлигини намоён этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. 2017 йил – шиддатли ислохотлар йили. – Т.: “Адолат”, 2017. –Б.10.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг стратегик вазифалари амалга оширилиши самарадорлиги учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг масъулиятини оширишга доир биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида. / Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 30.01.2019 й., 06/19/5644/2546-сон.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли Фармони / www.lex.uz
4. <http://www.gazeta.uz/ru/2018/05/18/changes/>

¹ <http://www.gazeta.uz/ru/2018/05/18/changes/>

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг стратегик вазифалари амалга оширилиши самарадорлиги учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг масъулиятини оширишга доир биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида. / Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 30.01.2019 й., 06/19/5644/2546-сон.

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли Фармони / www.lex.uz

YOSHLAR DUNYOQARASHIDA TOLERANTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIY-FALSAFIY AHAMIYATI

Xoliqov Lazizjon Maxmud o'gli

Mirzo Ulug'bek nomidagi

O'zbekiston Milliy universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlar dunyoqarashida tolerantlikni shakllantirishning ijtimoiy-falsafiy ahamiyati hamda tinchlik, barqarorlik, hamkorlik va bunyodkorlikning mamlakat rivojidadagi o'rni yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: tolerantlik, tinchlik, barqarorlik, do'stlik, hamkorlik, bunyodkorlik, bag'rikenglik, millat, til, din, urf-odat, qadriyat.

Insoniyat dunyoga kelibdiki, o'z manfaatini umuminsoniy manfaatlarga mushtarak tarzda: ezgulik, bag'rikenglik, umuminsoniylik va hamkorlik kabi qadriyatlarini mustahkamlashni oliy maqsad deb bilib, bu yo'lda fidoyilik ko'rsatgan. Bugungi kunda ham tobora rivojlanib borayotgan bunday qadriyatlar turli millatlar, xalqlar va mamlakatlar o'rtasida tinchlik, barqarorlik, hamkorlik va bunyodkorlikning qaror topishi va mustahkamlanishiga ijobiy ta'sirini o'tkazmoqda.

Ana shunday bunyodkorlikni o'zida mujassamlashtirgan o'zbek xalqi mustaqillikning dastlabki yillaridayoq azaldan mavjud bo'lgan yaratuvchilik, barqarorlik va bag'rikenglik kabi milliy qadriyatlarini qayta tikladi. Bu esa, o'z navbatida, mamlakatimizda islohotlarni samarali olib borishga yordam bermoqda.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlab o'tganlaridek, bugungi kunda O'zbekiston o'z taraqqiyotining yangi, yuksak bosqichiga qadam qo'ymoqda. Biz milliy tiklanishdan – milliy yuksalishga erishishni o'z oldimizga eng muhim va ustuvor vazifa qilib qo'ydik. Bu ulug' maqsadga esa jahon ahli bilan hamjihat va hamkor bo'lib yashash, ochiq demokratik jamiyat qurish, hayotimizda milliy va umumbashariy qadriyatlarga hurmat tuyg'usini yanada keng qaror toptirish orqaligina erishish mumkinligini biz yaxshi anglaymiz¹.

Ma'lumki, "insoniyat" keng qamrovli tushuncha bo'lib, u o'z ichiga yer kurrasidagi barcha insonlarni, ularning millati, dini, tili, urf-odati, an'ana va qadriyatlaridan qat'iy nazar bir-birlari bilan muloqotda bo'ladilar. Ammo ular qanchalik "yagona" bo'lmasin, nafaqat xos belgilari, shuningdek, inson, millat va xalq sifatida namoyon bo'lishi bilan ham o'zaro farqlanadi. Ana shu "farqlar" o'z navbatida manfaatlarining ham turli-tumanligini bildiradi. Bu holat ularning millat omili darajasida yaqqol namoyon bo'ladi. Chunki millat o'ziga xos tili, urf-odati, an'ana, qadriyat va mentaliteti bilan o'zligini namoyon etadi, kerak bo'lsa, bu "o'zlik"ni asrab qolish va yanada rivojlantirishga harakat qiladi. Ayni paytda, shuni ham nazarda tutish kerakki, "...Millat real shaxslar orqali namoyon bo'ladi. U til, urf-odat, an'analar, qadriyatlar, o'zligini anglash ruhiyati umumiy bo'lgan shaxslar majmuidan iborat"².

Shaxslar "majmuasidan" iborat bo'lgan millat qanchalik murakkab omil bo'lmasin, u butun insoniyatning ma'naviy va moddiy boyligi, go'zalligining timsoli hisoblanadi, ayni paytda, uning o'ziga xosligi bilan bir qatorda manfaatlari ham mavjudligi va cheksizligini hisobga oladigan bo'lsak, millatlarning bu yorug' olamda tinch va barqarorlikda yashashlari uchun ularning ongida o'zaro sabr-toqatlilik, birdamlik, manfaatlarini hisobga olishning muhim omili bo'lgan tolerantlikni shakllantirish bugungi kunda ham amaliy ahamiyatga ega bo'lib qolaveradi.

Bizga yaxshi ma'lumki o'zbeklar azal-azaldan tolerantlik tuyg'ulariga boy millat hisoblanadi. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganlaridek, ota-bobolarimiz necha asrlar mobaynida shu bepoyon mintaqada qanday hamjihat bo'lib, qanday qadriyatlar asosida yashab kelgan bo'lsa, bugun ham ta'bir joiz bo'lsa, tarix va hayot gardishi, tabitning o'zi bizni-butun O'rta Osiyo xalqlarini aynan ana shunday do'stlik va hamkorlik ruhida hayot kechirishga da'vat etmoqda³.

Har bir mamlakatning taraqqiyoti, jahon ham jamiyatidagi obro'e'tibori unda qaror topgan tinchliktotuvlik, bag'rikenglik muhitiga bog'liqdir. Turli millat va elat, din va konfessiya

¹ <https://zamin.uz/uz/ozbekiston/40320-shavkat-mirziyoyev-ozbekiston-oz-taraqqiyotining-yangi-yuksak-bosqichiga-qadam-qoymoqda.html>

² Otamurodov S. Globallashuv va millat. –T.: Yangi asr avlodi, 2008. –B.62.

³ Karimov.I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008. – B. 10.

vakillari do'stlik, hamjihatlik va o'zaro hurmat sharoitida bir oila bo'lib yashayotgan O'zbekiston aynan shu jihatlari bilan ajralib turadi.¹

Haqiqatdan ham, mintaqamizda turli millatlar va xalqlar o'rtasidagi o'zaro hamjihatlik barqaror rivojlanib borgan bo's, ularning munosabatlaridagi bag'rikenglik qadriyat darajasida mustahkamlanib bormoqda. Bugungi kunga kelib, jahon miqyosida millatlarning o'zligini anglashga, o'z manfaatlarini himoya qilishga, urf-odat, an'ana va qadriyatlarini saqlab qolish hamda ularni dunyo xalqlari o'rtasida ommalashtirishga qaratilgan harakatlari tobora kuchayib borayotgani yanada yaqqol namoyon bo'lmoqda. Bu jarayon qanchalik ijobiy bo'lmasin, o'z navbatida, turli millat va xalqlar o'rtasida o'zligini hamda manfaatlarini himoya qilishga bo'layotgan intilishlarida tolerantlik (bag'rikenglik) tuyg'ularini tobora takomillashib borishini taqozo qiladi. Zero, o'zligini va manfaatlarini himoya qilish zaminida millat ongi hamda tafakkurida o'zgadan "ustuvor" bo'lish ruhiyati hukmronlik qiladi. Ana shu hukmronlikka intilish qachonki bag'rikenglik tamoyiliga asoslansagina, har qanday muammoni hamjihatlikda hal qilish imkoniyatlari kengayib boraveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://zamin.uz/uz/ozbekiston/40320-shavkat-mirziyoyev-ozbekiston-oz-taraqqiyotining-yangi-yuksak-bosqichiga-qadam-qoymoqda.html>
2. Otamurodov S. Globallashuv va millat. –T.: Yangi asr avlodi, 2008. –B.62.
3. Karimov.I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008. – B. 10.
4. Diniy bag'rikenglik tamoyillari yoshlar talqinida. Talabalar respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – T.: "Movarounnahr", 2015. 69-bet.

¹ Diniy bag'rikenglik tamoyillari yoshlar talqinida. Talabalar respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – T.: "Movarounnahr", 2015. 69-bet.

УДК 141.2
ИЖТИМОЙ ТИЗИМ ЎЗ-ЎЗИНИ ТАШКИЛЛАШТИРИШИДА БАРҚАРОРЛИК
ХАМДА БЕҚАРОРЛИКНИНГ ЎЗАРО НИСБАТИ

Ризаев Илҳом Имомалиевич

Самарқанд давлат архитектура-қурилиш
институтининг Ижтимоий фанлар кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада ижтимоий тизим ўз-ўзини ташкиллаштиришида барқарорлик ва беқарорликнинг ўзаро муносабати очиб берилган. Шунингдек, тартибсизлик (хаос) бир вақтнинг ўзида ҳам бузувчи, ҳам яратувчанлик функцияга эга эканлига эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: синергетика, беқарорлик, нозиклик, флуктуация, бифуркация, деградация, ижтимоий тизим, ўз-ўзини ташкиллаштириш.

Барқарорликнинг акси бўлган, беқарорлик тушунчаси кенг маъноли илмий фалсафий категория бўлиб, тизимдаги ўзгарувчан, номувозанатли ҳолатларни акс эттирувчи тушунча ҳисобланади. Барқарорлик ва беқарорлик тушунчалари бугунги кунда актуал категориялардан бўлиб, зарурат ва тасодиф, сабаб ва оқибат, ўзгарувчан ва турғун каби тушунчалар ўртасидаги муносабатни қайта кўриб чиқиш зарурлигини кўрсатиб турибди.

Жамият ҳам, маданият ҳам бугунги кунда ҳар доимгиданда кучлироқ ўзгаришлар ва ривожланишлар фазасини бошдан кечирмоқда. Уларнинг ҳар иккиси ҳам янгилик ва ижодсиз ривожлана олмайди. Янгиликлар ва турли ижод маҳсуллари вақт синовидан ўтгач, умуминсоний аҳамият касб этади ва барқарорлашиб умуминсоний қадриятга айланади. Янгилик ва эркин ижоддан қочиш, уларни инкор қилиш, эришилган нарсаларга қаноат қилиш, барқарор ҳолат ҳисобланади. Чунки моҳиятига кўра тизимнинг муайян тартибини ўзгартирмасдан маълум вақт давомида сақлаб туриши бу барқарорликдир. Аксинча, номувозанатли, ўзгарувчанлик, ижодкорлик ва интилиш беқарорликнинг элементлари ҳисобланади. Беқарорлик ҳолатида жамиятда етилиб келган муаммолар кўзга ташлана бошлайди. Лекин ушбу вазиятга одатий ҳол, тараққиётнинг нормал ҳаракати сифатида қараш, синергетиканинг эътирофи ҳисобланади.

Барқарорлик ва беқарорлик элементларининг ўзаро алоқадорлиги, тараққиётнинг ички манбаи ҳаракатлантирувчи кучи ҳисобланади. Уларнинг алоқадорлигисиз тизимда хаос юз беради. Гап шундаки, бугунги кунда ижтимоий тизим феноменига муносабат ва ёндашувлар ўзгариб бормоқда. Эндиликда жамият тушунчаси алоҳида бир гуруҳни англатибгина қолмасдан, тарихий тараққиёт жараёнида шаклланиб, ривожланиб келаётган, нафақат онгга, руҳиятга ва иродага, шу билан бирга ўз-ўзини ташкиллаштириш, ўз-ўзини такомиллаштириш ва ўз-ўзини мукаммаллаштириш имкониятига эга бўлган система сифатида талқин қилинмоқда.

Жамиятда табиатдан ва аجدодларидан олганлари қайсидир маънода барқарорлик ҳисобланади. Сабаби бизга табиат инъом қилган ташқи кўринишимиз ва физиологик структурамиз ўзгармас, ўз ҳолатини сақлаб турибди, ёки аجدодларимиздан оладиган ДНК хужайралари аجدоддан авлодга ўтадиган ирсий информациялар, бошқача қилиб айтганда генларимиз ҳам барқарор характерга эга. Масалан, кўзининг, сочининг ёки танасининг ранги наслдан наслга ўтади. Лекин жамият ҳаёти бир оқим тарзида кечар экан, у узлуксиз равишда тартибот ва хаос оралиғида бўлади, унинг ҳаётида доимий тарзда ана шу икки ҳолатнинг гоҳ униси, гоҳ буниси устуворлик қилади.

Бир томондан ижтимоий тизимдаги ҳаракатчанликнинг, ижоднинг ўз-ўзини ташкиллаштиришга интилишнинг йўқолиши, руҳий маънавий интилишдан тўхтаб қолиш, барқарор ҳолат ҳисобланади. Доимий ҳаракат, ижодий “нотинчлик”, ўз-ўзини ривожлантириш, ўз-ўзини такомиллаштиришга ҳаракат қилиш, турли муваффақиятларга интилиш ва улардан лаззатланиш бу – беқарорликдир. Бу икки тушунча бир-бирисиз мавжуд бўла олмайди. Улар доимий тарзда бир-бири билан алоқадорликда бўлади.

Демак, беқарорликнинг ўсиши билан “Жамиятда ушбу ҳодисаларни бартараф қилиш ва барқарорликни сақлаш учун кўп энергия сарф қилиниши натижасида *энтропия* (энергия сочиш оқибатида юз берадиган тартибсизлик) кучаяди” [3:303].

Оқибатда ижтимоий тизимда *флуктуация* (лот. fluctuatio - тебраниш) бошланади.

Флуктуация ҳар қандай тасодифий жараёнларга тегишлидир. “Флуктуация - тизимнинг тенглик, мувозанат, барқарорликдан спонтан тарзда четга чиқиши ва мувозанат ҳолатидан узоқлашиш жараёнидир” [2:11].

Ночизикли тизим структурасида турли стационар, яъни ҳар хил турғун ҳолатлар мавжуд бўлиб, бундай тизимлар истаган йўналиш бўйича ҳаракат қилишлари мумкин. Флуктуатив ёки ташқи таъсир натижасида улар стационар ҳолатдан чиқиб, вариатив ҳаракат қилади. Бундай тизимлар бир шароитда **барқарор**, бошқа бир вазиятда **беқарор** бўлишлари, бир ҳолатдан бошқа ҳолатларга ўтиши мумкин. Флуктуациянинг кучайиши, ночизикли оламда кичик бир сабаб катта оқибатларга олиб боришини кузатиш мумкин. Шунинг учун ҳам уларнинг тенденция йўналишларини аниқ башорат қилиш қийин бўлади. Масалан, бир экотизимдаги бўрилар ва куёнлар популяциясини олиб қарайлик, ёгингарчилик ва об-ҳавонинг қулай келиши ҳудуддаги куёнлар сонининг кўпайишига олиб келади ҳамда ўз навбатида йирткичлар популяцияси ҳам озуқа мўл-кўллиги сабабли ортиб боради. Бу ҳолат ўтхўрлар жамоасининг камайишига қадар давом этади. Кўрибсизки, оқибатда бўрилар жамоасининг ҳам қисқариши кузатилади. Мазкур “Коэволюция токи экотизимга муайян ички ва ташқи сифатий ўзгаришлар кескин таъсир этмагунча давом этаверади” [4:264]. Барқарорлик ва беқарорлик коэволюцияси шу йўсинда намоён бўлади. Жамиятда эса моддий ва маънавий эҳтиёжларни қондириш мақсадида ресурсларнинг қай даража эканлиги ижтимоий тизимнинг юксалиш даражаларини белгилаб беради. Буюк цивилизация ва империялар шундай пайдо бўлишади ва тарих сахнасида чиқиб кетишади.

Ижтимоий тизимдаги флуктуацион жараёнлар айниқса диктатура режимида яққол кўзга ташланади. Авторитар бошқарув фақат қайсидир босқичда стабиллик хиссиётини бериши, уни ортидан эса бифуркация ёқасига келиб қолган мамлакат ёки ўзлигини йўқотган жамият қолишига тарих гувоҳдир. Бугунги дунёда диктатура асосан учинчи дунё мамлакатларига хос хусусият бўлиб қолди. “Авторитаризм ва рационализм мурасага келмайди, чунки оқилона фаолиятнинг асоси ўзаро танқидни ўз ичига олган жараён” [5:69]. Диктаторлар бошқарадиган мамлакатлар аҳоли бошига ялпи ички маҳсулот бўйича рейтингларда энг охириги ўринларда туришади. Унда сўз эркинлиги, шахсий эркинлик қафолатлари, фуқаролик жамиятининг ҳар қандай белгиларига йўл қўйилмайди. Натижада мамлакатда ҳаёт тарзи издан чиқиб, қоғозбозлик ва коррупцияга кириб кетган, ноэфектив тизим шаклланади. Натижада инфраструктура ҳам издан чиқиб, мамлакат хаос ёқасига келиб қолади. Айнан, шу нарсанинг ўзи демократия учун фуқаролик жамияти шаклланиши, алоҳида шахслар эмас, тизим ишлаши муҳимлигини кўрсатиб туради. Агар, халқнинг ўзи ривожланиб, онги ўзгариб, кучли фуқаролик жамияти шаклланмас экан, юз марта раҳбар алмашса ҳам, мамлакат диктатура назорати остида қолаверади. Бунинг учун жамият аъзоларининг фаол фуқаролик позицияси талаб қилинади. “Инсон ўзгарса, жамият ўзгаради” [6].

Деградация, энтропийлик, гомеостазнинг бузилиши, флуктуация, бифуркация, тартибсизлик, стихиялилик хаоснинг аниқ белгилари бўлиб, улар синергетикадан ижтимоий фалсафага ҳам ўтади. “Улар эски тизимни емириб, янги тизимнинг ўз-ўзини ташкиллаштиришга шароит яратади. Улар ҳам бузиш, ҳам тузиш хусусиятига эга” [1:22]. Демак, хаос бир вақтнинг ўзида ҳам емирувчи, ҳам яратувчанлик вазифасини бажаради. Бундан келиб чиқадики, хаос мураккаб системалардаги ўз-ўзини ташкиллаштиришга ёрдам беради. Мураккаб системаларда унинг аниқ мезонини ҳамда чегарасини аниқлаш қийин кечади.

Адабиётлар:

1. Василькова В.В. Порядок и хаос в развитии социальных систем. Синергетика и теория социальной самоорганизации. - СПб.: Лан, 1999. - С. 150.
2. История цивилизаций. - М.: ПРИОР, 1999. - С. 22.
3. Момджян К.Х. Введение в социальную философию. - М.: Высш. шк., 1997. - С. 303.
4. Raven Peter Hamilton. Papers on Evolution. - Boston: Little, Brown & Co., 1969. - P. 264.
5. Поппер К. Открытое общества и его враги. -М.: Прогресс, 1992. - С. 69.
6. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси // Халқ сўзи газетаси, 2018 йил, 28 декабрь.

ETNIKALIQ IDENTIVLIKTIŇ TIYKARĞI ÓLSHEMLERINE FILOSOFIYALIQ ANALIZ

Jabbarbergenov Timur

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti etnografiya,
etnologiya hám antropologiya magistranti

E-mail: timomaticj@gmail.com

Telefon: +998933617270

Annotaciya: Bul maqalada etnikaliq idetivliktin olshemlerinin shegaralari haqqinda filosofi-yaliq analiz, individtin identifikatsiyasi kelip shigiw ham boliniw tuwralı kenneń sóz etilgen.

Gilt sózler: Identivlik Qádriyat, Patriot, Etnikaliq identivlik, Etnikaliq identivliktiń ólshem-leri,

1997-jılǵı sociologiyalıq izertlewler orta maǵlıwmatqa iye jaslar ushın identivlik úlgisine kiriwshi áhmiyetli qádriyatlar retinde tómendegi sapalardı kórsetken (azayıw tártibi boyınsha):

- bekkem shańaraqqa hám jaqsı balalarǵa iye adam;
- materiallıq támiyinlengenlik;
- den-sawlıq hám fizikalıq kúsh;
- professionalizm;
- erkinlik hám gárezsizlik;
- taza ar-namıs;
- doslıqta sadıqlıq;
- kewilin kóteriń hám dem alıwǵa uqıplı bolıw;
- ádillik hám basqalardı qorǵay alıw;
- shaqqanlıq hám is-bilermenlik;
- ruwxıy baylıq;
- avtoritet;
- konformizm;
- patriotlıq;
- dinshillik.

Individtiń identifikatsiyası eki jobalı boladı: ózin topar menen barabar alıp qaraw hám ózin topardıń aǵzasınıń tiplik belgilerinen ajratıw, original ózgeshe obrazdı qalıplestiriw. Mádeniy-toparlıq identifikatsiya ápiwayıraq boladı, sebebi bul jerde gáp ózinńdikin basqalardıkinen parıqlaytuǵın ortalıq penen, mádeniy dástúrler, basqa sociallıq toparlar menen óziniń qatnasın óz ishine qamtıwshı, ózin húrmetlew, ózgeshe mentalitet hám ústem súriwshi qádriyatlar sisteması sıyaqlı ólshemler jıynaǵı tiykarında ketedi.

«Ózimdiki-basqanı» arxetip-dilemması tuwma bolıp, genetikalıq kanallar arqalı beriledi, instinktivlik reaksiyanı ańlatadı, sebebi bizler onı dúnyanı ózlestiretuǵın haywanlarda da kóremiz. Biraq ózinikine aylanadıw-jat bolıp ketiw hám ózlestiriwdi-jatlastırıwdı shatastırıwǵa bolmaydı. Birinshi dilemma materiallıq-predmetlik dúnyaǵa tiyisli bolıp, menshik qatnasıqları, yaǵnıy adamlardıń zatqa baylanısı boyınsha qatnasıqlar probleması menen baylanıslı. Ekinshisi másele-niń qıyalıy, ideallıq-ruwxıy tárepine tiyisli. Shinında da, eger, men qanday da bir ideya haqqında ol «meniki» dep aytsam, onda bul jerde meniń onı oylap tapqanı, oǵan meniń huqıqımnıń bar ekenligi, oǵan iyelik ete alatuǵınlıǵım dıqqatqa alınadı. Bul jerde meniń ideyam nárseniń qanday da bir analogi dep qarsılıq kórsetiwimizge boladı, sebebi onı kimdur ózinikine aylanadıwı múmkin. Haqıyqatında da, ózinikine aylanadıw hám ózlestiriwdiń arasında ayırmashılıq absolyutlik xarakterge emes, al salıstırmalı xarakterge iye. Bizniń bul pikirimizden tómendegilerdi anıqlawımızǵa boladı:

Birinshiden, «meniki» - huqıq, huqıqıy qatnasıqlar predmeti;

Ekinshiden, «meniki» meniń qawipsizligime qawipti tuwdırıwı múmkin emes, al «basqanı» hátteki bizler «basqanı» ózlestirsek te, múmkin bolǵan qawip potentsialın saqlaydı. Onıń arqasında bizler jamanlıqtıń potentsialınıń bar ekenligin boljay alamız. «Ózimdiki-basqanı» isenim hám abaylı bolıw sıyaqlı ekilik qatnasıqlardıń obektine aylanadı;

Úshinshiden, «basqanı» – ózlestirilgen, yaǵnıy bilip alıńǵan hám túsinilgen, hám meniń talaplarım ushın paydalanılıwı múmkin, bunda adamnıń ómir súriwiniń áhmiyetli funktsionallıq

tiykarı jámlegen;

Tórtinshiden, «meniki» qol jetetuğın, men qorğay alatuğın hám men paydalana alatuğın tarawda boladı;

Besinshiden, «meniki» pozitivli, unamlı, jaqsılıq dúnyasınıń kórinıw simvolı bolıp tabıladı. Buğan saykes «basqaniki» bizlerdiń kóz qarasımızdan negativ, jamanlıq, buzıwshılıq baslamasınıń kórinisin beredi;

Altınshıdan, «meniki» qubılısınıń belgili bir mánisi menen baylanıslı bolğan áhmiyetli másele ni «ózinikini» túsinetuğın subektti anıqlaw beredi: bunday subekt retinde individ yamasa topar (etnos, millet, regionallıq birlik) alıp qaraladı;

Jetinshiden, «meniki» túsigindegi eń áhmiyetlini «meniki-basqanikini» ólshewdiń identivliktiń tiykarǵı negizi ekenligi beredi. Ol, óz gezeginde, adamǵa óziniń bolmısınıń fundamentin anıqlawǵa járdem kórsetedi. Sebebi, eger adam «Men barman» - dese, onda bul bayanlamada eki táreptiń bar ekenligin kóriwimizge boladı. Birinshi tárep «Men» - ózi haqqında túsiniłgen kóz qarasqa iye subektti, yaǵnıy jeke identivlikti beredi. Ekinshi tárepte bul subekttiń bar bolıwı óz sáwlesine iye boladı.

Qanday belgilerge qarap «óзимizdikin» «basqalardıkinen» ajırata alamız? «Óзимizdikiniń» belgileriniń ishinde minez-qulıq stereotipleri hám «basqalardıkinen» qatnas formaları – til, kiyim, ornament, mádeniyat boladı. Etnikalıq ózin identifikatsiyalawdıń tiykarında úsh áhmiyetli moment boladı- birinshiden, ózin túsiniw («bizler kimbiz?» hám «basqalardan nemiz benen pariqlanamız?» - degen sorawǵa beriletuğın juwap) Ekinshiden, ózin húrmetlew ushın hám sırttan húrmetlew ushın tiykar («Bizlerdi ne ushın húrmet etiwı mümkün hám tiyis?» - degen sorawǵa juwap). Úshinshiden, óziniń dúnyasınıń bahalıqların qorǵaw hám saqlaw («Qalay bizler óзимizdiń abıroyımızdı hám kelbetimizdi saqlawımız kerek?» degen sorawǵa beriletuğın juwap).

«Basqalardıkinen» mádeniy ózlestiriwdiń usıllarınıń ishinde sawǵalar menen almasıwdı, birge awqat jewdi, birgeliktegi iskerlikti, óz-ara járdem, mádeniyatlar dialogın bólip kórsetiwimizge boladı.

Etnikalıq identivlilik adamnıń ózin ańlawdıń fundamentallıq sıpatlamalarınıń birin beredi. Ol sotsiallıq rollerdiń hám bahalıqlar sistemasınıń dinamikasınan biyǵárez boladı. Egerde adam qaraqalpaq bolıp tuwılǵan bolsa, onda ol onıń barlıq ómiriniń ózgermeytuğın sıpatlamasın ańlatadı. Biraq ol ózin qaraqalpaq dep ańlay aladı ma yaki basqasha jazılıp, onı fakt etip qabıl alıp, oǵan ózi de isense – onda bul basqa másele bolıp tabıladı. N.Skvortsovtnıń ádil aytqanıday, «etnikalıq identivlilik eń aldı menen kelip shıǵıw, dástúrler, bahalıqlar, isenimler, tariyxıy hám áwladlar ara miyraslıqtı seziw ulıwmalıǵın ańlawǵa tiykarlanadı». Etnikalıq identivlilik subektivlik-psixologiyalıq xarakterge iye bolıp, mádeniy qádrیاتlarda óz kórinisine iye bolatuğın, bir qatar obektivlik-materiallıq (landshaft, sotsiallıq-tariyxıy ortalıq) hám obektivlik-qádrیاتlıq faktorlar (til, moral, din, ańız) menen anıqlanadı.

Etnikalıq identivlilik kóp dárejeli protsess dep alıp qaraladı. Birinshiden, ol «bizler-olar» dilemmasınıń salıstırmalı ózin anıqlawın; ekinshiden, ózine teń, barabar bolıwdı túsiniw, yaǵnıy, bizler degenimiz ne?, men tiyisli bolğan sotsiumnıń ózgermeytuğın túbiri retinde ne qaladı?, bizlerdiń ádetlerimizdi, dástúrlerimizdi, mádeniy normalarımızdı obrazlı-simvolikalıq formada ne sıpatlaytuğınlıǵın; úshinshiden, ótmish, búgingi kún, keleshek etnosı túsiniletuğın etnikalıq ideologiyanıń qalıplesiwin ańlatadı. Ásirese bul jerde áhmiyetli rolge ózin húrmetlewdiń hám maqtanıstıń, «ullı» xalıqlar arasında dıqqatqa ılayıqlı orınǵa umtılıwdıń derekleri xızmetin atqaratuğın ótmish hám onda toplanǵan qádrیاتlar iye boladı.

Etnomádeniy problemalar eger etnos óziniń bunday máselelerin sheshiw jolında mámleket hám sotsiallıq-siyasiy institutlar tárepinen tosqınlıqlarǵa duwshar bolsa siyasiy problemalarǵa aylanadı. Bunday tosıqlar etnostı birigiwge hám ózin qorǵawǵa májbúr etedi. Bunday jaǵdayda etnos siyasiylasıp hám ol milletke aylanıp baslaydı. «Etnikalıqtıń siyasiylasıwı degenimiz,- Dj. Rotshildtiń pikiri boyınsha, - 1) ózleriniń etnomádeniy qádrیاتların saqlaw ushın siyasattıń rolin ańlaw mümkünshiligin adamlarǵa beriw hám kerisinshe; 2) bunday óz-ara baylanısqa olardıń dıqqatın stimullastırıw; 3) olardı birdey ózin ańlawǵa iye bolğan etnikalıq toparlardıń qalıplesiwine mobilizatsiyalaw; 4) olardıń minez-qulqın siyasiy iskerlik tarawına sonday sanaǵa hám toparlıq ózin ańlawǵa tiykarlanǵan halda baǵdarlaw».

Etnikalıq identivliliktiń ólshemlerin anıqlawǵa urınıwları ilimiy ádebiyatlarda kóriwimizge boladı. Mısalı ushın, V.Sagatovskiy etnikalıq identivliliktiń printsipleri retinde mádeniyattı (bir ideyaǵa baǵınatuğın qádrیاتlar), xarakter, til, sotsiallıq qalıplesiw jaǵdayların, tariyxıy Watandı

alip qaraydi. E.Orlova bularğa rasanı, teriniñ reñin, geografiyalıq kelip shıǵıwın, dástúrlerdı, dındı qosadı, al etnikalıq topar bolsa, onıñ pikirinshe, tómendegishe belgiler menen xarakterlenedi: 1) etnospetsifikalıq belgilerdiñ anıqlıǵı menen; 2)etnoidentivlilik qubılısınıñ bar bolıwı menen (óziniñ belgili bir belgilerge iye bolǵan toparǵa tiyisli ekenligin ańlaw); 3) bul belgilerdiñ turaqlılıǵın támiyinleytuǵın shólkemlestiriwshi strukturanıñ bar bolıwı menen. Usı ayılǵanlardı esapqa alǵan halda etnikalıq identivlilikkeiñ tómendegishe belgilerin (ólshemlerin) bólip kórsetiwimizge boladı:

1. Topıraq, biosfera, ornalasqan landshaft hám awqatlandırıwshı ekosistema.
2. Qan, rasalıq-antropologiyalıq belgiler («qanlıq» belgileri yaki rasalıq-genetikalıq belgiler: til, shashtıñ reñi, murınnıñ forması, kózdıñ forması h.b.).
3. Til «bolmis úyi» sıpatında (M.Xaydegger), dúnyanı túsiniw hám mazmunlıq, bahalıqlıq kartinasınıñ kórinıw usılı sıpatında.
4. Mentalitet, minez-qulıqtıñ stereotipleri hám úrp-ádetleri.
5. Kórkem mádeniyat (bayramlar, iskusstvo).
6. Turmis (kiyim, awqat, úydi bezew ózgeshelikleri).
7. Ańız – etnikalıq identivlilikkeiñ eñ baslısı – qádriyatlar hám úmitler sisteması.

Ádebiyatlar dizimi:

1. Губогло М.Н. Идентификация идентичности. Этносоциологические очерки. М., 2003. С.328.
2. Носков В. Понятие «идентичность» в современной историографии: практика употребление термина // Идентичность в контексте глобализации. Калининград, 2003. С.19-42; Тайсаев Д.М. Эволюция. Этничность. Культура. На пути к построению постнеклассической теории этноса. Нальчик. 2005. Бромлей Ю.В. Этнос и этнография. М., 1973. С. 280.
3. Скворцов Н.Г. Этничность и трансформационные процессы//Этничность. Национальные движения. Социальная практика. СПб. 1995. С.10.
4. Этничность. Национальные движения. Социальная практика. С.17-18.
5. Сагатовский В. Русская идея: продолжим ли прерванный путь? СПб. 1994. С.40.
6. Орлова Э.А. Введение в социальную и культурную антропологию. М., 1994. С.149.

MILLIY MÁDENIYAT HÁM MILLIY XARAKTERDI FILOSOFIYALIQ ANALIZLEW MÁSELESI

Tazabay Yuldashev

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti
“Socialliq pánler” kafedrası oqıtıwshısı
E-mail: yuldashevtazabay@gmail.com
Telefon: +998941446654

Annotaciya: Bul maqalada milliy mádeniyatnıń komponentleri, qáliplestiriw negizleri hámde onda milliy xarakterdiń roli haqqında filosofiyalıq analiz berilgen bolıp, olardıń bir-birinen ajıralmas bir pútinlik ekenligi, sistemalı analizlew zárúrligi tuwralı sóz etilgen.

Gilt sózler: Millet, milliy mádeniyat, civilizaciya, milliy xarakter

Mádeniyat insanlardıń, shaxslardıń dóretiwsilik iskerligi sebepli jaratılğan materiallıq hám ruwxıy baylıqları kompleksi ğana bolıp qalmastan, ol jámiyet rawajlanıwınıń anıq dárejesin de bildiredi, yaǵnıy jámiyettegi bilim, ólshem hám qádiriyatlardıń jıyındısı mádeniyatta sáwlelenedi.

Álbette, milliy mádeniyatnıń ğárezsiz elimizde jaratılıw protsessinde, ásirese, hár tárepleme rawajlangan, ruwxıy mádeniyatı júdá bay jaslardı qáliplestiriw wazıypası tur eken, onıń ózi menen ózi bolmaytuǵınlıǵı anıq. Bul boyınsha xalqımızdıń bay ruwxıy miyrası, ómir súriwdiń spetsifikası, adamnıń tábiyatqa, jámiyetke, hám ózine qatnasınıń adamızatlasıw dárejesin, demek mádeniyat úlgielerin úyrenbey múmkin emes. Bul mánáwiý tárbiya menen tıǵız baylanıslı. Onıń ústine málim toparlar tárepinen oylanıp tabılğan «insan ushın shegara joq», «emin-erkin ádepli-lik», «ulıwma ğalaba mádeniyattı» - surrogat mádeniyattı taratıwǵa umtılwshılar da joq emes. Bunday topılıslarǵa dáliylli, orınlı juwap beriw, demek ideya menen ideya arqalı, oy menen oy arqalı gúresiw kerek.

Durıs, milletler hám milliy qatnaslar problematikası burıńǵı awqam tusında hár túrli aspektte kóp izertlenilgen ilimiy obektlerdiń biri. Bir neshe júz dissertatsiyalar, monografiyalar, ilimiy kópshilik broshyuralar, ilimiy jurnallardaǵı maqalalar, baspa sózdegi bas maqalalar hám t.b. bolǵanlıǵı anıq. Olardıń hámмесinde bir súren «Sovet sotsialistik milletleri güllep-jasnamaqta hám júdá dos, mehriban jaǵdayda bir biri menen jaqınlaspaqta, bir birine enispekte» húkim súrdi.

Tilekke qarsı, bul juwmaq shıǵarıwlar, lozunglardıń birde-birewi búgingi kúnniń sorawlarına juwap bere almaydı. Aqırı, sol dáwir jámiyettanıwındaǵı adamnıń sapasınıń pútkil parametrleri sol tustaǵı bolmıstıń hám ekonomikalıq sistemalardıń háreket etiwı nızamlarınan keltirip shıǵarıw búgingi kúnimiz ushın hesh hám jaramaytuǵınlıǵın dálillewdi talap etpeydi. Olarǵa pútkilley jańasha qatnas talap etiledi.

Xalıqtıń mádeniyatı hám kúndelikli bolmısınıń tipliligi, yaǵnıy turmıs obrazı bir tártiptegi qubılıslar sıpatında túsindiriler eken, bul eki sferadaǵı unamlı ilgerilewler tariyxıy układına oy-law obrazınan dástúr hám úrp-ádetlerinen kelip shıǵatuǵınlıǵı tastıyqlanıp otır. Hátteki, ruwxıy qádiriyatlarımızdıń birden-bir komponenti bolǵan mentalitetimizdiń tayanışı – semya hám máhálle búgingi dáwir qıyınshılıqların sheshiwde ótmish penen zamanagóyliktiń miyraslıǵın saqlawda hám roli basım.

Xalqımız milliy mádeniyatnıń ğárezsizlik dáwirindegi bul parametrlerde baǵdarlanıwı, jańalanıwı máselesin túsiniw adamnıń, jeke adam, insan sıpatında qáliplesiw hám rawajlanıw problemaların añlaw menen tikkeley baylanıslı. Aqırı, jeke adamnıń málim bir millettin wákilı sıpatında spetsifikası kórinbese, onıń millettin subekti sıpatında xalıqtıń mádeniyatın jaratıwdaǵı ornı hám roli sırtta qalıp qoyǵan bolar edi. Túsiniw kerek, adam, jeke adam insan sıpatında óz milletiniń, mápleriniń, talaplarınıń subekti bolmawı múmkin emes. Eger bul jaǵday sotsiallıq praktika menen úylespegende, onda ekewiniń arasında qarama-qarsılıq kelip shıǵıwı ájip emes. Buǵan burıńǵı awqam tusındaǵı jaǵday misal. Hákimshilik-buyırıqpalıq sistema milletlerdiń talapları menen esaplasıp otırmadı, aqırı eń aldı menen menshikti teńlestirip bóliw hám onı tolıǵı menen jámiyetlestiriw protsessin kóp ásirlik milliy tiykarlardı joq qılıp jiberdi hám bul birden-bir «Sovet turmıs obrazınıń qáliplesiwı» sıpatında tastıyqlandı. Onıń ústine, «millet», «individ», «jeke adam», «intelligentsiya» túsiniqleriniń kóp túrli polifoniyalıq mánisin «sotsialistik sananı alıp keliwshi» túsinigine jámledi ğana.

Ǵáp sonnda, bul máselege qay jaǵınan qaraǵanda hám teoriyadaǵı abstrakt mánige iye hesh bir

qarama-qarsılıq tán emes. Ídeallıq penen, ásirese millet, ózin-ózi ańlawınıń birden-bir subekti jeke adamnıń qalıpleswınıń, rawajlanıwınıń arasında qarama-qarsılıq payda bolǵanı anıq.

Búgingi Awqam quramındaǵı xalıqlardıń ǵárezsizlikke erisiwi menen bul qarsılıq álbette alınıp taslandı. Teoriyada da jańa paradigma, jańa model júzege kelmekte. Bul boyınsha adam izertlewdiń ǵalaba hám ústinlikke iye predmetine aylanıp otır. Basqasha aytqanda, tiykarǵı salmaq «adamdı zatlar arasındaǵı zat», demek obekt sıpatında qaraw emes, al onı subekt sıpatında izertlewge túsedı. Adamnıń dóretiwshilik potentsialı hám imkaniyatları, onı qolaylı sotsiallıq sharayıtlardı jasaw menen aktivlestiriw kózge tutiladı. Bunday izertlewlerdiń nátiyjeleri, sóz joq, milletler aralıq óz-ara tásir praktikasındaǵı usı búginge deyin kózge túse bermeytuǵın momentlerdi sáwlelendire aladı.

Adamnıń milliy qatnaslar, milliy mádeniyat sistemasında ornı menen baylanıslı problemanıń yadrosı jeke adamnıń ózin-ózi ańlawı identifikatsiyası bolıp tabıladı. Bul boyınsha mádeniyatı adamnıń ishki dúnyası sıpatında qaraw, onı jeke adamnıń sotsiallıq sapaların, sonıń ishinde milliy podsistema sıpatında túsiniwge imkaniyat beredi. Sonıń menen birge adam milliy mádeniyattıń subekti, jaratıwshısı.

Usı orında «etnos (etnikalıq birlik) insanlar sotsiallıq toparınıń tariyxıy júzege kelgen ayırıqsha túri, olar jámaát bolıp jasawdıń ayırıqsha forması.

Bunday pikirdi Abu Nasır Farabiy shıǵarmalarında da kóriwimiz múmkin. Alımın aytıwınsha, etnos insanlardıń tikkeley baylanısları sebepli káliplesken. Bunıń ushın olar birlesiwı, bir regionda jáamát bolıp jasawı, bir tilde sóylesiwı kerek. Til hám regionnıń birligi adamlar tirishiliginiń tiykarǵı shártleri hám tábiy zárúrlık bolıp, bul etnostıń qalıpleswı hám rawajlanıwı ushın áhmiyetli faktor bolıp esaplanadı. Jasaw tárizi hám etnostıń ózine tánligi sebepli, anaw yaki mınaw til qalıplesip, bar bolgan nárselerdi túsindiriwge iykemlesken. Eger málim bir nárese millettıń turmıs tárzinde bolmasa, ol tilin de qollanılmaydı.

Etnostıń tariyxıy rawajlanıwı dawamında qalıplesken tili, úrp-ádetleri, dástúrleri, kórkem-óneri, dini, minez-qulıq ólshemleri mádeniy-ruwxıy birligin payda etedi. Bul olardıń psixikalıq qásiyetlerin, qádriyatların, talǵamınıń ózine tánligin támiyinleydi. İлимпaz Shkuratovtıń pikirinshe, tábiyattaǵı sıyaqlı ruwxıy mádeniyatta da energıyanıń saqlanıw nızamı bar. İnsannıń qashanlardur joǵalǵan energıyası mádeniy obektte toplanadı hám jańadan energıya jumsaw múmkinshiligine tiykar boladı (energıya sózi - bul jerde fizikalıq mániste emes, al insannıń ruwxıy belsendiligi sıpatında túsiniledi).

Ruwxıy miyras bir xalıq, millet, onıń wákilleri tárepinen jaratılıp, soń ulıwmainsaniyattıń ruwxıy baylıǵına, miyrasına aylanıp qaladı. Oraylıq Aziya xalıqlarınıń ótmishtegi áwladları qaldırǵan ruwxıy miyras buǵan mısál bola aladı. Mádeniyat, ruwxıy hám mádeniy miyras, ruwxıylıqtıń rawajlanıwı insaniyat tsivilizatsiyası menen baylanısıp ketedi. Biraq olardı biri-biri menen aralastırılıp jiberiw de durıs emes. Tsivilizatsiyanıń ózi insaniyattıń mádeniyatı hám ruwxıylıǵı rawajlanıwı basqıshlarında júzege keliwshi sıpat jaǵınan jańa basqısh bolıp, adamzat jámiyeti tariyxında tereń iz qaldıradı. Tsivilizatsiya - málim bir tariyxıy basqısha insaniyattıń mádeniyat rawajlanıwında jaratqan, erisken, qolǵa kirgizgen sıpat jaǵınan jańa, joqarı jetiskenlikler.

Bizge belgili, hár bir individ insan sıpatında qalıpleser eken, tek ózi jasap turǵan dáwirdegi sotsiallıq qatnasıqlar tási astında bolıp qalmastan, sonday-aq, tariyxıy tájriybeler, ájdadlar tárepinen jaratılǵan, toplanǵan hám áwladtan-áwladqa ótip kiyatırǵan mádeniy miyraslar, milliy qádriyatlar tási astında da qalıplesedi. Bunda, ásirese, hár bir xalıqqa tán bolǵan milliy úrp-ádet hám dástúrlerdıń roli kútá úlken.

Mádeniyattı úyreniwde obektiv nızamlar, hádiyselerdegi sebepli baylanıslılıq haqqındaǵı dástúriy túsinikler de qolaylı keledi. Biraq ulıwma bir taraw sıpatında mádeniyatqa sistemalı jantasıw bir-birine tásir etiwshi túrli mádeniyat tarawlarınń ózine tán ózgesheliklerin bólimlerge bólip emes, al olardı bir-birinen ayırıp kóz aldına keltiriw imkaniyatın keńeytiredi.

İnsannıń áhmiyetli ózgesheliklerinen biri - onıń sotsiallıq janat ekenligi. İnsan óziniń máplerin qandırıw maqsetlerinde ózi sıyaqlı insanlar menen birlesiwge umtıladı.

İnsannıń sotsiallasıwı jasalma xarakterge iye bolıp, ol shaxs sıpatında basqa insanlar ortasında ǵana qalıplese aladı. Eger ol insanıy múnásebetlerden alıslaw-uzaqta bolsa, ózindegi jawızlıq yamasa haywanıy tábiyatınan ayrıla almaydı. İnsandaǵı bul tábiyiy ózgeshelikti Abu Nasır Farabiy tómendegishe suwretleydi: «Hár bir insan óz tábiyatı menen sonday dúzilgen bolıp, ol jasaw hám joqarı dárejedegi jetiklikke erisiw ushın kóp nárselerge mútáj boladı, ol bir ózi bunday nárselerdi qolǵa kirite almaydı, olarǵa iye bolıw ushın insanlar jámaátına mútájlik tuwıladı... Sol sebepli jasaw ushın zárúr bolǵan, insanlardı bir-birine jetkerip beriwshi hám óz-ara járdemlesiw arqalı

gana hám adam óz tábiyatı boyınsha umtılğan jetiklikke erisiwi múmkin. Bunday jamáát aǵzaları iskerliginiń bir pútin halda olardıń hár birine jasaw hám jetiklikke erisiw ushın zárúr bolgan nárselerdi jetkerip beredi. Sonıń ushında shaxslar kóbeydi hám jerdiń xalıq jasaytuǵın bólimine ornalastı, nátiyjede insan jámiyeti júzege keldi».

İnsaniyattıń tariyxıy rawajlanıwına úlken-kishi hár millet óziniń ilim hám mádeniyat jetiskenlikleri menen úles qosadı. Olardıń dúnya mádeniyatına qosqan úlesleri geografiyalıq jaqtan shegara bilmeydi. Ayırım millet danalıǵı, dóretpeleriniń sap úlgileri barlıq xalıqlarda birdey tán boladı, basqalardıń da ruwhıy baylıǵına aylanıp baradı. Mádeniy hám ruwhıy turmıs keleshegi ushın bekkem fundament wazıypasın atqaradı, rawajlanıwǵa xızmet qıladı.

Ullı jazıwshı Gogoldıń tómendegi pikirleri xarakterli: «Haqıyqıy milliylik rus kiyimin súwretlewden ibarat emes, al xalıq ruwxınnan ibarat. Hátteki ulıwma basqa bir dúnyanı súwretlewshi shayır da milliy shayır bolıp esaplanadı. Bunıń ushın ol áne sol dúnyaǵa óz milliy sezimleri názerinen, óz xalqınıń kózleri menen qarawı kerek, ol sonday seziniwi hám sóylewi kerek, hátteki onıń watandasları ózleri sezinip atırǵanday hám sóylep atırǵanday bolsın».

Milliy spetsifikanıń qalıplesiwi, ózgeriwleri eń aldı menen milliy xarakterde tereń jámlenedi. Milliy xarakterde milliylik quramında barlıq waqıt áhmiyetli hám salmaqılı orındı iyeleydi. Sonıń ushın ol milliylik kategorıyası menen teń sáwlelenedi, seziniledi, G.İ. Lomidze óziniń «Milliylik hám milletleraralıq» atlı maqalasında «Milliy xarakter túsiniǵı milliy spetsifikanıń quramlıq elementi bolıp esaplanadı» - degen pikirdi júritkeni júdá haq dep esaplaymız.

Shın milliy xarakter hár dayım xalıqshıl hám zamanagóy boladı. Onıń xalıqshılıǵı óz milleti mánine sáykeslik dárejesi menen gana emes, adamzatlıq rawajlanıwıǵa qayshı kelmewi, tuwısqan xalıqlar kewline sáykesligi, olar turmısı hám oyına jaǵımlı bolıwı, payda beriwi menende bahalanadı. Milliy xarakterdiń zamanagóyılıǵı millet spetsifikasında «jol basshılıq», qılıwında gana emes, al óz xalqı maqtanıshın shın kewilden kórsetiw arqalı bálentke kóterilgen internatsionallıqda da kórinedi. Sonday pazıyletleri sebepli xarakterdiń milliy ham xalıqlaralıq kólemde abırayı, jasawshańlıq ruwhı artadı. Milliy xarakter sharayatına gárezli element bolıp qalmaydı, onı jaratadı hám ózgertedi.

Milliy xarakterdiń dáwirde tutqan ornı, sotsiallıq, siyasiy, ádep-ikramlılıq bahası onıń ulıwma adamzatlıq áhmiyeti menen ólshenedi. Bularsız xarakter hátte óz milleti ilgerilewi ushın da xızmet qıla almaydı, passiv hám keleshekten ayırılğan nársese aylanıp qaladı. Internatsionallıq xarakter hámıyshe milliy. Belgili bir xalıq aldınǵı xarakterdiń belgilerin milliy hám ulıwmainsanıy dep, arifmetikalıq túrde ajratıw múmkin emes. Háreket hám dúnyaqarastıń ayırım kórinislerin milliy, ayırımların bolsa ózgeshe dep qatań shegaralawshı klassifikatsiya dúzip bolmaydı. Haqıyqatında da olardı bir-birinen uzaqlastırıp yamasa jeke-jeke halda kóz aldımızǵa keltirip bolmaydı. Olar birgelikte bir pútin protsessti quraydı.

Ádebiyatlar dizimi:

1. Каримов И.А. Узбекистан: национальная независимость, экономика, политика, идеология. Соч. Т.1. Т.: Узбекистан, 1996. С. 40-41.
2. Каримов И.А. Родина священна для каждого. Соч. Т.3. Т.: Узбекистан, 1996. С. 263.
3. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. T., 1999. 186-b.
4. Гоголь Н.В. Собрание сочинений в 6-ти томах. Т. VI. М., 1978. Б. 39-40.
5. Шкуратов В. Историческая психология. М., 1997. С. 378.
6. Ломидзе Г. Интернациональное и национальное // Вопросы литературы. 1967. №4. С.10.

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ХАЛҚЛАРИ ИЖТИМОИЙ ҲАЁТИДА БАҒРИКЕНГЛИК МАДАНИЯТИ -МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТИ СИФАТИДА

Азизкулов Акрам Абдурахмонович,
СамИСИ ижтимоий фанлар кафедраси мудири,
Фалсафа фанлари номзоди, доцент.
E-mail: a.azizkulov@mail.ru; тел:+998906039611

Аннотация; Мазкур мақолада аждодларимиз тарғиб этиб келган бағрикенглик маданиятининг ҳозирги мураккаб глобаллашув шароитидаги аҳамияти ҳақида тўхталиб ўтилган.

Калит сўзлар: Марказий Осиё, бағрикенглик, глобаллашув, одоб-ахлоқ, миллатлараро тотувлик, умуминсоний кадрият

Ёшларда бағрикенглик туйғусини тарбиялаш Марказий Осиё халқлари таълим ва тарбия тизимида миллий кадрият сифатида кўп асрлик тарихга эгадир. Марказий Осиё халқлари турмуш тарзида турли хил миллат ва элат вакиллари билан бағрикенглик ва маданий ҳамкорликнинг азалдан мавжудлиги, унинг ҳозирги кунда дунё цивилизациясининг бешикларидан бири сифатида эътироф этилишига олиб келди. Республикамиз Президенти таъкидлаганидек: «...бизнинг қадимий ва саховатли заминимизда кўп асрлар давомида турли миллат ва элат, маданият ва дин вакиллари тинч-тотув яшаб келган. Меҳмондўстлик, эзгулик, қалб саховати ва том маънодаги бағрикенглик бизнинг халқимизга доимо хос бўлган ва унинг менталитетини ташкил этади»[1;].

Марказий Осиёни «Буюк ипак йўли» ва «Лаъл йўл»лари чорраҳасида жойлашганлиги аждодларимиз томонидан миллатлараро тотувлик ва маданиятлараро ҳамкорликнинг яхши ривож топишига замин бўлган. Бағрикенглик маданиятнинг натижаси ўлароқ ўлкамизда, айниқса, исломгача ва ундан кейин ҳам турли хил элатлар ўртасида миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенглик тамоили аждодларимизнинг ижтимоий муносабатларида муҳим ўрин эгаллаган. VIII асргача ўлкамизда буддавийлик, насронийлик, зардуштийлик, шомонизм, Моний ҳамда Маздак ақидаларига ва шу каби бошқа дин ва эътиқодларга амал қилувчи кўплаб элат вакиллари тинч мураса қилиб яшаши бу – миллатлараро ва динлараро бағрикенглик тамоили бўлиб, халқларимиз маданиятининг юксаклигидан далолатдир. Шу жиҳатдан ўлкамиз халқлари тараққиётида миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенглик узоқ тарихий тажрибага эгадир.

Ватанимиз ҳудудида вужудга келган зардуштийлик дини ва бошқа эътиқодларда, шунингдек ислом манбаларида ҳам бағрикенглик тамойили кенг эътироф этилган. Диний манбаларда эътироф этилган бағрикенглик тамойили хусусида олимларимиз томонидан кўплаб тадқиқотлар олиб борилган. Диний манбалардан ташқари мутафаккир алломаларимизнинг илмий меросларида бағрикенглик маданияти чуқур таҳлил этилиб, кенг тарғиб қилинган. Хусусан, Ҳусайн Воиз Кошифийнинг одоб-ахлоқга оид фалсафий қарашларида бунини яққол кўриш мумкин. Алломанинг бағрикенглик маданиятига оид илгари сурган ғоялари хусусида озроқ тўхталамиз.

Кошифийнинг «Ахлоқи Муҳсиний» асарида баён этилган барча мавзулар кишини яхши хулққа чорлагани ва бағрикенглик ғояларини кенг тарғиб қилганлиги боис ҳар бир ўқувчида катта қизиқиш уйғотади. Асарни мутаола қилувчи ўқувчи диний ва миллий бағрикенглик тамойилини тарғиботини гувоҳи бўлади. Ҳусайн Воиз Кошифий томонидан келтириб ўтилган ривоят ва ҳикоятларда қаҳрамонлар гоҳ насронийлик пайғамбари Исо ёки яҳудийлик дини пайғамбарлари Довуд, Сулаймон, баъзан зардуштийлик дини коҳини ёки ҳинд руҳонийси бўлиши мумкин. Асарда Қуръондан ташқари Инжил ва бошқа диний манбалардан ҳам далиллар келтиради. Нуширавон ҳузурида Рум Қайсари, Хитой ҳокими, ва Ҳинд ройиси бўлиши, албатта бу муаллифнинг ҳаёлий тасавури, аммо бунда тўрт хил миллат, тўрт хил дин ва тўрт давлат раҳбарларининг бир вақтда, бир жойда, биргаликда ўзаро ҳамсухбат бўлиши миллий ва диний бағрикенглик тамойилининг тарғиботидир[2;Б.327].

Шунингдек Шом, Яман ва Рум қайсари билан бўлган воқеалар мисолида ҳам бағрикенглик тамойилини тарқиб қилади [3;Б.202-203].

Миллий-маънавий кадриятларимизга хос бўлган миллатлараро тотувлик ва диний

бағрикенгликни таъминлашга оид вазифалар ҳамма вақт долзарб аҳамият касб этади. Хусусан, Президентимиз Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисиغا Мурожаатномасида шундай дейилади: «Жамиятимизда диний конфессиялар ўртасида ҳамжиҳатлик ва фуқаролар тотувлигини мустаҳкамлашни биз бундан буён ҳам энг долзарб ва эзгу вазифамиз деб биламиз» дейилади¹.

Хулоса қилиб айтиладиган бўлсак, аввало, ҳозирги кишилик жамияти тараққиётига хос бўлган глобаллашув шароитида барқарор ижтимоий муносабатларнинг истикболи учун гуманитар маданиятнинг муҳим омили бўлган миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенглик тамойили умуминсоний қадрият сифатида барча халқлар томонидан қабул қилинмоқда.

Иккинчидан бағрикенглик маданияти юқорида таъкидлаганимиздек ўлкамиз халқлари учун миллий қадрият сифатида кўп асрлик тарихга эга. Ўлкамиз халқлари учун миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенглик ҳам миллий ҳам умуминсоний қадриятдир бўлганлиги боис бугунги кунда барқарор ижтимоий тараққиётимизда муҳим омил бўлиб хизмат қилмоқда.

Учинчидан мутафаккир алломаларимиз тарғиб этган бағрикенглик ғояси ҳозирги глобаллашув шароитида долзарбдир. Ёшларимизни турли маънавий таҳдидлардан ҳимоя этиш ва уларда миллий ўзлигини англаш туйғусини шакллантиришда ҳамда бағрикенглик ғояларини юксалтиришда алломаларимиз илмий мероси муҳим назарий манбалардин бири бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мирзиёев Ш.М. Миллатлараро дўстлик ва ҳамжиҳатлик- халқимиз тинчлиги ва фаровонлигининг муҳим омилидир // Халқ сўзи, 2017 йил 25 январь, №18 (6712)-сони.
2. Хусайн Воиз Кошифий. Футуватномаи султоний. Ахлоқи муҳсиний. Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси», 2011. –Б.-327.
3. Хусайн Воиз Кошифий. Футуватномаи султоний. Ахлоқи муҳсиний. Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси», 2011. –Б.202-203.
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисиغا Мурожаатномасида // Халқ сўзи, 2017 йил 29 декабрь сони.

1 Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисиغا Мурожаатномасида Халқ сўзи 2017 12 декабрь

ONG VA RUHIYAT. BILISH, UNING SHAKLLARI VA USLUBLARI.

Farkhodova Surayyo Nizomiddin qizi

Urganch Davlat Universiteti Bioinjeneriya va
oziq-ovqat xavfsizligi fakulteti talabasi
Farxadovasurayyo@gmail.com +998884533123

Annotatsiya: Ong va ruhiyat, inson ongi, inson ruhiyati, bilish shakllari, uning usullari.

Kalit so'zlar: Ong, ruhiyat, ong tabiati, bilish shakllari, takomillashuvi, falsafa fanlari, uslublari.

Inson azal-azaldan o'zigagina xos bo'lgan ongning nima ekanligi to'g'risida o'ylab, bahslashib keladi. Bu bahslarning bir jihati, ong tabiat chahsulimi yoki inson ongi ilohiy yaratilganmi, – degan masaladan iborat. Ikkinchi jihati esa, inson duneni doimo bir xil anglaganmi? Ya'ni, asrlar davomida inson ongi takomillashib kelganmi yoki hamon o'sha-o'shami, – degan muammo bilan bog'liq. «O'zingni bilsang, olamni bilasan», – degan edi Suqrot. Aforizmga aylanib ketgan bu fikr ortida olam kabi inson ham siru sinoatlarga boy, u o'zini bilish orqali olam mohiyatini anglashga yo'l ochishi mumkin, – degan g'oya yetibdi. Shu ma'noda, inson o'zini tashqi olamdan ajratib, alohida bir mo'jiza va tadqiqot mavzui siftida o'rganishga harakat qila boshlagan paytdan buyen uni o'ylantirib kelayetgan muammolardan birongning mohiyati, uning kelib chiqishi masalasidir. Shuning uchun ham, ong – falsafadagi markaziy kategoriyalardan biridir. Ong ko'p qirrali va murakkab bo'lganligi tufayli, falsafa, psixologiya, kibernetika kabi fanlarning o'rganish obyekti hisoblanadi. Falsafa tarixida ongni turlicha tushuniqlar mavjud. Masalan, ongni diniy tushunish uchun uni ilohiy hodisa, Xudo yaratgan mo'jiza tarzida talqin qilishga asoslanadi. Ko'pgina dinlarda inson ongi buyuk ilohiy aqlning mittigina aks etishi, uning namoyen bo'lishi shakli tarzida tavsiflanadi. Inson tanasidagi ruh bizning istak va fikrlarimizning tashuvchisidir. Jon o'limi bilan ong ham o'ladi. Bunday qarashlarning ildizi juda qadimiy bo'lsada, ular o'amon o'zining ko'plab tarafdorlariga ega. Zero, u olam va odamning yaratilganligi masalasi bilan bevosita bog'liq. Kimda kim olam va odam yaratilganligi tan olar ekan, ong ham yaratganning qudrati ekanligini tan olishi tabiiy. Ong moddiylikning miyada inson tanasi faoliyati bilan bog'lab talqin qilinadi. Bunday qarashlar ham qadimiy ildizlarga ega. XVIII-asrga kelib ongni bevosita inson miyasi faoliyati bilan bog'lamga harakat qilgan qarashlar ham shakllandi. Ayni paytda materialistik yo'nalish nomini olgan bunday yendashuvlar doirasida ongning mohiyatini buzib talqin qilish hollari ham paydo bo'lgan. Falsafa tarixida «Vulgar materializm» deb nom olgan oqim namoyendalarining qarashlari bunga misol bo'la oladi. Ularning fikricha, xudi jigar safro ishlab chiqarganidek, miya ham ongni ishlab chiqaradi. Bunday yendashuv natijasida ong ideal emas, balki moddiy hodisa, degan xulosa chiqadi. Vaholanki, safroni ko'rish mumkin, ammo ongni ko'rib ham, ushlab ham bo'lmaydi, o'lchab ham bo'lmaydi. Ong tirixi insonning inson bo'lib shakllana boshlashi tarixi bilan bog'liq. Uzoq vaqt davomida inson ongi planetar, ya'ni yer shari darajasidagi hodisa sifatida qarab kelindi. Hozirgi zamon Fani masalasiga kengroq doirada yendashish zarurligi ko'rsatmoqda. Chunki, fan dalillari inson paydo bo'lishini faqat yerda kechgan jarayenlar bilan cheklab qo'yish to'g'ri emasligini, u koinot evolyusiyasining tabiiy hosilasi ekanligini tobora chuqurroq isbotlamoqda. Inson biologik va ijtimoiy harakatning tashuvchisi ekan, harakat shakllari o'rtasidagi uzviy aloqadorlikni, uning yuqori shakllari quyi shakllariga bog'liqligini, tayanishini, ulardan o'sib chiqishini unutmazlik lozim. Boshqacha aytganda, ular o'rtasida uzviy aloqadorlik mavjud. Ong tarixi quyesh tizimi va unda millionlab yillar davomida sodir bo'lgan o'zgarishlardan ham ayricha olibqaralishi mumkin emas. Ayni manna shu jihatdan olib qaralganda, ongning shakllanishini kosmik hodisa deb, qarash ham mumkin. Ong in'ikosning oliy shaklidir. In'ikos muayyan ta'sir natijasida paydo bo'ladi. Buning uchun esa, hyech bo'lmasa, ikkita obyekt va ular o'rtasida o'zaro ta'sir bo'lishi lozim. Bunda funksional faoliyat ko'rsatuvchi miya sohibi ijtimoiy munosabatlarga tortilgan bo'lishi shart. Ong psixika in'ikosining o'ziga xos, yuksak shaklidir. Ammo, bu psixika va ong tushunchalarini aynanlashtirish uchu nasos bo'la olmaydi. Negaki, psixika hayvonlarga ham xosdir. Inson psixikasi haqida gap ketganda ham, u ong tushunchasiga nisbatan keng qamrovlik, kast etishini unutmazlik lozim. Z. Freyd fikricha, psixika ongsiz, ong osti hodisalarini va ongning o'zidan iborat uch atlamdan tashkil topgan. Inson hayeti va faoliyatida ong bilan bir qatorda ongsizlik va ong osti hodisalari ham muhim

ahamiyatga ega. Psixologlar fikricha, inson farzandining kamol topa borishi bilan bir qatorda ko'plab funksiyalar ong nazorati ostidan chiqib avtomatik xarakter kasb etishi ham xarakterlidir. Aytaylik, birinchi marta mashinaga o'tirganimizda, birinchi marta so'rat olayetganimizda deyarli barcha harakatlarimiz ongning qattiq nazorati ostida bo'ladi. Vaqt o'tishi bilan esa ko'pgina harakatlarni ongsiz tarzda, anglamagan holda bajara boshlaymiz. Bunday holat inson faoliyatining xilma xil sohalariga, yo'nalishlariga ongning faol tarzda aralashishini, ya'ni qayta holatni o'z nazoratiga olishi mumkinligini inkor etmaydi. Xatti-xarakatlarning ongsizlik sohasiga ko'chishi bir tomondan ong «yukining» yengillashiga xizmat qilsa, boshqa tomondan, ongning asosiy kuch-quvvatini, «diqqati»ni, inson hayeti uchun muhim bo'lgan harakat, jarayenlarga qaratilishiga imkoniyat yaratadi. Ongsizlik doirasiga ong nazoratidan tashqarida qolgan sezgi, tasavvur, instinkt va intuisiya kabi hodisalar ham kiradi. Anna shu xususiyatlarni inobatga oladigan bo'lsak, ongsizlik ong mavjudligi va rivojlanishinig tabiiy sharti deyish mumkin. Ong osti hodisalari ham psixik jarayenlarning muhim bo'g'inidir. Z. Freyd fikricha, ular ongsizlik bilan ong o'rtasidagi chegaraviy sohadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. O'zbek xalqi hyech kimga qaram bo'lmaydi. – T., 2005.
2. Karimov I.A. Milliy istiqlol mafkurasi – xalq e'tiqodi arimov I.A. Imlliy mafkura – kelajak poydevori. – «Xalq so'zi» gazetasi, 2000, 7 aprel.
4. Karimov I.A. Ozod va obod Vatan, erkin va faravon hayet – pirovard maqsadimiz. – T., 2000.
5. Karimov I.A. O'z kelajagimizni o'z qo'limiz bilan qurmoqdamiz.

ЎЗБЕКИСТОНДА БАҒРИКЕНГЛИК МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АХЛОҚИЙ АСОСЛАРИ

Холиқов Юнус Ортиқович

Самарқанд давлат чет тиллар институти
Гуманитар фанлар ва ахборот технологиялари
кафедраси катта ўқитувчиси, фалсафа фанлари
бўйича фалсафа доктори (PhD)
Тел: (+998 93) 997-64-42

Аннотация: Ушбу мақолада ёшларда бағрикенглик маданиятини ривожлантиришнинг фалсафий моҳияти очиб берилган. Ёшларда бағрикенглик маданиятини ривожлантиришнинг миллий маънавий қадриятлар билан алоқадорлигида ҳамда юртимизда миллий маънавий қадриятлар асосида ёшларда бағрикенглик маданиятини ривожлантиришга нисбатдан олиб борилаётган кенг қўламли ишлар ёритилган.

Калит сўзлар: Маънавият, урф-одатлар, ахлоқ, миллий, қадрият, дунёқараш, бағрикенглик, маданият, маърифат, менталитет, миллий қадрият, урф-одат, миллат, элат, шарт-шароит, онг, куч-қудрат, ибо, андиша, камтарлик, шарму ҳаё, иффат, ор-номус.

Ёшларда бағрикенглик маданиятини ривожлантириш бугунги кунда кескин долзарб масала бўлиб қолди ва ҳозирги кунда, аввало, турли хил сивилизация, диний, миллий ва етник қадриятлар учун зарур бўлган тамойиллар билан боғлиқ турли халқлар маданиятига ва қадриятларига ижабий тасир етадиган тушунча болиб ҳисобланади.

Бағрикенглик маданияти тушунчаси асосида дунёқараш, хатти-ҳаракатлар ва дин, турмуш тарси, урф-одатлар, миллат ва етник қадриятлар учун бағрикенгликни англатади.

Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислон Каримов динлараро бағрикенглик ғояси юксак маънавий қадрият сифатида азалдан халқимизнинг онгу-тафаккурида шаклланиб, такомиллашиб келганлиги ва у мамлакатимизда кучли демократик давлат ва фуқаролик жамияти барпо этилишининг асосий тамойилларидан бири сифатида жамиятимизда ўта муҳим аҳамият касб этиши тўғрисида фикр билдириб: “Асрлар давомида халқимиз умумбашарий, умуминсоний қадриятлар тақомилига улкан ҳисса қўшган. Турли миллат вакилларига ҳурмат, улар билан баҳамжиҳат яшаш, диний бағрикенглик, дунёвий билимларга интилиш, ўзга халқларнинг илғор тажрибалари ва маданиятини ўрганиш каби хусусиятлар ҳам халқимизда азалдан мужассам” [1], деб эътироф этган.

Бағрикенглик бизнинг давлатчилик тарихимизда ҳар бир даврда ёки давлат бошқарув соҳасида ҳам қўлланиб келинганини кўришимиз мумкин. Бағрикенглик мамлакатимизда асосий йўналиш бўлиб келган ва шундай бўлиб қолмоқда, чунки Ўзбекистон кўп миллатли мамлакат ҳисобланади, маълумотларига кўра бизнинг мамлакатимизда 136 дан ортиқ турли миллат вакиллари яшайдилар. Бошқа миллат ва елат дунёқарашига, турмуш тарзига, бошқа одамларнинг урф-одатларига, диний қарашларига ҳурмат фазилатларини ҳар биримизда шакллантириш асосида бағрикенглик маданиятини ривожлантириш мумкин.

Ўзбекистон ҳудудида тарихдан бизга малумки турли хил етник ва маданий гуруҳларнинг вакиллари асрлар давомида яшаган, кўплаб тарихий шаклланган маданий, маънавий-ахлоқий қадриятлар мавжуд. Ўзбекистонда яшовчи халқларни етник гуруҳларнинг ягона тизими сифатида, ўзига хос етник ижтимоий ҳодиса сифатида қараш мумкин. Кўп миллатли, маданиятли халқларнинг тарихий тақдирлари, турмуш тарзи ва менталитетидаги ўхшашликлар тинч, бағрикенглик билан бирга яшашнинг кучли асосларини яратмоқда. Мамлакатимизда бағрикенглик маданиятини ривожлантириш асосида турли хил миллатларнинг ўсишига олиб келади жамиятнинг ахлоқий онг, ахлоқий маданият, бағрикенглик онг, бағрикенглик маданиятини ривожлантириш шароитида ижобий оқибатларга олиб келадиган миллатлараро бағрикенглик маданиятини кучайтириш. Дўстлик, меҳр оқибат, меҳмондостлик, қалб саховати, инсонпарварлик туйғуларини шакллантириш асосида башқа миллатга фарқ тобора ортиб боришига ёл қоймаслик, ўз навбатида, мамлакатимизда миллатлараро бағрикенглик маданиятини ривожланишига олиб келади.

Муҳтарам Президентимиз Шавкат Мирзиёев динлараро бағрикенглик ғояси юксак

маънавий қадрият сифатида азалдан халқимизнинг онгу шуурида шаклланиб келгани, у мамлакатимизда кучли демократик давлат ва фуқаролик жамияти барпо этилишининг асосий тамойилларидан бири эканлиги ва жамиятимизда ўта муҳим аҳамият касб этиши тўғрисида фикр билдирар эканлар, “Бағрикенглик ва инсонпарварлик маданиятини ривожлантириш, миллатлараро ва фуқаролараро ҳамжиҳатлик ва тотувликни мустаҳкамлаш, ёш авлодни шу асосда, Ватанга муҳаббат ва садоқат руҳида тарбиялаш Ўзбекистонда давлат сиёсатининг энг муҳим устивор йўналишларидан бири этиб белгиланди. Буларнинг барчаси ҳаётда ўз исботини топди”, [2] деб таъкидлайдилар.

Бағрикенглик – умуминсоний жараён. У барча инсонларга баробардир. Масалан, эзгулик инсонпарварлик, меҳр-оқибат, ёши катталарга ҳурмат, кичикларга иззат, меҳмондўстлик, қалб саховати каби инсоний фазилатлар янада эркин намоён бўлмоқда Ўзбекистонда турли миллат ва элат вакиллари фаровон яшаши учун қулай шарт-шароитлар яратилган бўлиб, рус, тожик, туркман, қозоқ, қорақалпоқ, араб ва бошқа миллат ва элат вакиллари билан биргаликда уларнинг турли хил урф-одатлари, қадриятлари, анъаналарини ҳурмат қилган ҳолатда тинч, осойишта ва фаровон ҳаёт кечириб келмоқда. Худди шунингдек, бағрикенглик маданияти ҳам миллий ва умуминсоний бўлади. Миллий бағрикенглик, бағрикенглик маданияти тарихий жараён сифатида қоришимиз мункун бағрикенглик маданияти бир кунда, ёки бир йилда, бир асрда ҳам шакллана олмайди. Ўрта Осиёда бағрикенглик маданиятини шаклланишини биз асрлар қаърига сингиб кетган манавият ва урф одатларимизда қоришимиз мункун бўлиб, уларнинг бир неча минг йиллик маънавий адриятлар пиллапояларини босиб ўтганлигини аниқлаш бугун учун ўта муҳим болиб ҳисобланади. Файласуф олим И.Жабборовнинг айтганидек, бу ерда ўтмиш ва бугунги кун ўртасидаги диалектик алоқадорлик амал қилади. Бинобарин, «ўтмиш хотираси маънавий ва маданий тараққиёт учун муҳим омиллардан бири бўлса, асрлар давомида тўпланиб келган тажриба инсоннинг камол топишида, элат ва халқнинг тарихий ривожиди энг зарур замин ҳисобланади» [3]. Дарҳақиқат, миллийлик, бағрикенглик маданияти инсон тарихий тажрибасининг маҳсули, унинг ижтимоий хотирасининг мазмунидир. Ёшларда янгича дунёқарашни шакллантириш, бағрикенглик маданияти ва миллий руҳда тарбиялаш ва уларни олижаноб ҳис-туйғулар билан камол топтириб бориш маънавий баркамолликка етишишдаги биринчи қадамдир. Ёшларнинг маънавий юксалиш жараёнида унинг барча ҳуқуқий, сиёсий, ахлоқий, маданий ва мафкуравий тасаввурлари ижтимоий тузум ва тизимларнинг таъсири туфайли шаклланиб ва ривожланиб боради.

Етник бағрикенгликка таъсир етувчи омилларга қуйидагилар киради: етник ўзига хосликнинг аҳамияти, урф-одатларни сақлашга муносабат, хорижий маданий гуруҳларга нисбатан ижобий муносабат.

Хулоса қилиб айтганда ўсиб келаётган ёш авлоднинг онгида шаклланган ахлоқий бағрикенглик ғояларини миллий менталитетимиз билан уйғун ривожланиб боришини таъминлашимиз, оммавий ахборот воситалари ёки бошқа ижтимоий тармоқлар орқали ёшларнинг онгига сингдиришга қаратилган интолерант ғояларнинг олидни олишимиз даркор. Бунда, аввало, ёш улуг кишиларимиз ўзларининг тажриба ва билимларига таяниши, ҳар бир йигит-қизнинг ахлоқий тафаккур доирасини миллий ўзлик туйғуси билан бойитиши лозим.

Фойдалангана дабиётлар рўйхати:

1. И.Жабборов. Ўзбек халқи этнографияси. – Т.: Ўқитувчи, 1994, 259-бет.
2. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. 3-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 1996. – Б. 8-9.
3. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 2018. – Б. 295.

МАКС ШЕЛЕР ФАЛСАФИЙ АНТРОПОЛОГИЯСИ

Бахрамова Нафиса Шакирджановна
Ўзбекистон Миллий Университети
1-босқич магистранти
Тел.90.9974282

Аннотация: Ҳозирги кунда инсон муаммоси, унинг руҳиятини, ички борлигини тушуниш ҳамда унинг ҳаёт мазмуни нимада эканлиги англаш масаласи фалсафа фани диққат марказида. Ушбу мақолада немис файласуфи Макс Шелернинг инсон муаммоси, унинг коинотда тутган ўрни ҳақидаги фикрлари ёритиб берилди.

Таянч иборалар: фалсафий антропология, қалб, инсоннинг илоҳий моҳияти, инсон табиатининг биологик жиҳатлари, руҳий борлиқ.

Одамзодни асрлар давомида ўз ички дунёси ва коинотдаги ўрнини билишга интилиши ҳамisha ўйлантириб келган. Ҳозирги замондаги ижтимоий-фалсафий фикрда асосий муаммо инсон масаласи экан, унинг яшаш тарзи, ҳаёти, руҳий баркамоллиги, унинг бу оламдаги ўрни каби масалалар асосий ўринга чиқмоқда. Глобаллашаётган даврда инсон муаммоси айнан инсон ҳаётининг маъносини, унинг руҳиятини, ички борлигини тушуниш билан боғлиқ.

Ҳар бир инсоннинг ҳаёт тарзи ҳам, руҳий борлиги ҳам ўзгачадир.

Инсон ҳақидаги таълимотлар долзарб ва аҳамиятли бўлиши билан ханузгача ўзидан олдинги тарихий-фалсафий қарашларни давом эттириб келмоқда ва ўзига хос йўналишда ривожланмоқда.

Ҳозирги замон инсон ҳақидаги таълимотларнинг орасида фалсафий антропология фани алоҳида ўрин тутди. Макс Шеллер ва немис фалсафий антропологиясининг башқа йирик вакиллари инсон маънавий ҳаётининг тўфонларини инсон борлиги ва унинг руҳиятидан қидириш керак деган ғояни илгари сурдилар. Улар инсондаги руҳий жараёни фалсафий таҳлил қилиб, инсоннинг ички дунёсидаги ҳолатларини очиқ беришга ҳаракат қилишди. Натижада уларнинг таълимотлари XX аср фалсафасига жуда катта таъсир кўрсатди.

Фалсафий антропология фани XIX аср охири ва XX аср бошларида вужудга келди. Унинг асосчиси немис файласуфлари Макс Шеллер ва унинг издошлари Г. Плеснер, Э. Геллен, Э.Ротхакерлар бўлиб, улар фалсафий антропология фанининг иррационал ва рационал ёндошувларига асос солишди.

Макс Шелер ўз даври учун инсон муаммосини ўрганишда фалсафий антропологиянинг ўрни жуда муҳим эканлигини таъкидлайди. Чунки фалсафада шу вақтгача инсон ҳақида аниқ ва яхлит фикр йуклиги уни шу соҳада изланишга ундайди.

Макс Шеллер ижодининг асосий мавзуси бу рух тушунчаси. Нафакат инсон, балки бутун борлиқ руҳлангандир. Айниқса инсоннинг руҳий борлиги унинг ижодида марказий ўрин эгаллайди. Шелер ижодининг барча босқичларида инсон табиатини тушуниш диний қарашлар билан чамбарчас боғлиқ. Инсонда рух ва тана ягона бир яхлитликни ташкил қилади. Унинг фикрича, инсон моҳиятининг марказида кундалик юмушда ва билиш жараёнида қўллайдиган имкониятлардан-да кўпроқ (ортиқча) куч-қувватга эгаллиги, яъни иштиёқ ташкил этади. Мана шу “ортиқча куч ва имкониятлар” инсоннинг бу ҳаёт чегараларидан ташқарига чиқиши мумкинлигидан далолат беради. Бу билан Шелер инсонни илоҳий маконга чиқиш учун яратилганини кўрсатишга ҳаракат қилади. Бунда у яратувчан иштиёқ (куч) ва руҳни асосий омил деб ҳисоблайди. Яратувчан ҳаётий иштиёқ қуйи ўринга эга бўлишига қарамасдан, руҳга нисбатан қудратлидир, рух эса олий маконда турса-да, кучсиздир. Айнан инсоннинг илоҳий даражага кўтарилишида мана шу куч, иштиёқ катта роль ўйнайди. Рух бу кучсиз ҳеч нарсага қодир эмас. Демак, шахсий ва тарихий фаолият инсондаги суёт ҳаётий иштиёқни рух билан қўшилиб, илоҳийликка ўтишига сабаб бўлади.

Инсон ўзининг тор табиий чегараларидан чиқиб оламнинг илоҳий моҳиятини англашга қодир деб ҳисоблайди Шелер. Инсон коинотдан фарқ қилади, лекин шу билан бир қаторда инсон коинот билан бир яхлитликни ташкил этади.

Фалсафий антропология фанининг тадқиқотчиси Б. Григорьяннинг фикрича, Шеллер инсон ҳақидаги таълимотни ривожлантиришда конкрет фанларнинг аҳамиятини тан олган

бўлсада, унинг шахс ҳақидаги қарашлари диний табиатга эга. Шеллер конкрет фанлардаги билимларни инсонни ҳайвондан тубдан фарқ қилишини исботлаш учун ишлатади. Католицизм диний қарашларидан Шеллер пантеистик қарашларга ўтади. Масалан, унинг таълимотидаги инсон табиатининг илоҳий моҳияти диний қарашлардаги инсоннинг худонинг тимсоли бўйича яратилганлиги ҳақидаги фикрларга ўхшаб кетади. Шеллер ижодида Инсон моҳиятини унинг ўзидан келиб чиқиб тушунтириб бўлмайди, инсоннинг моҳиятини англаш учун уни худонинг тимсоли эканлигини англаш зарур. Инсон шахси, унинг ҳайвоний даражадан ҳақиқий илоҳий даражага ўтишида очилади. Биология ва психология фанлари инсон моҳияти ҳақида ҳеч нарса айтилмайди, чунки бу моҳият илоҳий деб ҳисоблайди Шеллер. Интеллект ва танлаш имконияти инсонни ҳайвондан фарқлаш учун етарли эмас. Инсонни ҳайвондан фарқи унинг илоҳий даражага кўтарила олишида. Инсон ўзини ўзгартира оладиган мавжудотдир, ўз иродаси туфайли нафакат ўзини, балки бутун табиатни ўзгартира оладиган шахс. Бунинг аслида инсоннинг руҳий юрагида бўлган эътиқод ётади, мана шу эътиқод туфайли инсон илоҳий даражага кўтарилади. Шелернинг фикрича, инсоннинг асл моҳияти илоҳий ибтидонинг намоён бўлишида очилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Шеллер М. Положение человека в Космосе. –М., Прогресс, 1988
2. Шеллер М. Избранные произведения. – М., 1994.
3. Гуревич П.С. Философская антропология: учебное пособие для вузов. – М.: НОТА БЕНЕ, 2001.
4. Дорофеев Д.Ю. Философская антропология Макса Шелера: уроки, критика, перспективы. – СП., 2011

SHARQ VA G'ARB FALSAFASIDA INSONNING ICHKI OLAMI TO'G'RISIDAGI QARASHLAR.

Halimov Ibrohim Alisherovich

Buxoro viloyati G'ijduvon tumani

24-umumiy o'rta ta'lim maktabi yoshlar yetakchisi
(+998934411498)

Annotatsiya: Yaqin Sharqda va keyinchalik Markaziy Osiyoda keng yoyilgan tasavvuf falsafasida inson ilohiy mavjudot Quyosh (Olloh) Dengiz (Olloh) ning bir tomchisi, ilohiy nurning bir zarrasi sifatida tavsiflandi.

Kalit so'z: Sharq falsafasi, Qadimgi Yunon, antropologik falsafasi, axloqiy fazilatlar, ruh, inson, jamiyat, Qadimgi Gretsiya, abadiy, kichik olam.

Umuman Sharq falsafasi olam va insonni xudo yaratganligini e'tirof etgani holda inson va tabiatga bir-biri bilan uzviy bog'liqlikda qaradi, inson kamolotining mezonini tabiat va jamiyatga oqilona munosabatda ko'rdi. Sharqsa inson o'zini tabiat va jamiyatga qarshi qo'ymagan, balki u bilan uyg'unlashishga, uning qonunlariga bo'ysunishga harakat qilgan.

Sharq falsafasi insonning ichki olamini yanada takomillashtirishga qaratilgan edi. Sharq mutafakkirlari jamiyatdagi tartib, boshqarish va axloqning o'zgarishini insonning ijtimoiy muhitga moslashuvi bilan bog'lar edilar. Tarixan tarkib topgan ijtimoiy tartiblarni o'zgartirish insoniyatga mislsiz kulfatlar keltirishini uqtirganlar.

Qadimgi Yunon faylasuflari inson muammosini barcha falsafiy muammolar markaziga qo'ydilar: hozirgi zamon yevropa antropologik falsafasi an'alarini boshlab berdilar.

Milet maktabi vakillari insonga koinotning ajralmas bir qismi, kichik olam sifatida qaradilar. Buyuk Yunon faylasufi Sokratning butun faoliyati va izlanishlarida inson, uning axloqi, ma'rifat masalalari yetakchi o'rin egalladi. Uni insonning ichki olami, ruhiy va axloqiy fazilatlar ko'proq qiziqtirdi. U «bilim fazilatidir» degan hikmatni ilgari surdi. Inson hayotining ma'nosi barkamollikka intilish, o'zlikni anglash va o'z axloqiy mohiyatini ro'yobga chiqarishdadir, deb hisobladi.

Sokratning ta'lim berishicha, o'z xatti-harakati qanday oqibatlariga olib kelishini biladigan har bir odam hech qachon mavjud tartib va qonunlarga qarshi bormaydi, jinoyatga yo'l qo'ymaydi. Axloqiy erkinlik va haqiqat bir-biri bilan uzviy bog'liqdir. Sokrat o'z hayotini haqiqat yo'lida fido qilgan ulug' faylasufdir.

Demokrit inson to'g'risidagi materialistik ta'limotga asos soldi. Uning fikricha, butun olam va uning tarkibiy qismi bo'lgan inson bitta ibtido, ya'ni mayda zarracha (atomlar) dan tashkil topgandir. Hatto inson joni ham atomlardan tashkil topgandir. Inson tanasi o'lishi bilan jon ham o'ladi. Chunki tana va jon mohiyatan atomlardan tashkil topgandir. Demokrit inson hayotining bosh maqsadi baxtli bo'lishdir, baxt-ruhning xotirjamligidir, degan g'oyani ilgari surdi. (Inson mohiyatini bunday sodda va jo'n tushunish falsafa rivojining ancha keyingi davrlarida marksistlar tomonidan davom ettirildi).

Qadimgi Gretsiyada bunday qarashga zid ravishda Platon inson mohiyatini idealistik asosda tushuntirishga harakat qildi. U jon va tanani, ruh va jismni bir-biridan farqladi: insonni inson qilib turgan va boshqa mavjudotlardan farqlaydigan mohiyatli asos ruhdir, degan g'oyani ilgari surdi. Tana ruhga qarshidir. Ruh tanaga nisbatan birlamchi va muhimroqsir. Chunki ruh abadiy, tana esa foniy (o'tkinchi) dir. Platon ruh darajalarini ham farqladi: oliy va quyi ruh.

Inson ruhi muttasil ravishda ilm vositasida g'oyalar dunyosiga intiladi. Insonni boshqa mavjudotlardan ustun qo'yadigan muhim fazilat ilmga tashnalikdir. Platonning ta'lim berishicha, inson hayotidagi butun ziddiyat tana va ruh o'rtasidagi ziddiyat bilan bog'liqdir. Tana istaklari insonni hayvonga yaqinlashtirsa, ruh ehtiyojlari insonni hudoga yaqinlashtiradi. Inson ikki dunyo oralig'ida ikkilanadi: uning tubanligi yoki ulug'vorligi nimani tanashiga bog'liqdir.

Platonning inson to'g'risidagi qarashlari keyinchalik turli falsafiy maktablarning shakllanishiga olib keldi. Markaziy Osiyo mutafakkirlarining dunyoqarashiga samarali ta'sir ko'rsatdi.

Aristotel insonga ijtimoiy, siyosiy mavjudot sifatida qaradi. Insonni «siyosiy maxluq» deb ta'rifladi. Uning fikricha, insonning ijtimoiy tabiati uni boshqa mavjudotlardan yuqori qo'yadi. Aristotel insonning haqiqiy mohiyati uning faoliyati jarayonida namoyon bo'ladi. Faoliyat inson shaxsi rivojlanishining yagona imkoniyatidir, degan g'oyani ilgari surdi. Uning ta'lim berishicha,

inson faoliyat ko'rsatmasa, uning barcha yaxshi fazilatlari namoyon bo'lmaydi. Hayotda ham xuddi olimpiya o'yinlarida bo'lgani singari g'oliblik gulchambarini tomoshabin go'zallar va kuchlilar emas, balki musobaqa ishtirokchilari oladilar.

Platon va Aristotel g'oyalari Sharq mamlakatlarida keng yoyildi. Markaziy Osiyoda yetishib chiqqan Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino va boshqalar aristotelizmni keng targ'ib etdilar va uni yangi g'oyalar bilan boyitib, ijodiy rivojlantirdilar. Jumladan, Forobiy insonning olloh tomonidan yaratilganligi to'g'risidagi diniy g'oyani e'tirof etgani holda, inson mohiyatini ratsional tushuntirishga, uning mohiyatini tafakkur va mantiq qonunlari asosida izohlashga harakat qildi.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I. A. Karimov yuksak ma'naviyatni inson va jamiyatni halokatdan qutqaruvchi ibtido, tayanch sifatida ta'rifladi. Ma'naviyat asosini axloq tashkil etadi. Axloq faqat insongagina xos bo'lgan ong shakli, uni aziz va qadrli qiladigan, odamlar o'rtasida totuvlik, do'stlik va odamiylikni qaror toptiradigan ibtidodir.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Aristotel. Sochineniya. V 4 t. M. 1983. T. 4. S. 67
2. Internet ma'lumotlari
3. Falsafa fani tarixi va nazariyasi I. Karimova, M. Rustamova
4. Ijtimoiy falsafa I. Karimov, S. Valiyeva, R. Kulenova

IN THE TWENTIETH CENTURY, TURKESTAN NATIONAL MEDIA OUTREACH
IDEAS PUBLISHED BY ABDURAKHMON SAYYOH TASHKENDY, ENTITLED
«ME'YOR UL-AKHLOK»

Abrorkhon Asatulloev Asatulloevich,
Philosopher teacher of Gulistan state university,
Telephone: +998909823092
Abshah.uz1992@gmail.com

Annotation: Today, Eastern philosophical thinking, the study of the unseen spiritual myth, and the study of the precious works of our ancestors are beyond comprehension. Thanks to Eastern scholar, one of the most well-known Asian personalities, Abdurakhmon Sayyoh is a researcher of Tashkent's «Meyor ul-axloq» and a helpful study of philosophical and ethical considerations. The works of Abdurakhmon Sayyoh Tashkenty on «Meyor ul-axloq» and their ideas are very valid.

Keywords: the 20th century, the manifesto, the Turkestan national press, «Meyor ul-axloq», «al-Islah», ethical science, «people» and «behaivor», parents and teachers, seniors, kings. Religion and worldly literature are literary

(Abdurakhmon Sayyoh)

In the second half of the 19th century enlightened activists who sought the ideas of national freedom and development in the Muslim countries of the East, were formed in various revolutions in Turkestan, which became the Russian empire. At this time, djadids of Mahmudkhodja Bekhbudi, Munavvarkori Abdurashidkhonov, Abdulla Avloni, Abdurauf Fitrat paid attention to the issues of science, enlightenment and ethical issues during their activity.[2]

Abdurakhmon Muhammad Sodyk which one of the well-known with pen-name of «Sayyoh» was intellectuals in the media of the twentieth century. He wrote a number of books on ethical, religious and cognitive fields in the late 19th and 20th centuries. For example, the last part of the book «Meyor ul-axloq» contains the works of Abdurakhmon Sayyoh, authored by the author of «The History of Mecca», «The History of Beit-ul- Sacred», «The Ancient History of Arabia» «and The History of the Children of Israel». He has also been the author of numerous books published in the fields of politics, Islam, history, and spirituality. It is well-known that how many books Shaunting has written.

The main books of author are The Al-Islah Magazine, published in Tashkent between 1915 and 1917, is an editorial office of literate readers who are aware of the uprising, local and secular histories, and sociopolitical changes. This magazine is famous not only in Turkestan but also in Muslim countries. The magazine has published articles on Islam, Shari'at and jurisprudence, ethical issues, translations of popular religious works, and discussions about national life.[3]

The works of Abdurakhmon Sayyoh are based on the ideas of the «Meyor ul-axloq» and «Tanvir ul-axdoq fit makorim ul-axloq» based on the ideas of the eloquent Islamic scholars of the Middle Ages. In these works, the author mentions the essence of ethics in the works, primarily the Koran, the hadith of Imam Ghazali, and the scholars of Fahriddin Razi. In the work., the author's emphasis on traditional Muslim ethical issues is noteworthy.

Gulom Hasan Orifjonov published the book «Meyor ul-axloq» in Tashkent in 1912 in printing style.[4]]he book is divided into two parts, and each fragment of the seventh part is broken down into pieces. The first part of the book is devoted to theoretical issues of ethics. The second part of the book is devoted to the practical issues of ethics, and it provides examples based on practical and cross-cultural categories of human ethics and ethics. The book describes the character of the thirty-something characteristic of human morality and spirit. In addition to worship, pioussness, thanksgiving, prayer, patience, and the emergence of Islamic traditions, literature, affection, compassion, charity and respect, humility, respect, devotion, loyalty, devotion, loyalty, and devotion. Parsing the analysis.[4] According to the information given in the book, Abdurakhmon Sayyoh has prepared the third and fourth parts of the book «Meyor ul-axloq».[4]

As a whole, the publication of «Meyor ul-axloq» provides that the educational institutions of Turkestan are aiming to make the subject of ethics simple and clear in the education of Muslim

children. After all, local educators based on the demands of the times excluded traditional books about medieval morality in Russian and Russian schools, which were open to the public at that time, from the curriculum, in the light of their ideas and Islamic traditions. There was a great need for ethics textbooks.

Abdurakhmon Sayyoh expressed his view on the moral issues in the socio-political life of his time. The issue of morality, as well as other educators of that time, like Mahmudkhodja Behbudi, Munavvarkori Abdurashidkhanov, Abdulla Avloni, considers Turkestan society to be a catalyst for the development of science. In his earlier observations, he concluded, «The way to a good morality is to obtain the knowledge and knowledge of the scholars of the time.»

From this point of view, it was translated from the part of the book «Me'yor ul-axloq» in 1912 based on the printed edition of Gulom Hasan Orifjonov in Tashkent devoted to some aspects of human behavior. In addition, the content is close to the «Meyor ul-axloq», with some modifications made in the Uzbek edition of «Tanvir ul-axloq fit makorim ul-axloq» (The Illumination of the Eyes on Beautiful Morals) was published in Tashkent, 1913.

The importance of these ideas, translated from the work of «Meyor ul- axloq», is still valuable. About Ethics: Imam al-Ghazali said, comparing the science of ethics with the medical science, «For the protection of the health of the body, it is necessary to follow the rules of medicine and consult doctors in the event of illness. It is also necessary and necessary to consult a specialist in moral education for the protection of spiritual vitality.

Physical illness in the body will inevitably lead to its destruction. In addition, spiritual sickness - immorality can lead to spiritual ruin.»

As physical illness completes one's life, people become more attentive and healer. Therefore, they must pay close attention to the science of morals, recognizing that spiritual illness can also lead to the destruction of spiritual life.

The virtues of ethics: Man made up of two things. The first is a body; the other is a zinc and called a concise. When you see the object with your eyes, you can touch it. Nevertheless, the spirit is not visible. It is possible to find out by his intellect. For this reason, the physical qualities of the eye and eyes related to the human body. However, habits, practices and habits are characteristics of the spirit that are the mirror of human inner self. Unless all members of the human body are proportionate and unequal, their appearance will not be perfect. We can conclude that the inner beauty of a person is not perfect unless his character and actions are in the right place. On the other hand, you might say, that man's morals are not mature.

«People» and «Behavior»: The physical image is called «the people» («conquest») and the inner image is «behavior» («with the zama»). It is often said that such a person is friendly and good-natured. The purpose of this statement is to adorn the man's appearance, his inner and outer beauty.

«Ethics» is a plurality of behavior. Instead of the word «behavior» in Persian, its plurality uses the word «morality».

In the definition of «behavior»: Behavior is one of the attributes of healing a person's inner self. It is a state of perfection, which is, thinking, thinking. If that is the case, he is smart and commendable. Therefore, this quality is called good behavior or behavior. When a behavior is negative, it is called a bad behavior.

It is important to remember that behavior is not just about work. It is also the name of one of the attributes of the. For example, some people get generous. Although, their condition is an excuse for lack. Some people have a bad temper.

About the three powers of the flesh: God created three different powers in the soul, that is, in the soul. These are mental power, angry energy and sexual power. Judges have also agreed on these three forces in the human soul.

Mental Power: Mental power is the power that the mind produces. Differences between different people - good and bad, arise from this power and falsehood. What is involved in this power lies in the human brain, the brain. If the mental energy is moderate, the owner possesses noble, rational, and refreshing qualities, and his words are meaningful. What, though, is more or less normal? Then, if it is too much, its owner characterized by cunning, mischief, cake and envy, and if it is not, its owner will be of a foolish nature.

Supernatural Power: This force applies to both flora and fauna. If this power is moderate, the owner's heart is strong. If it is over, the owner is inclined to follow the shit, and the owner has a

weak heart.

Sexual Power: It is such a power that it relates to flora and fauna along with humans. The need for food and other supplies is from this power.

The only way to change these three forces is to educate judges.

On the virtues and disadvantages of each of the three powers: The qualities that come from intellectual power are intelligence, protection, preservation, intelligence, understanding, speech, sincerity, generosity.

The powers that come from intellectual power are abomination, cunning and wickedness, anger, deceit, ignorance, rudeness, evil, and hypocrisy.

The virtues that arise from the power of anger are grace, gentleness, compassion, humanity, noble character, determination, glory, generosity, generosity, initiative, humility, generosity, courage.

The powers that come from anger are pride, lust, greed, cruelty, ambition, envy, oppression, and evil behavior.

The virtues that arise from sexual power are piety, contentment, secrecy, generosity, patience, dignity, discipline, admiration, honor, chastity, piety.

Tales of Man in Relationships with Different People: Their first four chapters. They are the father and mother, the teachers, the nobles and the kings.

Parents: In the relationship with the father and mother, one must always be respectful and sensible. They should not offend them, even if they make a mistake. Man should never complain about his creation. Parents are not allowed to sit where they are, and they are always in their service.

Teachers: It is important to understand that parents are the ones who cause the physical birth of a human being, and that teachers are responsible for their psychology. Teachers are in the parental care of a person, and probably more. Rebellion against a teacher is like blasphemy for this blessing.

The seniors: If a man is with the great, he must first give them respect. If a deed is trusted in a matter, it is at its best to act. They show gratitude for their goodness in their tongue and in their hearts, approve of their thoughts, and hide their secrets from strangers. When one is entrusted with something, the great ones make the effort and complete it. If there is a disappointment from a benefactor, a person should not hold him hostile.

Kings: If a person can be a close relative of the king, First, he should pray to the king. It is kudzu and khushoo in communication. He does not speak first and does not ask about anything. When speaking, he should speak slowly, gently, not aloud, but with his hands and other organs.

In this context, the wise words of our first President, «Without knowing the true history, cannot be understood,» recalled inadvertently. [1] Yes, true history is a source of knowledge, the basis of spirituality, and a true school of education. Fortunately, thanks to our national independence, a true truth about our mother's history revealed, and the black, white and black spots that have prevented her appearance completely eradicated. Beyond that, the genius of our people, who made a great history, the vivid image of our great ancestors, and their immortal legacy of eternity, once again manifested in full force.

References:

1. Karimov I.A. Uzbekistan: national independence, economy, politics, ideology. T.1.-J.: Uzbekistan, 1996. 365 p.
2. Stars of Spirituality. - T.: Publishing house «Abdulla Kadiri», 2001. 399 p.
3. The modern history of Uzbekistan. Volume I During the colonization of Turkestan Tsarist Russia. - -: East, 2011. 552 p.
4. Abdurakhmon Muhammad Sodiq Tashkandi. «Meyor ul-axloq». - Tashkent: Gulom Hasan Arifjonov's Publisher, 1912. 170 p.
5. Bobokhonov A. From the history of Uzbek printing. - Tashkent. Gafur Gulam. 1979. 230 p.

Y.E.BERTELS TATQIQOTLARIDA ABDURAHMON JOMIYNING FALSAFIY ASARLAR TAHLILI.

G'ovsidinov Ma'ruf Nasridinovich
SamDCHTI "Ijtimoiy fanlar va axbotot
texnologiyalari kafedrası o'qituvchisi"
998982731881

Annotatsiya. Maqolada mashhur sharqshunos olim Y.E.Bertelsning Abdurahmon Jomiy ijodiga doir tadqiqotlarida falsafiy qarashlari va asarlari falsafiy jihatdan tahlil qilingan. Shu bilan birga Abdurahmon Jomiyning falsafiy qarshlariga doir bo'lgan o'ziga xos jihatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Y.E.Bertels, Jomiy, tasavvuf, falsafiy qarashlar, nasr, falsafiy-irfoniy, Ibn al-Arabi, "Sharhi ruboiyot".

Abdurahmon Jomiy asarlarida falsafiy dunyoqarash tahlili mavzusining haqiqiy ahamiyati ko'plab munozaralarga sabab bo'lishi mumkin. Bu uning tasavvufning diniy yo'nalishi vakili ekanligi bilan bog'liq. Bir qator faylasuflar Abdurahmon Jomiyning falsafiy dunyoqarashini o'rganib, shunday xulosaga kelishgan "Ayniqsa, Jomiy falsafasining o'ziga xos jihati shundaki, u o'zining rivojlanishidagi dastlabki bosqichida asosan axloqiy masalalar bilan shug'ullangan", deb yozadi A.M. Bogoutdinov[1,332].

Abdurahmon Jomiyning "Naqd un-nusus fi sharhi naqsh al-fusus" asari Muhiddin Ibn al-Arabiyning "Naqsh al-fusus" nomli falsafiy asariga sharh sifatida yozilgan. Jomiyning yozishicha, Ibn al-Arabiyning "Naqsh al-fusus" asarining o'zi aslida uning "Fusus ul-hikam" asariga xulosa sifatida yozilgan asar ekan. Jomiy tomonidan ikki tilda aralash nasr janrida yozilgan bo'lib, ushbu asar yuqorida keltirilgan nomidan tashqari "Naqshi fusos" hamda "Naqd ul-nusus" nomlari bilan ham nomlanib kelingan. Y.E.Bertelsning takidlashicha, "Naqd un nusus" asari Ibn al-Arabiyning "Fusus ul-hikam" nomli asariga yozilgan sharhning qisqacha tahriri bo'lib, Jomiyning falsafiy qarashlarini to'la to'kis namoyon eta oladigan asarlar qatoriga kiradi[2,240-241].

Jomiyning yana bir arab tilida bitilgan "Sharhi Fusus ul-hikam" nomli asari Ibn al-Arabiyning falsafiy-irfoniy asari hisoblangan "Fusus ul-hikam"ga sharh sifatida yozilgan asardir. "Fusus ul-hikam" asari murakkabligi, tushunish juda qiyin bo'lgan majoziy hamda ramziy ma'nolarga boy bo'lganligi uchun mazkur asarga o'sha davridayoq sharh yozish ehtiyoji yuzaga keladi. Sharh yozish an'anasini birinchi bo'lib, Ibn al-Arabiyning izdoshi Sadridin Kuniyaviy boshlab beradi. A.A.Afsahzodning takidlashicha, "Fusus ul-hikam" asari til va yozilish jihatdan o'ta murakkabligi uchun Sadridin Kuniyaviyning sharhi asosida o'qilar edi[3,183].

Vaholanki, Jomiyning falsafiy qarashlariga katta ta'sir ko'rsatgan Ibn al-Arabiyning mazkur asariga oxirgi sharhlardan biri Jomiy tomonidan yoziladi. Falsafa olamida ulkan shuhrat qozongan ushbu asarga Jomiy tomonidan yozilgan sharh "Fusus ul-hikam"ning o'nga yaqin mashhur sharhlari qatorida tilga olinadi[4,].

Y.E.Bertels Jomiyning falsafiy qarashlariga Ibn al-Arabiyning ta'sirini quyidagicha izohlaydi: "Jomiy dunyoqarashining falsafiy asosini aynan Ibn al-Arabiyning nazariyalari tashkil qiladi"[5,186].

Nemis sharqshunos olimi Karl Brokelman qayd etganidek, "Fusus ul-hikam" asariga o'ttiz beshga yaqin sharh yozilgan. Shu o'rinda takidlab o'tish kerakki, Jomiy tomonidan yozilgan sharhda turli xil janrlarda uchraydigan didaktik yo'nalish, ayniqsa kuchli ifoda etilgan. Jomiyning falsafaning irfon masalasiga bag'ishlangan "Sharhi ruboiyot fi isboti vahdat al-vujud" asari qachon yozilganligi bizga ma'lum emas. Y.E.Bertels nemis olimi V.Perchning "Sharhi ruboiyot" asarining Jomiyga tegishli emas degan fikrini rad etgan holda o'z fikrini faktlarga asoslangan holda quyidagicha izohlaydi.

1) Mazkur asardagi ruboiylar Jomiyning devonlarida uchramaydi. Bu tabiiy, albatta. Chunki, ulardagi har bir sharh ma'no jihatdan bir-birini takrorlamaydi. Jomiy asarlarida nasr janri bilan birga kelgan ruboiylar devonga kiritilmagan.

2) Yozilshish nuqtayi nazardan bu asar Jomiy uchun beriladigan alohida xususiyatga ega emas. Asardagi ruboiylar jozibali tilda yozilgan bo'lib, ortiqcha uslub qo'shilmagan. Shu bilan birga arabcha so'zlarga juda boy, bu esa asarning mazmun mohiyati shuni taqozo etganidan dalolat beradi. Ushbu asar Jomiy tomonidan shunday uslubda yozilganki, uning sher sa'natining yuksak

namunasini o'zida mujassam etgan. Asar irfon falsafasi ilmining yetuk bilimdoni tomonidan yozilganligiga hech qanday e'toroz qoldirmaydi. Y.E.Bertels ayni masalada CH.Ryo kabi asar haqiqatdan Jomiyga tegishli degan xulosaga keladi [6,445].

Xulosa qilib aytganda, Jomiy o'zining ijodi bilan o'rta asrlar falsafiy bilimlarining rivojlanishiga juda katta ta'sir ko'rsatgan. Jomiy ijodini butun miqyosida o'rganilishi va xilma-xil qarashlarni, nazariyalarni shakllantiradi. Jomiy tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy-falsafiy g'oyalarning ahamiyati bugungi kunda ham dolzarbdir. Y.E.Bertels tomonidan Jomiy asarlarining tahlili Yevropa va sharq olimlari qarashlaridan farq qiladi. Sababi Jomiyning hayoti va ijodiga doir yangi tatqiqotlar hozirgi kun nuqtayi nazaridan qaralganda Y.E.Bertels qarashlaridan farq qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Богоутдинов, А.М. Очерки по истории таджикской философии / А.М.Богоутдинов. - Душанбе: Таджикгосиздат, 1961. - 332 с.
2. Е.Э.Бертелс. Избранные труды. Навои и Джами. Москва. 1965.г С.240-241.
3. Аълохон Афсаҳзод. Нақд ва баррасии осор ва шарҳи аҳволи Жомий, -С. 183.
4. Қаранг: Китобхонаи марказии Донишгоҳи Техрон, шумораи 343. – Машҳад, 1360
5. Y.E.Bertels.Navoiy.Rus tilidan I.Mirzayev tarjiması.S.SamDU.2010.B.186.
6. Е.Э.Бертелс Избранные труды Суфизм и суфийская литература.Москва 1965 445-bet.

ABU NASR FAROBIYNING IJTIMOIIY-FALSAFIY QARASHLARI

Mirzayeva Diloromxon Mashrabjon qizi

Farg'ona davlat universiteti, talaba

+99891 121 22 67

dilorommirzayeva2@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada buyuk mutafakkir ajdodlarimizning yorqin namoyondasi bo'lgan Abu Nasr Farobiyning ijtimoi-falsafiy qarashlari, mantiq va falsafadagi olib borgan ishlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Abu Nasr Farobiy, falsafa, Aflotun, Arastu, mantiq, borliq, jamiyat.

Markaziy Osiyo madaniy merosi jahon madaniyati va ma'rifatining uzviy ajralmas qismini tashkil etadi. Demak, g'arb va sharq faylasuflarining qarashlarini ham, biz, yoshlar ongiga ularni sharq faylasuflari fikrlari bilan uyg'unlashtirgan holda singdirib borish darkor. Shuning uchun hozirda, yangi davr sharq faylasuflarining, xususan Abu Nasr Farobiyning ijtimoiy-falsafiy fikrlarini o'rganish shu bugungi kunning eng muhim va dolzarb vazifalaridandir.

Farobiyning musiqa bo'yicha yozgan kitobi Islom madaniyatida yozilgan eng asosiy arabcha kitob bo'lib hozirgacha asosiy manbalardan bo'lib kelmoqda. U «Qonun» nomli musiqa asbobini ixtiro qilgan. Farobiyning kitoblari ikki turga taqsimlanadi. Birinchisi ta'lim tarbiya falsafa va boshqa sohalarida yozgan kitoblari. Ikkinchisi Aflotun, Arastu va ularga ergashganlarning kitoblariga yozgan sharhlari. Ba'zi tadqiqotchilar mazkur kitoblarning soni qirq donaga etganini aytadilar.

Farobiy o'zining talim tarbiya faoliyatida Aflotun va Arastu hamda yunon falsafasi va Islom dini orasida muvofiqlashtirishga qattiq uringan. Uning o'zi dinini mahkam tutadigan musulmon bo'lgan. Shu bilan birga, u Aflotun va Arastu mazhabiga o'xshash falsafiy mazhabga asos solgan birinchi musulmon faylasufdir.

O'sha paytda Aflotunning «at-Tosu'ot» nomli kitobi tarjima qilinib hato tariqasida Arastuning kitobi deb bilingan edi. Arabchada «Rububiyat» nomi bilan mashhur bo'lgan bu kitobni o'qigan Farobiy Arastuning fikrlari huddi Aflotunnikiga o'xshash ekanligiga hujjat va dalil topilganidan hursand bo'lgan va mazkur ikki faylasfning boshqa kitoblarini ham muvofiqlashtirish uchun harakat qilgan. Farobiy ham Aflotunni, ham Arastuni bir xilda yaxshi ko'rar va qadrlar edi.

Shu bilan birga bu ikki shahsning fikrlari bir biriga zid bo'lishini tasavvur qila olmas edi. Uning «al-Jam'u bayna ra'y al-hakimayni Aflotun al-Ilohiy va Arastutolis» - Ikki hakim - Aflotun ilohiy Arastularning fikrlarni jamlash deb atalgan kitob Farobiyning bu borada olib borgan hakatining gultoji hisoblanadi.

Farobiy o'zining bu ishi ila birinchi bo'lib Islom olamida Aflotunning ta'lim tarbiya va axloqiy qarashlari tarqalishiga sabab bo'ldi. Shu bilan birga xuddi shu ishning o'zi musulmon faylasuflarga yunon falsafasini diniy masalalarda tap tortmay ishlatishga yo'l ochib berdi.

Farobiy birinchi bo'lib Alloh taoloning borligiga olamni dalil qilib ketirmay U zotning borligini yolg'iz aqliy dalil bilan isbot qilishning yangi uslubini keltirdi. U bor narsalarni ikkiga — vujudi mumkin va vujudi vojibga taqsimlaydi. Mumkin-ul vujud dunyodagi mavjudotlar bo'lib ularning bo'lishi mumkin bo'lganidek, bo'lmasligi ham mumkin. Ularga qarasak ba'zilar yo'qolib, o'rniga boshqalari paydo bo'lib turganini ko'ramiz. Farobiy fikricha, yagona borliq olti bosqichdan iborat bo'lib, ular ayni bir vaqtda barcha mavjud narsalarning ibtidosi sifatida bir-birlari bilan sababiy bog'lanishdadir. Birinchi bosqich – birinchi sabab (Xudo); ikkinchisi – samoviy jismlar borlig'i; uchinchisi – faol aql, to'rtinchisi – ruh; beshinchisi – shakl; oltinchisi – modda. Shunday qilib, Xudo va modda, yagona bir butunni tashkil etib, bir qator bosqichlar orqali bir-birlari bilan sababiy bog'lanishdadir. O'zlarining sababiy bog'lanishlari tufayli ushbu ibtidolar ikki ko'rinishga ajratiladilar: «vojibul vujud» - shunday narsaki, mavjudligi o'zidan kelib chiqadi; «mumkinul vujud» - shunday narsaki, uning mavjudligi boshqa narsadan kelib chiqadi. «Mumkinul vujud» o'zining bor bo'lishi uchun sababga ehtiyoj sezadi, va qachonki u paydo bo'lsa, boshqa narsa tufayli, «vojibul vujud» ga aylanadi. Farobiyning ibtidolar haqidagi ta'limoti shundan guvohlik beradiki, unga yangi afltunchilikning emanatsiya nazariyasi ta'sir o'tkazgan bo'lib, u ilk islom e'tiqodidagilarning nuqtai nazarlaridan mohiyatan farq qiladi.

Birinchi sabab (vojibul vujud) abadiylik xususiyatiga ega bo'lganligidan, modda ham, uning

oqibati sifatida abadiylikka daxldor bo'ladir. Erdagi va osmondagi doiralarning barchasi jismiylik (moddiylik) xususiyatiga egadirlar. Barcha narsalar olti ko'rinishga bo'linadilar: samoviy jismlar, aqlli hayvon (inson), aqlga ega bo'lmagan hayvonlar, o'simliklar, minerallar, to'rt unsur-olov, havo, tuproq va suv. Oxirgilari moddiylikning asosi bo'lib, moddaning eng oddiy ko'rinishini ifodalaydilar. Qolgan besh turdagisi murakkab bo'lib, ushbu birlamchi unsurlarning turli darajadagi qo'shilishlari natijasida paydo bo'ladilar. Farobiy fikricha, «barcha ashyollarning umumiy turi dunyo» bo'lib, oddiy jismlardan tashkil topgan va «dunyodan tashqarida hech narsa yo'q».¹

Farobiy falsafasining inkor etib bo'lmaydigan joyi shundaki, u nazariy falsafani haqiqiy va asosiy ilm, deb bilib, qolgan barcha fanlarni unga tobe bo'lgan ikkinchi darajali sohalar maqomiga qo'ydi. Falsafalar o'rtasidagi umumiy dunyoqarashlar bilan kifoyalanmay, din bilan falsafani ham ayrim bir qismga joyladi. Uning fikricha, falsafadagi masalalar isbotini payg'ambarlar ramzlari shaklida bayon qilganlar, zero, mohiyat jihatidan falsafa bilan din o'rtasida hech qanday tafovut yo'q. Bunday karash o'z davrida nihoyat darajada muvaffaqiyat qozonib, islomiy falsafaning asosi va usulini belgilab beruvchi fikrlash tarziga aylandi.

Farobiyning ta'limoti Sharqda va Yevropada ijtimoiy-falsafiy fikrlarning bundan keyingi rivojida muhim o'rin tutdi. U Basradan chiqqan falsafiy to'garak bo'lgan «Ixvon as-safo» («Sof birodarlar») a'zolari va Abu Sulaymon Mantiqiy, Ibn Miskaveyh, Ibn Bajja, Ibn Tufayl, Maymonid qarashlariga katta ta'sir ko'rsatdi. Buyuk olim Ibn Sino uni o'zining ustozlari deb hisoblar edi.

Farobiy yaratgan tizim mazmunan universal xususiyatga ega bo'lib, o'z davri fanlarining barcha muhim masalalari:

- Falsafaning umumiy muammolari
- tabiatshunoslikning asosiy falsafiy masalalari
- borliqni bilish
- mantiqning bahsli muammolari
- inson va tabiat o'rtasidagi chambarchas bog'liqlik
- ekologik muammolarni ham o'z ichiga oladi.

Farobiyning ijtimoiy-falsafiy fikrlari o'zining keng qamrovli, teran va mazmundorligi bilan gumanistik xususiyatga ega.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, dunyo fani va madaniyati, uyg'onish davrining ko'zga ko'ringan vakillaridan biri bo'lgan Farobiy qadimgi yunon fani va madaniyatining insoniyat sivilizatsiyasida tutgan o'rini yuksak baholab, butun ilmiy faoliyati davomida nafaqat unga suvandi, cheksiz hayratlandi va ilhomlandi, balki kishilik tarixida o'chmas iz qoldirgan yunon olimlarining, ko'proq Arastuning asarlarini targ'ib qildi, ularning ko'plarini arab tiliga tarjima qildi. Antik dunyo olimlarining qoldirgan meroslarini to'la o'rganmasdan turib, fan va madaniyatni rivojlantirish mumkin emasligini yaxshi tushungan Abu Nasr Farobiy yunon mutafakkirlarining "qul"iga aylanib qolmadi, balki ko'p qirrali olim va ijodkorlarning davomchisi, o'z davri sharoitida mustaqil fikr yurituvchi alloma sifatida o'zini namoyon qildi. Farobiy Sharq xalqlari ta'lim tarbiya to'g'risidagi falsafiy tafakkuri rivojiga ta'siri sezilarli darajada bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Al Farabi. Nauchnoye nasledie. Sbornik, M., 1975;
2. Jumaboyev Y., O'zbekistonda falsafa va axloqiy fikrlar taraqqiyoti tarixidan, T., 1997;
3. Mo'minov I. M., O'zbekistondagi tabiiy-ilmiy va ijtimoiy-falsafiy tafakkur tarixidan lavhalar. T., 1999;
4. O'zbekistonda ijtimoiy-falsafiy fikrlar tarixidan, T., 1995;
5. Xayrullayev M. M., Abu Nasr Farobiy, T., 1966;
6. Xayrullayev M. M., Farobiy va uning falsafiy risolalari, T., 1963.

¹ Фараби. Существо вопросов// Вкн.: Избранные произведения мыслителей стран Ближнего и Среднего Востока. 172-б.

MARKAZIY OSIYODA ENG QADIMGI FALSAFIY QARASHLAR, “AVESTO” VA ZARDUSHTIYLIK G’OYALARI

Navro’zov Doston Shodiboy o’g’li

Jizzax viloyati Paxtakor tumani

11-maktabning Huquq va tarbiya fani o’qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada Markaziy Osiyoda eng qadimgi falsafiy qarashlar, muqaddas kitob “Avesto” va zardushtiylik g’oyalari haqida umumiy ma’lumot berilgan

Kalit so’zlar: Markaziy Osiyo, qadimgi, falsafiy qarashlar, xalqlar, To’maris, Shiroq, muqaddas kitob “Avesto”, zardushtiylik g’oyalari, din, Ahuramazda, shoh Yima, inson.

Qadimgi Markaziy Osiyo zaminida dastlabki falsafiy fikrlar miloddan avvalgi VIII-V asrlarda shakllangan. Qadimdan Markaziy Osiyo xalqlari tarixi boy ma’naviy merosga, ijtimoiy qarashlarga, jamiyat to’g’risidagi tasavvurlarga, insonning kelib chiqishi borasidagi fikrlarga ega bo’lgan. Bu xalqlar doimo o’z xalqi ozodligi, erki, farovon turmushi, insonlar baxtli hayoti uchun kurashib kelgan. Masalan, To’maris, Shiroq kabi qahramonlar butun umrini o’z xalqi uchun baxshida etganlar. Miloddan avvalgi VII- III ming yilliklarda Markaziy Osiyoda Zardushtiylik dini ijtimoiy hayotning barcha sohalariga kirib borgan. Zardo’shtiylik faqat din bo’lib qolmay, balki o’sha davr mafkurasi, ijtimoiy-siyosiy, axloqiy falsafiy qarashlarning ifodasi sifatida yuzaga keldi. Bu dinning muqaddas kitobi “Avesto” bo’lib, unda jamiyat va insonlarning kelib chiqishlari to’g’risida fikrlar bildirilgan. Zardo’shtiylik dinining ushbu kitobi 12 ming mol terisiga oltin harflar bilan yozilgan. Unda qadimgi kishilarning tabiat va uni bilish yo’llari haqidagi tasavvurlari umumiy tarzda ifoda etilgan. Unga ko’ra, insonni o’z ichiga olgan koinot yer, okean, osmon, yorug’lik va jannatdan iborat. Avestoda insonning kelib chiqishi quyidagicha ifodalangan: birinchi inson Govamard (ho’kiz-odam; forsha Qayumars) hisoblanib, yerdagi barcha insonlar undan tarqalgan. Insonlarning birinchi shohi Yima bo’lib, u hukmronlik qilgan davr oltin davr deb atalgan. Chunki bu davrda o’lim, qarilik, sovuqlik va yovuzlik kabi yomon illatlar jamiyatda yo’q bo’lgan. Yaxshilik xudosi Ahuramazda doimiy bahorni yaratib, insonlar baxli hayot kechirganlar. Oradan 900 yil o’tgach shoh Yima kibri havoga berilib, jamiyatda qattiq ta’qiqlangan sigir go’shtini yeydi. Natijada, yomonlik xudosi Axriman boshliq devlar bosh ko’taradi. Butun dunyoni muzlik qoplaydi. Yima Ahuramazda amri bilan barcha jonzorlar uchun qo’rg’on qurib, hamma jonzorlardan bir juftdan olib qo’rg’onga joylashtiradi va yerda hayotni shu tarzda saqlab qoladi. Shu bilan oltin davr tugab, Hayr va Shar (yaxshilik va yomonlik) o’rtasidagi kurash davridan iborat ikkinchi davr boshlanadi. Bu ikkala xudo o’rtasida kurash ketadi va Ahuramazda g’alaba qozonadi. So’ngra uchinchi davr insoniyatning kelajak davri boshlanadi. Bu vaqtda barcha insonlarning orzu-umidlari, xohish-istaklari ro’yobga chiqadi, olamda yaxshilik hukmronlik qiladi.

Zardushtiylikda insonlar axloqiy-ijtimoiy ahamiyatga ega bo’lgan “ezgu fikr”, “ezgu so’z” va “ezgu amal”ga rioya etishgan.

“Avesto”da mehnat inson kamoloti va axloqiy sog’lomligining manbai sifatida ulug’lanadi. Zardo’shtiylik axloqi nuqtai nazaridan saxovatli bo’lish uchun inson birinchi galda halol mehnat qilishi, o’z qo’li bilan mahsulot yaratishi lozim. Shu boisdan Zardo’shtiylik dinida ishyoqmaslik hamma nuqsonlarning koni, deb qoralanishi bejiz emas.

Zardo’shtiylikda insonni burch faqat axloqiy yo’l-yo’riqlarni o’zlashtirishdan iborat bo’libgina qolmasdan, balki oilaviy turmush, yaxshi yor va farzand to’g’risida ham uylash kerakligi ta’kidlanadi. Zardo’shtiylikda qadim zamonlardan beri kishilarning jamiyatdagi munosabatlarini tartibga soluvchi urf-odatlar va axloqiy qoidalar mavjud bo’lgan. Bunda Axuramazda xudosi ilohiy qonun darajasiga ko’tariladi. “Avesto”da huquqiy qoidalar tartibli tarzda ifoda qilingan bo’lmasada ham o’sha davrning huquqiy munosabatlari to’g’ri aks ettirilgan. Huquqiy sohalar jinoyat, fuqarolik, oila, yersuv huquqi kabilarga ajratilgan. Qadimgi davrda ham sud jazosi o’zining shavqatsizligi bilan ajralib turgan. Jazolash vositasi sifatida o’t, qizdirilgan temir va boshqa narsalar qo’llanilgan. Bu huquqiy qoidalar ham din asosida bo’lib, bosh hakam Axuramazdaning o’zi ko’rsatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Falsafa. Qomusiy lug'at. T., 2004
2. Falsafa. Qisqacha izohli lug'at. T., 2004
3. "Avesto"- "Guliston" jurnali, 1999-yil sonlari
4. Avesto. T., 2001
5. Sulaymonova F. Sharq va G'arb. T., 1999, 1-qism
6. Ma'naviyat yulduzlari. Markaziy Osiyoliy mashhur siymolar, allomalar, adiblar. T., 1999. 144-150, 154-169, 200-213, 251-256-betlar
7. Falsafa. Ma'ruza matnlari. T. 2000, 59-107, 123-133-betlar

O'QUVCHILARNING TA'LIM-TARBIYA VA DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

Ro'zimova Mavjuda Boymuratovna

Xorazm viloyati Qo'shko'pir tumani
25-son umumta'lim maktabi tarbiya fani o'qituvchisi
Tel: +998932841035

Moxmudov Sarvar Allaberganovich

Xorazm viloyati Urganch tumani
43-son umumta'lim maktabi tarbiya fani o'qituvchisi
Tel: +998999421819

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'quvchilarning ta'lim-tarbiya jarayonining tashkil etilishi, ularning dunyoqarashini shakllantirish haqida mulohaza yuritilgan.

Kalit so'zlar: talim-tarbiya, dunyoqarash, bilim, fikr, aqliy tarbiya, shaxs, fan.

Ta'lim-tarbiya jarayonining izchil, uzluksiz, tizimli xamda aniq ijtimoiy maqsad asosida tashkil etilishi, mazkur jarayonda fanlararo aloqadorlik, shuningdek, dunyoqarashni shakllantirishda samarali sanaluvchi barcha mavjud omillarning birligiga tayangan xolda ish ko'rish ko'zlangan maqsadga erishishning kafolatidir. Mazkur xolat ma'lum ijtimoiy voqea-xodisalar mohiyatini turli nuqtai nazardan baxolash, ularning rivojini ko'ra bilish, bir xolatdan ikkinchi xolatga o'tishini kuzatish, ularning o'zaro bog'liqligi va aloqadorligi, bir-birini taqozo etishini tushuna olish imkonini beradi.

Ta'lim-tarbiyani tashkil etish jarayonida fanlararo aloqadorlik, ijtimoiy va tabiiy omillarning o'zaro muvofiq kelishiga erishish omillari, atrof-muxit xamda ijtimoiy munosabatlar ta'sirida shaxs kamolotini ta'minlashga erishish imkoniyatlaridan unumli foydalanishga intilish maqsadga muvofiqdir. Ta'lim muassasalarida o'quv predmetlari sifatida tavsiya etilgan fanlar asoslarining o'quvchilar tomonidan chuqur o'zlashtirilishi ularda keng dunyoqarashni shakllantirishga yordam beradi. O'qituvchilar o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashning shakllanishi xususida g'amxo'rlik qila borib, doimiy ravishda ular tomonidan o'zlashtirilgan ilmiy bilimlarni amaliyotda qo'llay olinishiga e'tibor berishlari zarur. Fan o'qituvchilari u yoki bu qonuniyatlar va ularning mohiyati bilan o'quvchilarni tanishtirib borar ekanlar, o'quvchilarga turli hayotiy vaziyatlarda ulardan foydalanish yoki ularga tayanib ish ko'rish lozimligini tushuntirib borishlari kerak.

Dunyoqarash tabiat, ijtimoiy jamiyat, tafakkur hamda shaxs faoliyati mazmunining rivojlanib borishini belgilab beruvchi dialektik qarashlar va e'tiqodlar tizimidir. Mazkur tizim doirasida ijtimoiy-g'oyaviy, falsafiy, iqtisodiy, tabiiy-ilmiy, ma'naviy-axloqiy, estetik, xuquqiy va ekologik bilimlar negizida shakllangan e'tiqodlar asosiy tarkibiy unsurlar sifatida namoyon bo'ladi.

Muayyan dunyoqarashga ega bo'lish shaxsda atrof-muxit, ijtimoiy munosabatlar, mehnat faoliyati va ishlab chiqarish jarayoni, sub'ektlarga nisbatan ma'lum munosabatning qaror topishi, shuningdek, shaxs tomonidan zimmasidagi ijtimoiy burchlarini to'laqonli anglash va ularni bajarishga nisbatan mas'uliyat tuyg'usiga ega bo'lishi uchun zamin yaratadi.

O'quvchida dunyoqarash izchil, tizimli, uzluksiz xamda maqsadga muvofiq tashkil etilayotgan ta'lim-tarbiyaning yo'lga qo'yilishi, uning turli yo'nalish va mazmundagi ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etishi, shuningdek, o'z-o'zini tarbiyalab borishi natijasida shakllanadi. Yosh avlod dunyoqarashining shakllanishida ta'lim muassasalarida o'qitilishi yo'lga qo'yilgan tabiiy, ijtimoiy va gumanitar fanlar asoslarining ular tomonidan puxta o'zlashtirilishi muxim o'rin tutadi. Shaxsning ma'naviy-axloqiy qiyofasi, xayotiy yondoshuvlari, uning uchun ustuvor ahamiyatga ega bo'lgan qadriyatlar hamda axloqiy tamoyillar mohiyati u ega bo'lgan dunyoqarash mazmunini ifodalaydi. O'z navbatida dunyoqarashning boyib borishi shaxsning shaxsiy sifat va fazilatlarining tobora barqarorlashuvini ta'minlaydi. O'z mazmunida ezgu g'oyalarni ifoda etgan dunyoqarash shaxs qiyofasida namoyon bo'layotgan ijobiy fazilatlarining boyib borishiga yordam beradi.

O'quvchilar dunyoqarashining shakllanishida aqliy tarbiya muxim o'rin tutadi. Aqliy tarbiya shaxsga tabiat va jamiyat taraqqiyoti to'g'risidagi bilimlarni berish, uning aqliy (bilish) qobiliyati, tafakkurini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat bo'lib, uni samarali yo'lga qo'yish asosida dunyoqarash shakllanadi. Aqliy tarbiya o'quvchilarni ilm-fan, texnika, texnologiya hamda

ishlab chiqarish soxalarida qo'lga kiritilayotgan yutuqlar bilan tanishtirish, ularda ijodiy, erkin, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini xosil qilishga zamin yaratadi. Aqliy tarbiya jarayonida quyidgi vazifalar xal etiladi:

1. Tarbiyalanuvchilarga ilmiy bilimlarni berish.
2. Ularda ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan ongli munosabatni qaror toptirish.
3. Mavjud bilimlardan amaliyotda foydalanish ko'nikma va malakalarini tarkib toptirish.
4. Bilimlarini doimiy ravishda boyitib borishga intilish tuyg'usini shakllantirish.
5. Bilimlarni o'zlashtirishga yordam beradigan psixologik qobiliyatlar (nutq, diqqat, xotira, tafakkur, ijodiy xayol) va xususiyatlar (aniq maqsadga intilish, qiziquvchanlik, kuzatuvchanlik, mustaqil fikrlash, ijodiy tafakkur yuritish, o'z fikrini asoslash, mavjud ma'lumotlarni umumlashtirish, guruxlashtirish, mantiqiy xulosalar chiqarish va hokazolar)ni rivojlantirish.

Aqliy ta'lim va tarbiya birligi asosida shaxsda tafakkur (ijtimoiy voqea-xodisalarning ongda to'laonli aks etishi, inson aqliy faoliyatining yuksak shakli) rivojlanadi. Manbalarning ko'rsatishi-cha, aqliy tafakkurning mavjud darajasini belgilash bir qadar murakkab bo'lib ular: ilmiy bilimlar tizimining mavjudligi; mavjud ilmiy bilimlarni o'zlashtirib olish jarayoni; fikrlash ko'nikmasiga egalik; bilimlarni egallashga bo'lgan qiziqish hamda ehtiyojning yuzaga kelganligi kabi belgilarga ko'ra aniqlanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Umumta'lim maktablarining Tarbiya fani darsliklari.
2. Maxkamov U. O'quvchilarning axloqiy madaniyatini shakllantirish muammolari.
3. Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari.
4. www.kitob.uz

О‘ЗБЕКИСТОНДА YOSHLAR MA’NAVIYATINI YUKSALTIRISHNING NAZARIY – METODOLOGIK ASOSLARI

Shaymanov fozilbek to‘lqin o‘g‘li
Nizomiy nomidagi TDPU Termiz filiali
Umumta’lim fanlar kafedrasida o‘qituvchisi
+998993772708

Annotatsiya. maqolada yoshlar ma’naviyatini yuksaltirishda falsafiy tafakkurni shakkantirishning mexanizmlarini o‘rganish, yoshlarning kitobxonlik madaniyati va tafakkur taraqqiyotining ilmiy asoslarini tahlil qilish va zamonaviy axborot texnologiyalarining yoshlar tafakkuriga ta’siri bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: ma’naviyat, falsafiy mohiyati, kitobxonlik, milliy qadriyatlar, mustaqillik davri, tarbiya, yoshlarga oid davlat siyosati, tafakkur, metodologiya.

Mamlakatimizda bugungi kunda ta’lim tarbiya tizimini rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko’tarilib, farzandlarimizning jahon andozalariga mos sharoitlarda zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egallashlari, jismoniy va ma’naviy jihatdan yetuk insonlar bo‘lib voyaga yetishlarini ta’minlash, ularning qobiliyat va iste’dodi, intellektual salohiyatini ro’yobga chiqarish, yoshlarimiz qalbida ona yurtga sadoqat va fidoyilik tuyg‘ularini kamol toptirish borasida ulkan ishlar amalga oshirilmoqda. Aholining 30 foizini 14 yoshdan 30 yoshgacha bo‘lgan yigit-qizlar tashkil etadi.

Ma’lumki, yoshlar jamiyatda o‘z maqomi bilan ajralib turadi. “Yoshlar ahvoli” to‘g‘risidagi Jahon hisobotiga ko‘ra sayyoramiz aholisining 20 foizini 14 dan 24 yoshgacha bo‘lgan yoshlar tashkil qiladi. Yer yuzidagi barcha yoshlarning 85 foizi rivojlanayotgan mamlakatlarda istiqomat qiladi. Shu bilan birgalikda globallashuv jarayonida yoshlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishga to‘sqinlik qiluvchi omillar ko‘payib bormoqda. Natijada, bugungi kunda “ommaviy madaniyat” tushunchasi paydo bo‘lib, u o‘ziga kelayotgan avlod dunyoqarashida turli xil yot unsurlarni shakllanishiga ta’sir etib kelmoqda. Xususan, ijtimoiy tarmoqlarni yoshlar orasida keng tarqalishi, tabiiy ravishda bu holatni ilmiy jihatdan asosli tarzda o‘rganish, tadqiq etish zaruratini tug’dirmoqda. Bozor munosabatlariga o‘tish jamiyat ma’naviy hayotining yuksak darajada bo‘lishini, insonning g‘oyaviy, siyosiy, huquqiy, madaniy-ma’naviy, ma’rifiy yetukligini taqozo etadigan tarixiy zaruriyatdir. Xalqning ma’naviy-ruhiy yetukligi bozor iqtisodiyotiga o‘tishni ta’minlashning eng muhim omillaridan biridir¹.

Mamlakatimizda yosh avlod ta’lim-tarbiyasiga alohida e’tibor qaratilmoqda. O‘g‘il-qizlarning zamonaviy bilim olishi, yuksak ma’naviyatli bo‘lib ulg‘ayishi uchun zarur shart-sharoit yaratish borasidagi ishlar izchil davom ettirilmoqda. Prezidentimizning 2017 – yil 7 – fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi farmonida ijtimoiy soha, xususan, ta’lim va ilm-fan sohalarini rivojlantirish borasida bir qator vazifalar belgilangan. Hujjatda ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, yangi ta’lim muassasalarini qurish, ta’mirlash va kapital ta’mirlash barobarida ularni zamonaviy o‘quv va laboratoriya jihozlari, kompyuter texnikasi va o‘quv-metodik qo‘llanmalar bilan ta’mirlash nazarda tutilgan. 2017 – 2021 – yillarda oliy ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish dasturini yanada takomillashtirish, pullik xizmatlar ko‘rsatish va moliyalashtirishning qo‘shimcha manbalarini izlashda oliy o‘quv yurtlarining vakolatlarini kengaytirish yo‘li bilan ularning mustaqilligi bosqichma-bosqich rivojlantirilib boriladi.

Prezidentimiz tizim asosida yo‘lga qo‘yilgan 5 ta tashabbusning barchasida yoshlarga bo‘layotgan e’tiborni ko‘rishimiz mumkin.

Birinchi tashabbus – yoshlarning musiqa, rassomlik, adabiyot, teatr, va san’atning boshqa turlariga qiziqishlarini oshirishga, iste’dodini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi.

Ikkinchi tashabbus – yoshlarni jismoniy chiniqtirish, sport sohasida qobiliyatini namoyon qilishlari zarur sharoitlar yaratishga yo‘naltirilgan.

Uchinchi tashabbus – aholi va yoshlar o‘rtasida kompyuter texnologiyalari va internetdan samarali foydalanishni tashkil etishga qaratilgan.

To‘rtinchi tashabbus – yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish, ular o‘rtasida kitobxonlikni keng targ‘ib qilish bo‘yicha tizimli ishlarni tashkil etishga yo‘naltirilgan.

¹ Rustamova M. Yoshlarda tafakkur madaniyatini shakllantirishning falsafiy jihatlari. - T.: Mehnat, 2000.

Beshinchi tashabbus – xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash masalalarini nazarda tutadi¹.

Mamlakatimizda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2019 – yil 21 – sentyabr kuni 2019 – 2021 – yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risidagi qonunini qabul qilinishi bilan ilmiy tadqiqot ishlarining rivojlanishiga yanada bir ulkan turtki bo'ldi.

Bosh maqsadga erishishda Strategiyaning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- O'zbekiston Respublikasining 2030 – yilga kelib Global innovatsion indeks reytingi bo'yicha jahonning 50 ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish;
- Barcha darajada ta'lim sifati va qamrovini oshirish, uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish, kadrlar tayyorlash tizimining iqtisodiyot ehtiyojlariga moslashuvchanligini ta'minlash;
- Ilmiy tadqiqotlar va ishlanmalarning ilmiy salohiyatini mustahkamlash va samaradorligini oshirish, ilmiy-tadqiqot, tajriba-konstruktorlik va texnologik ishlar natijalarini keng joriy etish uchun ta'lim, ilm-fan va tadbirkorlikni integratsiya qilishning ta'sirchan mexanizmlarini yaratish;
- Innovatsiyalar, ilmiy-tadqiqot, tajriba-konstruktorlik va texnologik ishlarga davlat va xususiy mablag'lar kiritilishini kuchaytirish, bu sohalaridagi tadbirlarni moliyalashtirishning zamonaviy va samarali shakllarini joriy etish;
- Boshqaruvning zamonaviy usullari va vositalarini joriy etish orqali davlat hokimiyati organlari faoliyatining samaradorligini oshirish;

Mamlakatimiz yoshlarining huquqlari va faoliyat kafolatlari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida belgilab qo'yilgan. Xususan, unda barcha fuqarolarga taalluqli me'yorlardan tashqari, aynan yoshlarga tegishli bo'lgan qoidalar ham mavjud. Jumladan, 41-moddada: "Har kim bilim olish huquqiga ega. Bepul umumiy ta'lim olish davlat tomonidan kafolatlanadi. Maktab ishlari davlat nazoratidir"; 45-moddada: "Voyaga etmaganlar, mehnatga layoqatsizlar va yolg'iz keksalarning huquqlari davlat himoyasidir"; 64-moddada: "Ota-onalar o'z farzandlarini voyaga etgunlariga qadar boqish va tarbiyalashga majburlar"; 117-moddada: "O'zbekiston Respublikasining o'n sakkiz yoshga to'lgan fuqarolari saylash huquqiga egadirlar" kabi me'yorlar belgilab qo'yilgan.²

Yurtimizda ijtimoiy-ma'naviy muhitni yaxshilash, yoshlarni turli diniy ekstremistik oqimlar ta'siridan asrash masalasi barchamiz uchun eng asosiy vazifa bo'lib turibdi³.

2017 – 2021 – yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning Harakatlar strategiyasida, jumladan "... iqtisodiyotning energiya va resurs sarfini qisqartirish, ishlab chiqarishga energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish, iqtisodiyot tarmoqlaridagi mehnat unumdorligini oshirish" vazifalari belgilab berilgan⁴.

Agar me'mor poydevorini egri qo'ysa u imorat kelajakda qulaydi. Shuning uchun ham bugun yosh avlodga bo'lgan pedagogik tarbiyani isloh qilish davlatimiz siyosatining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi⁵.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev yoshlar masalalariga to'xtalib o'tar ekan: "Ta'lim va ma'rifat tizimini takomillashtirish, mamlakatimiz kelajagi bo'lgan yoshlarni zamonaviy bilim olishga yo'naltirish, ularni qiziqishlarini e'tiborga olish va tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash – davlat va jamiyat oldida turgan eng muhim vazifadir"⁶, deb ta'kidlaganlari ham bejis emas.

¹ Sh.M. Mirziyoyev "Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari" Yoshlar nashriyot uyi. Toshkent – 2019 – y.

² O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2017. 47 b.

³ www.uza.uz. Jismoniy va ma'naviy yetuk yoshlar – ezgu maqsadlarimizga yetishda tayanchimiz va suyanchimizdir// Shavkat Mirziyoyevning "Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyidagi nutqi.

⁴ Sh.M. Mirziyoyev "Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari" Yoshlar nashriyot uyi. Toshkent – 2019 y.

⁵ Mirziyoyev.Sh.M. "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib – intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak." Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza, 2017-yil 14-yanvar. – Toshkent: "O'zbekiston", 2017.104 – b.

⁶ Mirziyoyev.SH.M. "Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz".- Toshkent: O'zbekiston, 2017. 31-b.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rustamova M. Yoshlarda tafakkur madaniyatini shakllantirishning falsafiy jihatlar. - T.: Mehnat, 2000.
2. Sh.M. Mirziyoyev “Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari” Yoshlar nashriyot uyi. Toshkent – 2019 – y.
3. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2017. 47 b.
www.uz.uz. Jismoniy va ma’naviy yetuk yoshlar – ezgu maqsadlarimizga yetishda tayanchimiz va suyanchimizdir// Shavkat Mirziyoyevning “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyidagi nutqi.
4. Mirziyoyev.Sh.M. “Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib – intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo’lishi kerak.” Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo’ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo’nalishlariga bag’ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruza, 2017-yil 14-yanvar. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017.104 – b.

IDEAL

Záretdinov Rasul Muratbay ulli

Berdaq atındaǵı í Qaraqalpaq
mámleketlik unversiteti filosofiya
qánegeligi 3-kurs oqiwshısı
Telefon: +998883570171
zaretdinovrasul02@gmail.com

Annotaciya: Házirgi ku'nde jer ju'zinde ideallar,ideallar urısı ketip atır.Bul maqala ideallar hám ollardıń áhmiyetı,idealı qalay sáwlelendiriw kerek degen sorawlarǵa juwap beredi.

Glit sózler: Ideal,ideal tu'rleri,ideallardi jaratiw,media,sana ushun gu'res.

Bu'gingi ku'ndegi en' actual mashqalalardin' biri ideal máselesi bolıp tabiladı. Biz ne ushun ideal máseleni actual mashqala sıpataında qoyıp atırmız bunin' sebebi hár bir adam ushın jol kórsetiwshi "juldiz" kerek, adamlar usi idealǵa qarap jónelis aladı, oǵan uqsawǵa háreket etedi. Eger bunday ideal bolmasa ol oylap tabiladı. Bu'gingi ku'ndegi jas áwladtin' ideal máselesi jar jaǵ asına kelip qalǵan. Bunin' tiykarǵı sebebi bu'gingi ku'ndegi mámleketimizdin' en' áhmiyetli idealarin jaslar sanasına sin'diriwde ju'da artta qalip kettik. Globallasıw dáwrinde adam sanasin iyelew boyınsha gu'res ketip atır. Bul gu'reste bizlerge tu'ri ideallardi beredi, hám hár bir adam ozine mas bolǵan idealdi tan'lap aladı. Aldin adamlardin' ideali áskerbasılar, ritsarlar, batirlar bolǵan bolsa házirgi ku'nde rok juldizlari, aktyorlar bolip qaldi. Bizler milliy idea haqqında ju'da kóp aytamiz, ádette bul idealar bizge kimnin' dur timsalında bizge kórsetiledi. Biraq biz kórsetip atırǵan ideallardi bu'gingi ku'n talabinnan kelip shıǵıp jaritip berip atırmızba? Bizler usi másele u'stinde qatti qiyinshiliqqa dus kelmektemiz. Bizler zaman menen ten' adim atpay atırmız, bizler rawajlangan mámleketlerdin' idealarin alıp jasawǵa májbur bolip atırmız. Bunday jaǵ daydı atrapqa jaqsilap názer taslasaq, kórinedi. Bir ku'ni u'yde kishkene inim menen "Ózbekteleflim" islep shiqqan multıflim tamashalap otir edik. Ol sol waqıtta inim maǵan bir gáp ayti "ajaǵa maǵan ras multıflim qoyıp ber". Sol waqıtta batisqa bizler tek óndiris jaǵinnan emes al ruxiy táreptende jen'ilip atırǵan animizdi tu'sinip jettim. Ol en' kerekli hám qáwıplı qural jaslar din' sanasin qolǵa alıwǵa urınıp oni ámelge asiriwda jetiskenliklerge eriskenligida kórinip tur.

2006-jıllı Rossiya mekteplerinin' birinde <<Menin' qaharmanım>> temasında su'wret salıw tapsiriladi. Kishkene balalardin' barlıǵı multıflim qaharmanların su'wretlewge háreket etedi. Ollardin' salǵan su'wretleri adamnin' diqqatin bir nársesi menen tartqan yaǵniy, ollardin' ko'pshilik bólegi qorqınışlı sahnaladı sáwlelendirgen. Bul bolsa jas áwladtin' sanasına ápiwayı multıflim arqalı qánsheli ku'shli tásir etiw mu'nkin ekenliginin' ayqın kórinisi esaplanadi.

Ollar bizlerdin' sanamizǵa sonday ku'shli ideallardi beredi, hám sol arqalı ózlerinin' mádıyatın, du'nyaqarasın, ideologiyaların sin'diriwge háreket etedi. Olar ózidealların ku'shli, batır, hárqanday kemshiliklerden jiraq etip su'wretleydi. Bul bolsa jas áwladtin' ózine qaharman qılıp, sol toqıma shaxslardi aladı. Bul bolsa bizlerdin', milliy ózlegimizge kerı tásir etedi. Házirde jasáwlad Edige, Ernazaralakóz A. Dosnazarovlardi bilmeseda, tu'rli kino, multıflim, qosıq qaharmanların taniydi. Bizler tariyximizdi, milliy ideamizdi sin'diriwde ju'da artta qalıp qoydin'. Bul bolsa ózlikti an'lawda u'iken mashqalalardi keltirip shıǵıw armaqta. Bunin' sheshiw din' birden bir durıs jolı media urısına shıday alatuǵın qurallar járdeminde ideallardi su'wretlew bolıp esaplanadi, yaǵniy házirgi ku'ndegi media tarawına iyelik etiw bul, insane sanası ushun gu'reste sheshiwshi qural esaplanadi.

İdeal qanday bolıwı kerek? İdeal hárqanday siyasiy du'zim waqtında da ózgermewi tiyis, eger ideal ózgerse onin' ornına taza ideal usiniw kerek, eger usinilatıwın ideal bolmasa ol oylap tabiladi. Eger siyasiy du'zim ózgerse ilajı barınsha ol burınǵı idealdi ózgerpewi tiyis, sebebi taza ideal islep shıǵıw ju'da qiyin. Buringi ideallardi ózgeriw arqalı ollardi siyasiy du'zimge maslastırıp qayttan usiniliw kerek. Yaǵniy ideal turadı, tek ol haqqındaǵı pikirler ózgeredi. İdeallar arasındaǵı u'zilistın' ju'zge kelewi, adamnin' qarandı shıraqsız qalıp qoyıwı menen barabar.

Bizler jaslarımız sanasına milliy ideanı sin'diriw ushun en' birinshi bugingı ku'n media

talaplarina juwap beretuġin,ónimler islep shiqpas ekenmiz bizler heshqashan óz maqsetimizge erse almaymiz.

Paydalanilg an ádebiyatlar.

- 1.O.Shpengler << Закат Европы >>.
2. Ortega i Gasset << Vieja y nueva politica >>.
3. “Ommaviy madaniyat tushunchasi “ hozir.org.

МАҲМУДХЎЖА БЕҲБУДИЙНИНГ ДИН ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИНИНГ МОҲИЯТИ

Амриддинова Дилрабо Турсуновна,
ТошФАРМИ “Фармация иши”
кўшма таълим дастури бўлими бошлиғи.
Фасафа фанлари номзоди, доцент.

Аннотация. Ушбу мақолада жадидчилик ҳаракатининг етакчиси - Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг ислом дини ҳақидаги қарашларининг моҳияти, ислом дини тарихи, тадрижий ривожланиши, асарларида дунёвий ва диний билимларнинг муттаносиблиги, исломнинг маданий-маънавий кадр-қиммати, ҳадисларнинг тарбиявий аҳамияти масалалари баён қилинган.

Калит сўзлар: Жадидчилик, ислом дини, маърифатпарварлик, дунёвий ва диний билим, ўзликни англаш, таълим-тарбия.

Туркистон жадидчилик мактабининг вакиллари дин, хусусан, ислом дини, унинг жамиятдаги ўрни тўғрисида ёзганлар, деб қатъий фикр билдириш қийин. Аммо жадидларнинг айримлари, хусусан, Сиддиқий Ажзий, Маҳмудхўжа Беҳбудийлар диннинг (айниқса, исломнинг) пайдо бўлиши, тадрижий ривожланиш, унинг жамият ҳаётида тутган ўрни тўғрисида муҳим аҳамиятга эга бўлган фалсафий фикрларни билдирганлар.

Маҳмудхўжа Беҳбудий таъкидлашича, асл ислом ғояларининг унутилиши тарқоқликка ва ўзаро низога, юртнинг мустамлака остида қолишига сабаб бўлган, деб ҳисоблайди. Исломни фақат илм-фан ютуқларини эгаллаш орқалигина сақлаб қолиш мумкин. Чунки Қуръони Каримнинг оятларида таъкидланишича, бутун оламдаги барча мавжудот Оллоҳнинг иродаси маҳсулидир. Беҳбудий «Муҳтасари тарихи ислом» (“Исломнинг қисқача тарихи”) асарида баъзи руҳонийларнинг ўз манфаатлари йўлида ислом моҳиятини бузиб кўрсатаётганликларини танқид қилади, диндан ғаразли, сиёсий мақсадларда фойдаланиш қанчалик оғир оқибатларга олиб келишини кўрсатади. Беҳбудий исломнинг тараққийпарвар ролини кўрсатиш орқали, умуман, жамиятнинг ҳамма ижтимоий соҳаларини ислоҳ қилиш зарурлигини тарғиб қилган. Қуръоннинг тавсифини жуда яхши билган Беҳбудий Қуръон оятлари ва ҳадислардан намуналар келтириш билан халқ таълими, шу билан бирга ислом тарихига ҳам катта аҳамият берган. У ислом тарихини билмаслик оқибатида, аксарият ҳолларда ўнғайсиз ҳолатга тушиб келаётган дин пешволарини танқид қилади [1; Б.52-55].

Фаластинга қилган саёҳати тўғрисидаги хотираларида, «Китобат-ул афтол», «Китоби мунтахаби жуғрофияи умумий», «Бизни кемиргувчи иллатлар», каби асар ҳамда мақолаларида турли динлар тўғрисида фикр билдиради ва диний бағрикенгликни тарғиб қилади. Беҳбудийнинг барча динлар тўғрисида билдирган фикрларини ўрганиш ва таҳлил қилиш алоҳида мавзу бўлганлиги учун, унинг ислом дини ҳақида билдирган баъзи мулоҳазаларини келтириш билан кифояланамиз. Беҳбудий ўз асарларида мусулмон халқлари орасида диний билимларни чуқурлаштириш зарурлигига эътибор берди. Айтилса, Қуддуси Шарифга қилган саёҳати чоғида ҳар бир мамлакат, шаҳарлардаги муқаддас қадамжолар тўғрисида ёзади. Беҳбудийнинг асосий мақсади қадамжоларни тасниф этишдан иборат бўлмаганлигини таъкидлайди. Олмониялик олима Ингеборг Балдауфнинг фикрича, Маҳмудхўжа Беҳбудий «Фаластинда яшовчи мусулмон араблар ҳаёти билан Ўрта Осиёда яшовчи мусулмон юртдошларининг ижтимоий ҳаётини бир-бирига таққослади. Аён бўлишича, ҳар иккала халқ ажнабийлар истибдоди остида яшайдилар...» [2; Б.30].

Беҳбудийнинг таъкидлашича, Фаластин ва Туркистондаги мусулмонлар ижтимоий табақаланишнинг энг қуйи поғонасидан жой олганлар. Ана шу боис, бундай ночор аҳволга тушиб қолишга мусулмонларнинг ўзлари ҳам сабабчи, деган хулосага келади. Бундай иллатлардан қутулиш учун илм-фанни эгаллаш, диний бағрикенгликка эришиш зарурлигини таъкидлайди. Шу билан бирга, Беҳбудий ҳажга боровчи мусулмонларнинг оғир аҳволи ҳақида ҳикоя қилиб, уларга бир қанча маслаҳатлар беради, ҳажга бориш қонун-қоидаларига риоя қилишга чақиради.

Хусусан, Беҳбудийнинг дунё динларининг монотеистик характери ҳақидаги фалсафий фикрлари, мазҳаблар тўғрисидаги қимматли маълумотлари ҳозирги даврда ҳам ўз

аҳамиятини йўқотган эмас. Жумладан, Бехбудий «Китоби мунтахаби жуғрофияий умумий» (Умумий жуғрофиядан сайланма китоб, 1906) асарида мувахҳад (якка худолик, монотеизм – Д.А.) тушунчасига қуйидагича таъриф беради: «Мувахҳад, яъни худони бир билгувчилардан биринчи: ҳазрати Муҳаммад алайҳиссаломни пайғамбар ва расули худо ва ҳолами набиюн, деб имон келтириб, чин инонган фирқадурки, аҳли ислом – мусулмон муҳаммадий аталармиз» [3; Б.51].

Муаллиф фикрича, мувахҳад (якка худолик, монотеизм) динлари ислом, христиан («исовий», «насоро», «аҳли салиб»), яҳудолик («Мусовий» "Ибрий") бўлиб, уларга эътиқод қилувчилар «аҳли китоб», яъни китоб эгалари ҳисобланадилар. Бу динлар турли тарихий даврларда бир қанча йўналиш ва мазҳабларга бўлиниб кетганлар. Шулар билан бирга китобга эга бўлмаган мушрик ва бутпарастлар ҳам мавжуддир. Улар мувахҳад (якка худолик, монотеизм) динларининг такводорлари сонидан ҳам кўпроқдир.

Юқорида келтирилган хулосалар Маҳмудхўжа Бехбудий нафақат ислом дини, балки бошқа дунёвий динлар, ҳатто ибтидоий ва миллий давлат динлари тарихидан ҳам хабардор эканлиги, диншунослик билан шуғулланганлиги ва унинг ривожланишига катта ҳисса қўшганлигидан далолат беради. Шунинг учун унинг турли динлар, жумладан, ислом дини тўғрисида билдирган фикрларидан, фалсафа тарихи ва диншунослик фанларининг баъзи масалаларига ойдинлик киритишда фойдаланиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Бехбудий М.. Тарих ва жуғрофия // Ойина. 1914 йил, 27-сон. –Б.52-55.
2. Балдауф Ингеборг. Маҳмудхўжа Бехбудий Фаластинда //XX аср ўзбек адабиётига чизгичлар. – Т.: Маънавият, 2001. –Б.30.
3. Амриддинова Д.Т. Самарқанд жади́дчи́лик мактаби. Монография. –Т.:Нарўз, 2017.- Б51.
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси// <https://president.uz/uz/lists/view/3324> (24.01.2020)

ЯССАВИЙ ҚАРАШЛАРИДА КОМИЛ ИНСОН КОНЦЕПЦИЯСИ МАСАЛАСИ

Хамзаев Шавкат Абдирасулович

Самарқанд давлат чет тиллар институти
Фалсафа тарихи бўйича таянч докторанти.
e-mail:shavkatxamzayev84@gmail.com
тел: +99893-722-19-56

Аннотация: Мазкур мақолада Шарқ мутафаккирлари маънавий меросини, хусусан, Аҳмад Яссавийнинг асарлари, ҳикматларини таълим-тарбияни ривожлантиришдаги аҳамияти, Хожа Аҳмад Яссавийнинг қарашларидаги комил инсон концепциясининг бугунги кунда маънавият ва ахлоқ меъёрлари баркамол инсонни тарбиялаш масалаларига баён қилинган.

Калит сўзлар: Маънавий мерос, “Ҳикматлар”, комил инсон, тасаввуф таълимоти, нафс, одоб-ахлоқ, камолот.

Марказий Осиё халқлари маънавий-маърифий тарбия борасида бой тажрибага эгадирлар. Демак, маънавият ва ахлоқ меъёрлари баркамол инсонни тарбиялашда, унда инсоний сифатларни шакллантирувчи воситалар бўлиб хизмат қилади. Ўзида фалсафий, ахлоқий, умуминсоний қадриятларни мужассам этган тасаввуф таълимоти, жумладан, унинг Марказий Осиё, Туркистон минтақасида вужудга келган Яссавия, Кубровия, Нақшбандия тариқатларининг мазмун-моҳиятини чуқур англаш орқали, улардаги умуминсоний қадриятлар ва гуманистик ғоялардан фойдаланиш демократик ҳуқуқий давлат, фуқаролик жамияти қуришда муҳим амалий аҳамият касб этади.

Шу туфайли жамиятимиз тарққиёти жараёнида Аҳмад Яссавий ҳикматларининг ҳозирги ёшларда миллий маънавий мезонларини шакллантиришдаги аҳамиятини махсус ўрганиш зарурлиги аҳамиятли ҳисобланади. Хожа Аҳмад Яссавий таъкидлашича агар инсон ўзгаларни ҳурмат қилса, яқинлари ва мухтожлар аҳволидан хабар олиб турса, бу унинг инсоний сифатларидан дарак беради.

Аҳмад Яссавий инсонга ўз қалбига назар ташлашни, қаллоблик ва риё пардаларини йиртиб, ёмон одатларни ташлашни, тарғиб этади. Тариқатда, шахснинг маънавий-ахлоқий, илоҳий камолатига тўсик бўладиган салбий хусусиятлар фалсафий ёритиб берилган. Аҳмад Яссавий инсондаги ёмон иллатларни келтириб чиқарадиган асосий сабаб нафс эканлигини ва унга қарши кураш лозимлигини уқтиради. Инсондаги ёмон нафсни, мол дунёга ҳирс қўйиш, тамагирликни қоралайди. Мутасаввифни таърифича нафс “ябон қушидек қўлга қўнмас” бир нарсас. Бу “қуш” ўз хоҳишича “парвоз” этаверса, инсонни, одамийликдан чиқараверади, улкан гуноҳларни қилишга сабабчи бўлади. Таъкидлаш керакки нафсга берилган инсон ҳеч нарсадан тап тортмайди, ҳаромдан хазар этмайди, бошқалар ҳисобига бўлса ҳам яхши яшашни ўйлайди. Оқибатда одам золим, бераҳм, риёкор кишига айланади. Аҳмад Яссавийнинг таъкидлашига кўра:

Нафс йўлига кирган киши расво бўлур,

Йўлдан озиб, тойиб, гумроҳ бўлур.

Ётса-турса, шайтон билан ҳамроҳ бўлур,

Нафсни тебкил, нафсни тебкил, эй бадкирдор (1;Б.102.).

Хожа Аҳмад Яссавий бутун ҳаёти давомида инсонларнинг бахт-саодати, маънавий поклиги учун курашиб, ҳикматлари орқали инсондаги салбий ҳаракатлар, жамиятнинг беқарор бўлишига сабаб бўлиши, уларни тартибга солиш учун эса Оллоҳни тушуниб етиш, одоб-ахлоқни ўртага қўйиш, қизу жувонларни ҳаёли қилиб тарбиялаш лозим, деб ҳисоблайди:

Улуғ-кичик ёронлардин одоб кетти,

Қизу заиф жувонлардин ҳаё кетти,

“Ал-ҳаёу мин ал-имон” деб Расул айтти,

Ҳаёсиз қавм ажойиблар бўлди, дўстлар. (2;Б.62.).

Яссавийшунос олим, Профессор Э. Рустамов таъкидлашича: Мутасаввиф адолатсизликни қоралаш орқали зулм ва жаҳолатдан азият чеккан инсонни ҳимоя этиб, “риёлиғ шайхларни кўрганда” забт билан “тепиб” янчмоқчи, “худодан юз минг бало тилаб (юзларига) сепмоқчи”, “шамшир олиб бошларини чопмоқчи” бўлади.

Баъзан у адолатсизлик тўлиб-тошган, донолар хор бўлиб ўтган бу кўхна дунёдан узил-кесил қутулмоқ учун уни “пучак пулга” сотмоқ истайди(3;Б.25.).

Хулосамизга кўра Аҳмад Яссавийнинг тасаввуфий қарашлари диний-фалсафий, маънавий-ахлоқий мазмун ва маънога бойлиги билан ажралиб туради. Мутасаввуфнинг мероси билан шуғулланган тадқиқотчи олимлар Яссавий танлаган йўлнинг ўзига хослигини айтиб, бу йўл инсонлардаги салбий иллатларни йўқотиш учун кураш эканлигини таъкидлайдилар. Яссавий инсонларни дунёдан бутунлай юз ўгиришга даъват этмайди, балки инсон ҳаёти учун ноз-неъматлар, кийим-кечаклар, тураржой қабиларнинг зарур эканлигини ҳикматларида доимий таъкидлайди. Инсондаги нодонлик, баднафслик, молу дунёга ҳирс қўйиш, жаҳолат ва уларни шакллантирадиган омиллар қораланади(4;Б.116-117.).

Юқорида келтирилган бир қатор ҳикмат, панду-насихатлардан кўриниб турибдики, мутасаввуф шоир учун ёшларнинг комил инсон бўлиб шаклланиш асосини руҳий покланиш, нафсни тийиш, иродани кучайтириш, ўзини қайта тарбиялаш каби омиллар ташкил қилади. Буларнинг барчаси ҳар қандай давр учун шахс маънавияти, дунёқараши, руҳий ҳолатлари билан боғлиқ муҳим тушунчалардир. Инсоннинг баркамол шахс, сифатларига эга бўлиб шаклланишида биологик омиллардан ташқари, у тарбияланаётган жамият, у яшаётган ижтимоий муҳитнинг таъсири, аҳамияти муҳим ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Аҳмад Яссавий. Девони ҳикмат. - Т.: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт - матбаа бирлашмаси, 1992. - Б. 102.
2. Аҳмад Яссавий. Девони ҳикмат. - Т.: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт - матбаа бирлашмаси, 1992. - Б. 62.
3. Рустамов Э. Аҳмад Яссавий ҳикматларида тарих ва ҳаёт садоси, -Т:Ўзбек тили ва адабиёти-1972 , № 4 - Б.25.
4. Мўминов И. М. Ўзбекистонда ижтимоий-фалсафий фикрлар тарихидан /Танланган асарлар. -1-том. — Б.116 – 117.
5. Амриддинова Д.Т. Миллий фалсафада комил инсон концепцияси эволюцияси. Монография. –Т.: Наврўз, 2020. -112 Б.
6. Haqqulov N.Q. Perfect generation - personality of private education and humanity facilities // «МИРОВАЯ НАУКА» международное электронное научно-практическое периодическое издание. -2019.- №2(23). - С.62-63

ЯССАВИЙ ҚАРАШЛАРИДА КОМИЛ ИНСОН КОНЦЕПЦИЯСИ МАСАЛАСИ

Хамзаев Шавкат Абдирасулович

Самарқанд давлат чет тиллар институти
Фалсафа тарихи бўйича таянч докторанти.
e-mail:shavkatxamzayev84@gmail.com
тел:+99893-722-19-56

Марказий Осиё халқлари маънавий-маърифий тарбия борасида бой тажрибага эгадирлар. Демак, маънавият ва ахлоқ меъёрлари баркамол инсонни тарбиялашда, унда инсоний сифатларни шакллантирувчи воситалар бўлиб хизмат қилади. Ўзида фалсафий, ахлоқий, умуминсоний қадриятларни мужассам этган тасаввуф таълимоти, жумладан, унинг Марказий Осиё, Туркистон минтақасида вужудга келган Яссавия, Кубровия, Накшбандия тариқатларининг мазмун-моҳиятини чуқур англаш орқали, улардаги умуминсоний қадриятлар ва гуманистик ғоялардан фойдаланиш демократик ҳуқуқий давлат, фуқаролик жамияти қуришда муҳим амалий аҳамият касб этади.

Шу туфайли жамиятимиз тарққиёти жараёнида Аҳмад Яссавий ҳикматларининг ҳозирги ёшларда миллий маънавий мезонларини шакллантиришдаги аҳамиятини махсус ўрганиш зарурлиги аҳамиятли ҳисобланади. Хожа Аҳмад Яссавий таъкидлашича агар инсон ўзгаларни ҳурмат қилса, яқинлари ва мухтожлар аҳволидан хабар олиб турса, бу унинг инсоний сифатларидан дарак беради.

Аҳмад Яссавий инсонга ўз қалбига назар ташлашни, қаллоблик ва риё пардаларини йиртиб, ёмон одатларни ташлашни, тарғиб этади. Тариқатда, шахсининг маънавий-ахлоқий, илоҳий камолатига тўсиқ бўладиган салбий хусусиятлар фалсафий ёритиб берилган. Аҳмад Яссавий инсондаги ёмон иллатларни келтириб чиқарадиган асосий сабаб нафс эканлигини ва унга қарши кураш лозимлигини уқтиради. Инсондаги ёмон нафсни, мол дунёга ҳирс қўйиш, тамагирликни қоралайди. Мутасаввифни таърифича нафс “ябон кушидек қўлга қўнмас” бир нарсаси. Бу “қуш” ўз хоҳишича “парвоз” этаверса, инсонни, одамийликдан чиқараверади, улкан гуноҳларни қилишга сабабчи бўлади. Таъкидлаш керакки нафсга берилган инсон ҳеч нарсадан тап тортмайди, ҳаромдан хазар этмайди, бошқалар ҳисобига бўлса ҳам яхши яшашни ўйлайди. Оқибатда одам золим, бераҳм, риёкор кишига айланади. Аҳмад Яссавийнинг таъкидлашига кўра:

Нафс йўлига кирган киши расво бўлур,

Йўлдан озиб, тойиб, гумроҳ бўлур.

Ётса-турса, шайтон билан ҳамроҳ бўлур,

Нафсни тебкил, нафсни тебкил, эй бадкирдор (1;Б.102.).

Хожа Аҳмад Яссавий бутун ҳаёти давомида инсонларнинг бахт-саодати, маънавий поклиги учун курашиб, ҳикматлари орқали инсондаги салбий ҳаракатлар, жамиятнинг беқарор бўлишига сабаб бўлиши, уларни тартибга солиш учун эса Оллоҳни тушуниб етиш, одоб-ахлоқни ўртага қўйиш, қизу жувонларни ҳаёли қилиб тарбиялаш лозим, деб ҳисоблайди:

Улуғ-кичик ёронлардин одоб кетти,

Қизу заиф жувонлардин ҳаё кетти,

“Ал-ҳаёу мин ал-имон” деб Расул айтти,

Ҳаёсиз қавм ажойиблар бўлди, дўстлар. (2;Б.62.).

Яссавийшунос олим, Профессор Э. Рустамов таъкидлашича: Мутасаввиф адолатсизликни қоралаш орқали зулм ва жаҳолатдан азият чеккан инсонни ҳимоя этиб, “риёлиғ шайхларни кўрганда” забт билан “тепиб” янчмоқчи, “худодан юз минг бало тилаб (юзларига) сепмоқчи”, “шамшир олиб бошларини чопмоқчи” бўлади.

Баъзан у адолатсизлик тўлиб-тошган, донолар хор бўлиб ўтган бу кўҳна дунёдан узил-кесил кутулмоқ учун уни “пучак пулга” сотмоқ истайди(3;Б.25.).

Хулосамизга кўра Аҳмад Яссавийнинг тасаввуфий қарашлари диний-фалсафий, маънавий-ахлоқий мазмун ва маънога бойлиги билан ажралиб туради. Мутасаввуфнинг мероси билан шуғулланган тадқиқотчи олимлар Яссавий танлаган йўлнинг ўзига хослигини айтиб, бу йўл инсонлардаги салбий иллатларни йўқотиш учун кураш эканлигини таъкидлайдилар. Яссавий инсонларни дунёдан бутунлай юз ўгиришга даъват этмайди, балки инсон ҳаёти учун

ноз-неъматлар, кийим-кечаклар, тураржой кабиларнинг зарур эканлигини ҳикматларида доимий таъкидлайди. Инсондаги нодонлик, баднафслик, молу дунёга ҳирс қўйиш, жаҳолат ва уларни шакллантирадиган омиллар қораланади(4;Б.116-117.).

Юқорида келтирилган бир қатор ҳикмат, панду-насихатлардан кўриниб турибдики, мутасаввуф шоир учун ёшларнинг комил инсон бўлиб шаклланиш асосини рухий покланиш, нафсни тийиш, иродани кучайтириш, ўзини қайта тарбиялаш каби омиллар ташкил қилади. Буларнинг барчаси ҳар қандай давр учун шахс маънавияти, дунёқараши, рухий ҳолатлари билан боғлиқ муҳим тушунчалардир. Инсонинг баркамол шахс, сифатларига эга бўлиб шаклланишида биологик омиллардан ташқари, у тарбияланаётган жамият, у яшаётган ижтимоий муҳитнинг таъсири, аҳамияти муҳим ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Аҳмад Яссавий. Девони ҳикмат. - Т.: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт - матбаа бирлашмаси, 1992. - Б. 102.
2. Аҳмад Яссавий. Девони ҳикмат. - Т.: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт - матбаа бирлашмаси, 1992. - Б. 62.
3. Рустамов Э. Аҳмад Яссавий ҳикматларида тарих ва ҳаёт садоси, -Т:Ўзбек тили ва адабиёти-1972 , № 4 - Б.25.
4. Мўминов И. М. Ўзбекистонда ижтимоий-фалсафий фикрлар тарихидан /Танланган асарлар. -1-том. — Б.116 – 117.
5. Амриддинова Д.Т. Миллий фалсафада комил инсон концепцияси эволюцияси. Монография. –Т.: Наврўз, 2020. -112 Б.
6. Haqqulov N.Q. Perfect generation - personality of private education and humanity facilities // «МИРОВАЯ НАУКА» международное электронное научно-практическое периодическое издание. -2019.- №2(23). - С.62-63

СИДДИҚИЙ – АЖЗИЙНИНГ МАЪРИФАТПАРВАРЛИК ҒОЯЛАРИНИ ФАЛСАФИЙ МОҲИЯТИ

Ҳақкулов Набижон Қаҳрамонович,
Самарқанд давлат чет тиллар
институтини таянч докторанти.
(Самарқанд, Ўзбекистон)
E-mail: nabi-1983@inbox.uz.
Тел: +99893-726-96-23

Аннотация Мақолада маърифатпарвар олим Сиддиқий-Ажзийнинг илмий-ижодий фаолиятида маориф, таълим, халқлар ўртасида дўстлик, миллатлараро тотувлик, ўзаро ҳамкорликни тарғиб масалалари тадқиқ қилинган. Бу соҳада унинг бой меросидан унумли фойдаланиш масалалари баён қилинган.

Калит сўзлар: жадид, маориф, мактаб, тарбия, дўстлик, миллатлараро тотувлик, ўзаро ҳамкорлик, умуминсоний қадриятлар.

Бугунги кунда ўтмиш тарихимизни янгича тафаккур билан оқилона ўрганиш, бой маданий меросимизни давр талаби руҳида холисона таҳлил қилиб, ижодий бойитган ҳолда келажак авлодларга етказиб бериш, ёшларимизни ана шу меросга ҳурмат ва эътибор руҳида тарбиялаб, уларни инсонпарварлик, ватанпарварлик ва миллий ғурур руҳида тарбиялаш долзарб муаммолардан биридир. Бу борада жадид боболаримизнинг тарихимизда тутган ўрнлари бекиёсдир.

Шу маънода таъкидлашимиз керакки, XX аср бошларидаги миллий тараққийпарвар-жадидчилик ҳаракати вакилларида бири Саидахмад Ҳасанхўжа ўғли Сиддиқий — Ажзий ўзининг инсоний фазилатлари, илмий салоҳияти билан мустақиллик йўлида эзгу мақсадларимиз ифодаси ҳамда таянчи бўлган баркамол авлод тарбиясига ибрат мактаби бўлади.

Сиддиқий – Ажзийнинг маърифатпарварлик ғоялари контексти орқали жадидларнинг ёшларни тарбиялашда таълимдан фойдаланишдаги ёш авлодни ишлаб чиқаришда ва Туркистон жамиятининг маданий ҳаётида фаол қатнашишга жалб қилишдаги ташкилотчилик ролини аниқлаб бериш муҳим аҳамият касб этади. Қайсики, жадид боболаримизнинг маърифатпарварлик ғояларини тарихий-фалсафий нуқтаи назардан тадқиқ этиш орқали уларнинг миллий тикланиш ва ёшлар тарбиясидаги маънавий-маърифий ва ижтимоий-фалсафий ўрнини асослаб беришимиз айтиш муддодир.

Сиддиқий-Ажзий миллий уйғониш даврининг барча шоирлари сингари кенг оммани маърифатга бошлаш, ўз ҳақ-ҳуқуқларини англашга ўргатишни фаолиятининг бош мавзуи деб билди унга ўз ҳаётини бағишлади;

То ба кай гўш пунбаи ғафлат ниҳем сахт,
То чанд чашми ибрати худро кунем кўр.
Бошем то кадом дам аз маърифат берун
Гардем то кадомки, аз илм бе ҳузур.....
Нўшем тоқай оби жаҳолат зи баҳри шўр.

Яъни:

Қачонгача қулоқларимизга ғафлат пахтасини тикиб,
Ибрат кўзларимизни кўр қилаверамиз!
Маърифат нурларидан баҳра ололмай,
Қачонгача илмдан хабарсиз қолаверамиз?!

Шўр денгиздан тоқай жаҳолат сувини ичамиз?! [1;Б.31]

Саидахмад Ҳасанхўжа ўғли Сиддиқий — Ажзий ўзининг ижтимоий – маънавий мероси билан халқни дунёнинг илғор маданиятини ўрганишга очиқдан-очиқ даъват этган жадид зиёлиларидан бири бўлган. У замонавий Европа маданияти, илм-фан ва технологиясининг тарғиботчиси сифатида, замонавий мактаблар ва янги матбуотни кенгайтириш зарурлигини тарғиб қилган.

Сиддиқий-Ажзийнинг аҳолини маърифатли қилиш борасидаги ҳаракати, ўзбеклар ва тожиклар миллатига мансуб кишилар билан бир қаторда ўзга миллат вакилларига нисбатан

олиб борган бағрикенглик фаолияти ҳар доимо осонликча юз бермади. Кўплаб мутаассиблар томонидан бу фаолият таъқиб остига олинди. Бунга 1914 йилда “Туркистон вилояти газети”да қуйидаги маълумот чоп этилган: “3 январ жумъа 1914 йил. Улуғбек мадрасаси ичидаги жомъеда 5-6 минг мусулмония ҳузурида муаззин тарафиндан жаидчиларни ва русча ўқитмоққа тарғиб қиладургонларни кофирлиги ва ҳар ким боласини усули жаидға берса, ўзи кофир, хотини талоқ бўлишини форсий тил ила узун ва баланд бир нутқ ила халойикға билдирубдир ва ҳам аларни кофир, ўрус ва ҳамда кофир ва ўрус билғувчи деб эълон қилибдур”. Гап асосан Ҳалвойидаги Сиддикий-Ажзий мактаби билан Ражабаминдаги Абдулқодир Шакурий мактаблари ҳақида гап кетган эди. [2; Б.53]

Сиддикий-Ажзийнинг айниқса, Самарқанд минтақасида кўп миллатли аҳоли орасида дўстлик муҳитини мустаҳкамлаш, умуминсоний кадриятларга ҳурмат руҳида бўлиш лозимлигини тарғиб қилади.

Хулоса қилиш айтиш керакки, халқ ишончи ва эътиқодини мустаҳкамлаш йўлида биз тараққиётимизнинг миллий уйғониш босқичи ҳисобланмиш – маърифатпарлик-жаидчилик ҳаракатининг йирик намоёндаси бўлмиш - Сиддикий-Ажзийнинг ижтимоий-фалсафий тафаккур меросининг замонавий цивилизация ривожига ўрни ва аҳамияти, мустақиллик тафаккурини шакллантириш, дунёга янгича ёндошув, теран ақл ва тафаккур кучи билан воқеа ва ҳодисаларни баҳолай оладиган, масъулият ҳиссини чуқур англаб, лоқайдлик ва бефарқликка қарши тура оладиган ёшлар тарбиясида муҳим омилларидан бири эканлигини таъкидлаш мумкин

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Фаттоев М. Атоқли педагогларимиз. - Т.: Ўқитувчи, 1988. - Б.31.
2. Қосимов Б. Маслакдошлар: Бехбудий, Ажзий, Фитрат. –Т.: Шарқ, 1994. –Б.53.
3. Иброт, Сиддикий-Ажзий, Сўфизода. Танланган асарлар. –Т.: Маънавият, 1999. - Б.119.
4. Ҳаққулов Н.Қ. Сиддикий-Ажзийнинг ижтимоий-фалсафий қарашлари // Falsafa va hayot xalqaro jurnal. -№SI-2 (2020). –Б.162-170 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9505-2020-SI-2-16>

TINISHLIQTI TA'MINLEW MA'MLEKET RAWAJLANIWINDA A'HMIYETIN FILOSOFIYALIQ TA'REPTEN ANALIZLEW MA'SELES.

Xojametova Jadira

Qaraqalpaq ma'mleketlik universiteti

Filosofiya qanigeli 3-kurs student

E-mail jadiraxojametova@gmail.com

Telefon:+998941499298

Annotaciya Ha'zirg'i zaman filosofiyasi adamzat ja'miyetinin rawajlaniwinin ha'r qiyli ko'plegen bo'leklerdin ha'm elementlerdin jiynag'i sipatinda alip qaraydi. Son'liqtanda, ha'r qanday ma'mleketler o'z rawajlaniw jolinda ishki ha'm sirtqi tinishliqti saqlawg'a u'lken a'hmiyet qaratip keledi. Sebebi, tinishliq bar jerde rawajlaniw o'siw boladi. Bul maqala tinishliq haqqinda pikirler jiynag'i bolip, bunda tinishliqtin qadir qimbati haqqinda so'z etiledi.

Gilt so'zler: Ti'ni'shliq, ja'miyet rawajlaniw, BMSH haqqinda, Prezidentimiz pikirleri, dosliq mu'na'sabetler, ma'mleket rawajlaniw.

Ti'ni'shliq –bul du'nya'dag'i en' u'lken bayliq bolip esaplanadi. Adamzat tariyxinda tinishliqg'a erisiw ushin qanshadan –qansha urislardi ha'm awir qiyinshiliqli ku'nlerdi basinan o'tkizgen. Ti'ni'shliqti ta'minlew arqali ma'mlekette rawajlaniwdi, al insanlar arasinda bolsa birlik, tatiwlikti asiradi. Ha'r ma'mleket o'zinin rawajlaniw basqishinda o'zine belgili da'rejede princip qabillap, sol metod boyinsha is ilajlar alip baradi. Ti'ni'shliq - degende jeke shaxslar yamasa uliwma xaliq ha'm ma'mleketler ortasinda dosliq mu'nasa'betlerinde ko'rinedi. Ti'ni'shliq ma'mleketler arasindagi xaliqara pitim, kelisiw shartnamalar, ha'm basqada hu'jjetler kiredi. Ti'ni'shliq ja'miyetlik qa'wipsizlikti ta'minleydi. Du'nya'da ja'miyet rawajlanip bargan sayin xaliqlara mu'nasabetler subektlari ortasindagi payda bolatug'in kelispewshilikler, qarsiliqlar di sheshiwde za'manogoy jollari, usillarin islep shigarilmaqta. Bugar to'mendegi jagdaylar esabg'a alinbaqta: XIX-a'sir baslarinda kelispewshiliklerdin sebeblari ha'm dereglari. Kelispewshiliklerdin qatnasiwshilari, kelispewshiliklerdin xarakteri ha'm mazmuni, buni sheshiwde xaliqara sho'lkemlerdin iskerligi o'zgergenligi. Ti'ni'shliqti saqlaw ushin kelispewshiliklerdin aldin aliw, olardi sheshim qabillawda diplomatik metodlardin roli belgili da'rejede kemeyip ekonomikalik ha'm finansliq usillardin ku'sheyip bariwinda ko'rinbekte. Sonin menen birge, qarama –qarsiliqti sheshiwde tinish jol menen gumanitar operatsiyalar sezilerli rol oynamaqta. O'zbekstan ga'rezsizlikg'e erisgennen son'ja ha'nde ha'm Orayliq Aziyada Tinishliqti ta'minlew arqali o'z sirtqi siyasatin a'melge asirilmaqta. O'zbekstan tinishliqti ta'minlegen ma'mleket qatarina kirgiziw din da'lili sipatinda Gellap (Gallup) Xaliqara ta'jiriybeler orayi qa'wipsizlik ha'm tinishliqti ta'minlew boyinsha ma'mleketler arasinda sorawnama o'tkizdi. Bunda xabar qilgan bbc.com, "Global nizam ha'm ta'rtip (Global Law and Order) sorawnamada qatnasgan shaxslardan tu'nde ko'shede ju'rgende o'zlerin qa'wipsiz seziwi, yamasa sezbewi ha'mde jinayat qurbani bolgan, yamasa bolmagani haqqinda soralgan. Sorawnama na'tiyjelerine qarag'anda Singapur du'nya'dag'i en' qa'wipsiz ha'm tinish ma'mleket bolgan. En' qa'wipli tinishsiz ma'mleket Venesuela ekenligi aniqlang'an. Sorawnama da 142 ma'mleket ha'm aymaqlarda jasawshi 148min' adam qatnasg'an. Qatnasiwshilar jergilikli qa'wipsizlik xizmetkerlerine bolgan isenim, tu'ndeg'i qa'wipsizlik, urliq ha'mde aqirgi 12 ay ishinde bolgan talanshiliq haqqinda soralgan. Al O'zbekstan du'nya'dag'i en' qa'wipsiz 5-ma'mleket bolip tabilgan. O'zbekstannin aldingi orinlarda Singapur, Norvegiya, Islandiya ha'm Finlandiya iyelegen. Du'nya'da tinishliqti saqlaw ushin ekinshi ja'ha'n urisidan keyin Birlesgen Milletler Sho'lkemi (BMSH) duzilgen. Novel siyiligi ti'ni'shliq keltiriw jolindagi ha'reketler ushinda beriledi. Tinishlikti qadirlew, ta'minlew boyinsha ag'i'mlar bar bolip en' ken' tarqalg'an patsifizm dep ataladi. BMSH jer ju'zinde ti'ni'shliq ha'm qa'wipsizlikti ta'minlew ma'mleketler ara birge islesiwdi a'melge asiriw, oni ja'nede rawajlandiriw boyinsha en' ataqli sho'lkem esaplanadi. Sho'lkem o'zinin nizam qag'iydalarina ha'm waziypalarina iye. Sho'lkemnin tiykarg'i 4 wa'ziypasi, yagniy xali'qara tinishliq ha'm qa'wipsizlikti ta'minlesiwg'e ja'rdem beriw, milletler ortasinda dosliq mu'na'sabetlerin ornatiw, xaliqara ma'selelerdi sheshiw ha'm insan huqiqlarin hu'rmet qiliw di qollaw, xaliqara sherikshiligi bekkemlew ha'm usi maqsetg'e erisiwde milletlerdin ha'reketlerin qollaw na'zerde tutilgan. BMSH 6 bas organi bar bolip 5 –Bas Assambeya, Qa'wipsizlik ken'esi

„Ekonomikaliq ha'm Ja'miyetlik ken'es Wasiyliq ken'esi ha'm bas orayi Nyu-Yorktada ,Xaliqara sud bolsa Niderlandiyanin' Gaaga qalasinda iskerlik juritedi.O'zbekstan1992-jil 2-martta BMSHg'a ag'za bolgan.1993-jil 24-oktyabr Tashkentte BMSHnin' wa'killiqxanasi' ashildi'.O'zbekstan ha'm BMSH arasinda baylanis son'gi' jillarda jan'asha ko'rinishge kelip ja'nede bekkemlendi .SH.Mirziyayev 2017-jil BMSH Bas Assambleyasinin' 72 –sessiyasinda ha'm 2020-jil 23-sentyabrde Videokonferensiya formasinda 75-yubiley sessiyasinda so'zge shiqti'.Bunda prezidentimiz ko'plegen tarawlardi sheshiw boyinsha jan'a pikir usinis berip o'tti . Du'nya' ju'zlik ma'selelerge diqqat qaratip olar boyinsha pikir bildirdi. Atap aytatug'in bolsaq, O'zbekstan prezidenti Pandemiyalar da'wirinde ma'mleketler arasinda iqtiyarli' kodeks islep shgiw boyinsha usinis etti.Shavkat Mirziyayaev Jaslar siyasati,aral ma'selesi,awganistanda ti'ni'shlikti ja'nede bekkemlew ,du'nya' ju'zinde asharsiliqtin' ha'm kambagalliqtin' aldin aliw, du'nya ma'mleketleri menen sherikshilikti bekkemlew ma'selelerine diqqat qaratti'. Bir ma'mlekette tinishliqti ta'minlew u'lken juwappershiliqti talap etedi. Tinishliq bar jerde barliq tarawlar tez pa't penen rawajlanadi.Ol ma'mlekettin' ekonomikasina ,xaliqtin' sotsialliq turmisi' , jasaw jagdayi' ,bilimlilik da'rejesine ta'sir jasaydi. O'zbekstan tinish tatiw rawajlanip baratirgan ma'mleket esaplanadi'. Du'nya' ju'zinde tinshliqti' ja'nede bekkemlew ushin ha'r qiyli sho'lkemler ,bayram tadbirleri ,sport jarislari tez-tezden o'tkizilip turiw kerek. Sebebi, du'nya' ju'zinde xaliqlar birge islesse barliq tarawlarda jetisgenlikleri erisiledi,ha'r qiyli ma'selelerg'e sheshim qabillanadi ,doslik mu'n'asabetleri ja'nede bekkemlenedi.Qayjerde birlik ti'ni'shli'q bolsa, sol jerde rawajlaniw boladi.

Ti'ni'shliqti' ta'minlew ma'mleket rawajlaniwinda a'hmiyetin filosofiyaliq ta'repten analizlew ma'selesi.

Qaraqalpaq ma'mleketlik universiteti .Filosofiya qa'nigeligi` 3 -kurs studenti Xojametova Jadira.

A'debiyatlar

1. O'zbekstan Respublikasi SH.M.Mirziyayaevtin' BMSH Bas Assamblyasinda 75-sessiyasinda shigip so'ylewi .
2. A.Berdimuratova "Filosofiya" 2018 No'kis
3. Internet materiallari.

TARAQQIYPARVAR ZIYOLILARNING TA'LIM VA TARBIYA BORASIDA FALSAFIY QARASHLARI

Ergashev Shohrux Kamoliddin o'g'li

Guliston davlat universiteti

Ijtimoiy-iqtisodiy fakulteti

Tarix yo'nalishi talabasi

shohruh2ergashev@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada taraqqiyparvar jadid ziyolilarining bolalarga ta'lim berish, tarbiya borasidagi falsafiy qarashlariga nazar tashlanadi. Shu jumladan 19-20 asr boshlaridagi mahalliy maktablarda bolalarga qanday ta'lim berilgani va o'sha davr pedagogikasida yo'l qo'yilgan xato-kamchiliklar tahlil qilinadi. O'quvchilarga ta'lim berishda nimalarga e'tibor berilishi kerakligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Eski usul maktablari, madrasa va maktab ta'limi, o'qitish metodikalari, maktab va uy tarbiyasi, muddarislar va ulamolar.

Bizga ma'lumki, ta'lim sohasini rivojlantirish o'tgan asrlarda ham xususan hozirgi davrda ham dolzarb mavzulardan biri bo'lib kelgan. Shu jumladan maktablarda o'quvchilarga ta'lim berishni, o'qitish metodikalarini uzluksiz ravishda rivojlantirib borilmasa, ta'lim sohasida biror natijaga erishish qiyin ekanligini tarix isbotlab berdi. Hammamizga ayonki, bolalarga ta'lim berishda o'qituvchi, ustozlarning o'rni beqiyos. Ta'lim berishda ustoz o'zida pedagogik mahorat va bolalar bilan ishlash jihatlarini shakllantirolsagina ma'lum bir natijaga erishish mumkin. Bu xususida jadid ziyolilari ham o'z qarashlarini ilgari surib o'tgan. Shu jumladan Abdulla Avloniy ta'lim va tarbiya ishlarida oila, maktab, hukumatning o'rni birdek ekanligini ta'kidlab kelgan. [4] E'tibor beradigan bo'lsak, Abdulla Avloniyning bu fikrlari hozirgi davr ta'lim va tarbiyasi uchun ham muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rishimiz mumkin. Tarbiya avvalo uyda, keyin maktabda shakllanishi ko'p bora ta'kidlab kelingan. Bu borada 19-20 asr boshlarida ta'lim va tarbiyaga e'tibor berilmaganligi natijasida bolalar ta'limi va tarbiyasi tanazzul xolatiga kelib qolganligiga tarix guvohdir. Buning sabablari, eng avvalo oilaviy muhit bilan bog'liq. Ilmdan bexabar faqat tirikchilik uchun pul topishga o'rganib qolgan ota-onalar o'z farzandlarining ta'lim-tarbiyasi uchun pul sarflashlari deyarli imkonsiz. Undan tashqari maktab va madrasalarda yetarlicha pedagogik salohiyatga ega bo'lmagan, zamonaviy usulda ta'lim berishdan yiroq, asosan hech qanday foyda keltirmaydigan eski usulda dars beruvchi domlarning dars berishi ham ta'lim va tarbiya ishlari orqaga ketishida bosh sabablardan biri bo'lgan deb o'ylayman. Bu borada Abdulla Avloniy ham o'z maqolalarida to'xtalgan. Bizga ma'lumki, taraqqiyparvar jadid ziyolilarining ta'lim va tarbiya sohasida amalga oshirgan islohotlari o'sha davr ta'lim va tarbiya tizimida tub burilish yasadi desak, to'g'ri bo'ladi. Misol tariqasida aytadigan bo'lsak, Hamza Hakimzoda Niyoziyning o'zi ochgan maktablarda o'quvchilarning ta'limi va tarbiyasi borasida amalga oshirgan ishlarini keltirib o'tish joyiz. Niyoziyning pedagogik qarashlarida o'quvchi maktabda nimani o'rgansa o'sha narsani hayotda ishlata olishi kerak. [2] Maktab bolalarni hayotga tayyorlaydigan makon ekanligini ta'kidlab kelgan. O'quvchilarni har tomonlama yetuk hayotning notekis yo'llarida qoqilmaydigan darajada voyaga yetkazish yo'llarini axtargan. [2] Shu sababdan ta'lim va tarbiya tizimida o'quvchilarda mehnat qilish ko'nikmasini shakllantirishga e'tibor qaratgan. Niyoziyning bu qarashlari hozirgi kunda Finlandiya ta'lim tizimiga o'xshash ekanligiga guvoh bo'lishimiz mumkin. Ya'ni Finlandiya ta'lim tizimida o'quvchilar imtihonga emas, hayotga tayyorlanadi. Yuqorida aytib o'tilgan eski usulda ta'lim va tarbiya beruvchi maktablar haqida taraqqiyparvar ziyolilardan Isxoqxon Ibrat domla ham bir qator tanqidiy fikrlarni aytib o'tgan. Isxoqxon Ibratning o'zi ham eski usulda ta'lim va tarbiya beruvchi maktabga borganligi bois, 5 yil davomida o'qisa ham savod chiqara olmagan. Bu haqida o'zining "Mezonul zamon" asarida ta'kidlab o'tgan. [5] Isxoqxon Ibratning fikricha eski usulda ta'lim beruvchi maktablar ta'limi yodlashga asoslangan. Bolalarga bilim faqat yodlatib o'qitilgan. Buning natijasida o'quvchilarning dunyoqarashi va fikrlashida pasayish xolatlari kuchayib ketganligini ko'rishimiz mumkin. Undan tashqari ta'lim va tarbiya berishda o'quvchilarni kaltak bilan jazolash usullari qo'llanilgan. [5]

O'quv-tarbiya asosini quruq yodlash, o'quvchilar tushunib yetmaydigan diniy kitoblar va qonun-qoidalarni yod oldirish tashkil etardi. Bunday maktablarda bolalar 10-15 yil o'qisa ham savodi va bilimida nuqsonlar kuzatilgan. Jadidchilik harakatining asoschisi Ismoilbek G'aspirali ham eski usul maktablaridagi ta'lim va tarbiyani qattiq tanqid qilgan. Ziyolining fikricha o'zi yashayotgan davrdagi madrasalar ilm beradigan maskan emas, qorixonaga aylanib ketgan. 15-20 yillab olinadigan bilimdan foydalana olmaslik, madrasalarda saviyasi past, pedagogik salohiyati yo'q domlarning dars berishi, va bu maktab va madrasalar o'z ta'lim usullarini o'zgartirmas ekan ta'lim va tarbiyada hech qanday oldinga siljish kuzatilmashligini aytib o'tgan.[1] O'sha davr ziyolilaridan Temur Xo'ja o'g'li ham bu borada o'z fikrlarini keltirib o'tgan: "Hammamizga ayonki, so'nggi yuz yillarda Turkistondagi maktab va madrasalar bolalarga ta'lim berish o'rniga buni teskarisiga xizmat qilyapdi"[3] Bu fikr yuqorida keltirib o'tilgan faktlarni isboti desak to'g'ri bo'ladi. Yuqorida keltirilgan dalillarga o'z munosabatimni bildiradigan bo'lsam, zamonaviy pedagogika shuni isbotlab berdiki, o'quvchini kaltak bilan jazolab o'qitish ta'limda hech qanday natija bermaydi. Sababi bir darsda kaltak yegan o'quvchi keyingi darsga kaltak yemaslik uchun o'qib keladi. Buning natijasida o'quvchi, avvalo o'zi uchun o'qiyotganligiga e'tibor bermaydi. O'rganayotgan bilimlari hayotda kerak bo'lishini e'tiborga olmay, kaltak yemaslik uchun o'qib keladi. Maqsad kaltak yemaslik. E'tibor beradigan bo'lsak bunday usullarni asosan pedagogik mahorati yo'q, o'quvchilar bilan ishlash qobiliyatiga ega bo'lmagan o'qituvchilar qo'llaydi. Dunyoqarashi keng, teran fikrlaydigan ustoz o'z o'quvchilariga bilim berishda turli metodlardan foydalanadi, o'quvchilarda bilim, ko'nikma, malakani shakllantira oladi. Agar bizda shunday ustozlar qatlami shakllansa, ta'lim va tarbiya sohasida ulkan muvaffaqiyatlar sodir bo'lishiga zamin yaratilgan bo'lardi. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, taraqqiyot juda tez odimlayotgan bu zamonda ta'lim va tarbiyani yuksaltirgan davlatgina rivojlanishi va ma'lum bir natijaga erishishi mumkin. Bu borada maktablar haqiqiy lokomotiv ro'lini bajarishi kerak deb o'ylayman va bu ishlarni ro'yobga chiqarish uchun hamma birdek mas'ul ekanligini unutmasligimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Begali Qosimov . Ismoilbek G'aspirali. G'afur G'ulom nash.1992.18-19-betlar.
2. J. Jumaboyeva.Hamza yurgan yo'llardan.Fan nash.1990. 34-35- betlar.
3. Tohir Qahhor. Hur Turkiston uchun.Cho'lpon nash.1994. 28-29- betlar.
4. Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar.Ma'naviyat nash. 1998. 37-38- betlar.
5. B. Qosimov. U. Dolimov. Ma'rifat darg'alari.O'qituvchi nash.1990.135-136-betlar.

AMALGA OSHIRILAYOTGAN ISLOHOTLAR VA ULARNING INSON ONGI VA TAFAKKURINI O'ZGARISHIDAGI AHAMIYATI

Bekchanova Ruxsora San'atovna
Urganch davlat universiteti talabasi
Qurbonova Munisa Muzaffar qizi
Urganch davlat universiteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy davrda g'oyaviy qarashlarning inson ongi va tafakkuriga ta'sir qilish mexanizmlari va ularning o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar. Jamiyat, inson ongi, milliy g'oya, manipulyatsiya, tizim, g'oyaviy huruj.

Jamiyat taraqqiyoti bir bosqichdan ikkinchi bosqich o'tib borar ekan bu jarayonda jamiyat a'zolarining roli, islohotlar taraqqiyot jarayoniga ishonch-e'tiqodi muhim va hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bu har bir jamiyatning taraqqiyot jarayoniga xos bo'lgan xususiyatdir. Jamiyat oldiga qo'yilgan maqsadlarning ko'lami kengligi va yuksak marralarni o'ziga qamrab olishi esa shaxsni faoliyatini yanada jadallashtirish va uni maqsadlar yo'lida safarbar qilishni davrning muhim masalalaridan biri sifatida qo'yadi. "Tarixiy maqsadlar ko'lami keng, inson shaxsi barkamol bo'lsa, u vijdonan mehnat qilsa, ijtimoiy-siyosiy ishlarda faol ishtirok etsa, jamiyatimiz shu qadar tez rivojlanadi va mustahkamlanadi"[1]. Bu natijaga erishish uchun esa insonlarni ushbu maqsadlarga qaratilgan amaliy harakatlarini tashkil etishning asosiy mexanizmi sifatida har bir jamiyatga ma'lum g'oyalar tizimi kerak bo'ladi. Bu vazifani "milliy g'oya tizimi" bajaradi. Umuman olganda milliy g'oya jamiyat taraqqiyotining barcha davrlarida u bilan yonma-yon bo'lgan va taraqqiy qilib shakllanib borgan o'zida qarashlar va xalqning ishonch e'tiqodidan joy olgan g'oyalarni ifoda etib kelayotgan g'oyalar majmuasidir. Milliy g'oya tushunchasi ko'plab olimlar, tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan bo'lsada unga tizim sifatida yondashuvlar va tizimning elementlari va ularning tahlili, elementlarning o'zaro aloqasi, ularning ham kichik tizimlarga bo'linishi masalalari alohida tadqiqot sifatida olib borilmagan. Muxtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev tomonidan belgilab berilgan "...biz uchun kuch-qudrat bo'lib xizmat qiladigan milliy g'oyani rivojlantirish". vazifalaridan kelib chiqqan holda aytishimiz mumkinki, bu masalani tadqiq qilish-davrimizning dolzarb masalalaridan biridir. Milliy g'oya – keng va ko'plab elementlarni o'z ichiga olgan, ularning ichki va tashqi aloqadorligiga asoslangan tizim hisoblanadi. SHunday elementlardan biri bu inson ongi va tafakkuridir. Bu tushunchani biz tahlil qilayotgan milliy g'oya tizimining elementi ekanligini quyidagi ta'rifni keltirish orqali aniqlab olishimiz mumkin. "Milliy g'oya - millatning o'tmishi, buguni va istiqbolini o'zida mujassamlashtirgan, uning tub manfaatlari va maqsadlarini o'zida ifodalab, taraqqiyotga xizmat qiladigan ijtimoiy g'oya shaklidir"[3]. Bu g'oyalar esa inson ongida ifoda qilinishi, tafakkur tarzida namoyon bo'lishi orqali ishlab chiqariladi yoki boshqa insonlarga yo'naltiriladi. Ko'pgina falsafiy lug'atlarda keltirilganidek inson ongi- umuman shaxsiy ma'naviy dunyosi bo'lib, ijtimoiy hayotni ma'lum bir shaxsning hayoti va faoliyatining o'ziga xos qarashlar shakli orqali aks ettiradi. O'z navbatida individual ong- ma'lum bir odamga xos bo'lgan g'oyalar qarashlar, hissiyotlar to'plami, uning o'ziga xosligi boshqa odamlardan ajralib turuvchi xususiyatlarini belgilab beradi. Aytib o'tilgan g'oyalar, qarashlarni shakllanishi jarayoni milliy g'oya bilan ikki tomonlama munosabatda bo'linadi.

Zamonaviy faylasuflardan biri bo'lgan A.G.Spirkinning fikricha, "ong- faqat odamga xos bo'lgan va nutq bilan bog'liq bo'lgan miyaning funksiyasi bo'lib, u haqiqatni umumlashtiruvchi, baholovchi va maqsadga muvofiq aks ettiruvchi konstruktiv-ijodiy o'zgarishlardan iborat bo'lgan xususiyatdir". Yani uni haqiqatni umumlashtiruvchi va baholovchi funksiyasi inson ongining milliy g'oya tizimini elementiga aylantiradi. Boshqacha qilib aytganda, milliy g'oya tizimidagi barcha bosh va asosiy g'oyalar, tamoyillar tushunchalar, qarashlari eng avvalo shaxsning idrok qilish va voqealarni baholashi chig'irig'idan o'tkaziladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. J.Tulenov, G.Tulenova, K.Tulenova(2016)Falsafa. To'ldirilgan ikkinchi nashr, Fan va texnologiya,
2. Ш.Мирзиёев, [2019]Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ,хаёти ёруғ ва келажакки фаровон бўлади,"Ўзбекистон",

ХОЖА АЛИ РОМИТАНИЙ ФАОЛИЯТИ ВА УНИНГ ТАРБИЯВИЙ ҚАРАШЛАРИ

Уразбоев Элдор Оллаёр ўғли

Урганч давлат университети талабаси

Ахмедова Раъно Азаматовна

Урганч давлат университети талабаси

Аннотация: Ушбу мақолада буюк тасаввуф алломаси Хожа Али Ромитанийнинг тарбиявий қарашлари ва уларнинг маънавий тарбия тизимидаги ўрни ҳақида гап кетган. Муаллифларнинг қарашлари ва турли манбаълардаги маълумотлар киёсий ўрганилган.

Калит сўзлар. Тасавуф, тарбия, тавҳид, маънавий қарашлар, инсон амолоти.

Аждодларимизнинг маънавий меросини чуқур ўрганиб, улардан ибрат олиш - маънавий камолотимизнинг асосий воситасидир. Бухорои шариф етти иклимга танилишига сабаб бўлган жуда кўп азиз авлиёлар, олиму ҳукамоларни чиқарган бу азиз тупроғимизнинг шон-шухратини оламга ёйган авлиёлардан бири Ҳазрат Азизон номи билан маълум ва машхур Хожа Али Ромитанийдир. У Хожаи Жаҳон номи билан машхур Абдулҳолик Гиждувоний асослаган ҳожагон тариқатининг йирик намояндаси, Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавийнинг муриди, етти пирларнинг тўртинчидир.

Туркияда чиккан “Тасаввуфий ахлоқ” китобда накшбандийлик тасаввуф тариқатининг силсиласи ҳақида “Силсилаи шариф” номли шеър ёзилган бўлиб, унда Хожа Али Ромитанийнинг бу силсилада ўрнини очиб берувчи шундай мисра бор:

Шайх Али Ромитаний нуру ҳақиқат шохпари.¹

Бу мисра Хожа Али Ромитанийни шайхлик даражасида бўлганлиги, яъни шариат, тариқат ва маърифат камолот босқичларидан ўтиб, ҳақиқатга етиб, ўзгаларга ҳам бу йулда таълим бериш ҳуқуқига эга эканлиги билан бирга ҳақиқатни шундай юксак даражада кўриб, англаганким, “нуру ҳақиқат шохпари” деб таъриф беришга муносиб бўлганларидан далолат беради.

Китобда Хожа Али Ромитаний шундай тавсифланади: “Юзи гузал, буйи мавзун, бутун аъзолари бир-бирига мутаносиб эди, тукувчилик санъати билан рўзғор этар эди. Дунёдаги ҳеч бир нарсага илтифот этмайиб, (факрни дунё неъматларининг энг олийсига тенглаштирарди. Накшбандийа машойихларнинг улунларидан. Ҳожагон тариқати силсиласида Азизон лақаби билан машхурдир. У 130 йил яшади”.²

“Шамоиلى эса ўрта бўйли, юз ва бошқа аъзолари жуда куркам эди. Фақирлик сулуқини танлаганди. Мато тўкиш билан шуғулланарди. Зохирда халқ билан, ботинда Ҳақ билан эди. Юксак маънавий мақомга соҳиб бўлиб, фавқулодда қароматлари зохир эди. Хожа Маҳмуд Фағнавий ҳазратларининг хизматини ихлос билан қилган энг садокатли, улуғ халифаларидан эди”.³

Барча манбаларда туғилган жойи Ромитан ва вафот этган жойи Хоразм деб қурсатилган. Баъзи маълумотлар асосида кейинчалик ҳоки Хоразмдан Ромитанга келтирилган деган хулосага қилиш мумкин. Ҳозирги кунда Ромитанда жойлашган қабри обод этилган зиёратгоҳдир.

Умумий хулоса қилиб айтиш мумкинки, Бухорои Шариф етти пирининг тўртинчиси бўлган Хожа Али Ромитаний уз даврининг етук ва маърифатли валийси бўлганлиги учун у яшаган давр “Ҳазрат Азизон даври” деб айtilган. У Маҳмуд Анжир Фағнавийнинг энг садокатли шогирди, Муҳаммад Бобои Самосийнинг устози ва Баҳоуддин Накшбанднинг маънавий муршиди бўлиб, маънавий мероси ҳозирги кунда ҳам ёшларни қомилликка томон юксалиши учун асос, илдиз, манба бўла олади.

¹ Муҳаммад Зоҳид Қутки. Тасаввуфий Ахлоқ. Т. 2 Анкара. 1992. 176 - бет.

² Уша жойда 188 - бет.

³ Сайфиддин Сайфуллох, Нодирхон Ҳасан. Ҳожагон - накшбандия машойихлари / Хожа Абдулҳолик Гиждувоний. Мақомоти Юсуф Ҳамадоний. Т.: “Янги аср авлоди”, 2003. 43 - бет.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Хожагон - накшбандия машойихлари / Хожа Абдулхолик Гиждувоний. Макомиоти Юсуф Хамадоний.Т.: “Янги аср авлоди”, 2003. 44-46 - бетлар.
2. Шеглова О.П. Каталог литографированных книг на персидском языке в собрании Ленинградского Отдела Института Востоковедения.— М. Наука. 1975. 4.1. 230.6. № 483 (405).
3. Тагиржанов А.Т. Описаник таджикских и персидских рукописей Ленинградского Государственного Университета. — Ленинград ЛГУ. 1962. 305 б.

ЁШЛАРНИНГ ИЖТИМОИЙ ФАОЛЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА МИЛЛИЙ ВА МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ

Олтишева Насибахон Ғуламжоновна
(Фарғона политехника институти)

Мамлакатимизда халқнинг бой интеллектуал мероси ва умумбашарий қадриятлар асосида ёшларнинг маънавий ва ахлоқий фазилатларини ривожлантириш борасида олиб бориладиган ишлар уларга муносабатни янада инсонпарварлаштириш, уларда воқеликка аксиологик муносабатни таркиб топтиришга йўналтирилган ижтимоий-фалсафий ёндашувлардан фойдаланиш имкониятларини оширди. Ўзбекистоннинг келажаги ҳар тамонлама баркамол, салоҳиятли авлодни тарбиялашга боғлиқ. Ана шундай долзарб вазифани амалга оширишда қадриятларимизни ўрганиш ва ундан ёшларни ахлоқий маданиятини ва ахлоқий хулқини ривожлантириш муҳим аҳамият касб этади.

Ҳозирги кунда республикада амалга оширилаётган сиёсий, иқтисодий ва маънавий ўзгаришлар ўзини кўлами ва аҳамияти жиҳатидан тарихий воқеалардир. Бу жараёнларда ёшларнинг ижтимоий фаоллиги ахлоқий онги ва хулқи жамиятимиз ижтимоий ҳаётида туб бурилишни бошлаб беради. Ҳозирги кунда ҳар бир соҳага қарамайлик ёшлардаги ижтимоий фаоллик уларнинг ахлоқий маданиятини қандай шаклланишида кўриниб бормоқда.

Маълумки ҳар қандай жамиятни келажаги ёшлар. Шундай экан уларнинг ахлоқий онгини ривожлантириш қандай таълим олишига ва қандай тарзда ахлоқий маданиятини ривожлантиришга боғлиқ. Ижтимоий, иқтисодий ислохотларни амалга оширишда ўтмишни теран ҳис этиб, халқимизни руҳиятини, унинг тарихий ва миллий ўзига хос жиҳатларини, анъана ва урф одатларини, бой тарихий давр давомида тўплаган инсоний фазилатларидан тўлиқ фойдаланиш керак. Жаҳон тафаккури ва амалиёти тўплаган энг яхши тажрибалардан унумли фойдаланиш зарур. Бу тамойиллар жамиятимизнинг маънавий асоси бўлиб хизмат қилиши табиий.

Миллий ва умуминсоний қадриятлардан тарбиявий жараёнда фойдаланиш ахлоқий онги ва хулқини ривожлантириш бугунги кундаги энг муҳим талаби ёшларнинг дунёқарашида, уларнинг тафаккурлаш тарзида кундалиқ фаолиятида жиддий ўзгаришлар яшадан иборат. Бунда оилада ахлоқий тарбиянинг ролини кўрсатиш, унда ота боболаримиздан мерос бўлиб қолган ахлоқий фазилатларни эгаллашнинг нақадар аҳамиятга молик эканлигини миллий – назарий таҳлил этиш ҳам жуда муҳим деб биламан. Қадриятлар муаммосининг фалсафий-тарихий таҳлили заминимизда яратилган қадимги нақллар, ривоятлар, афсона, ҳикоят, дostonларга, халқ оғзаки ижоди намуналарига бориб тақалади. Халқ оғзаки ижодида кўпроқ умумбашарий ва умуминсоний қадриятларга эътибор берилган бўлиб, уларнинг мазмуни ва моҳияти турлича талқин қилинади. Жумладан, Спетомен, Алпомиш, Тўмарис ва Широқ тўғрисидаги дostonларда уларнинг ватанпарварлиги, юрт тинчлиги ва озодлиги учун кураши фидоийлик руҳи билан бадиий таъсирланган. Бу дostonларни қадимги юнонларнинг “Иллиада” ва “Одиссея” дostonлари билан қиёслаш мумкин.

Ўзбек халқининг ўзи яратган, бойитган, сақлаб келаётган, авлоддан – авлодга ўтиб, бойиб бораётган миллий-маънавий бойликлар, аجدодлардан қолган ахлоқий анъана, маросимлар, ахлоқий панд-насихатлар ва бошқалар қиради. Шу маънода буюк мутаффакир Захриддин Мухаммад Бобур ўзининг “Бобурнома” асарида ўзбекларга хос бўлган кўплаб маънавий-ахлоқий сифатларни тасвирлайди. Булар иймон эътиқодлилиқ, андишалилик, оилага муҳаббат, болажонлик, ҳалоллик, бировнинг ҳаққига хиёнат қилмаслик, фарзандларнинг ота-оналарига, ака- ука, опа- сингил, қариндош- уруғларига меҳрибонлиги, диний қадриятларга риоя қилиш, саводхонлик, саховатлилиқ, хушфеъллик, ширинсўзлик, мардлик, одиллик, ҳаёлилиқ, саҳийлик, меҳнатсеварлик ва бошқалардир. Герман Вамбери “Бухоро ёхуд Мавороуннахр тарихи” асарида Олтин Ўрдадаги ўзбекларнинг мусулмонча тарбияланганини, савдо сотиққа оғир вазминлигини, оқ кўнгиллилиқ ва самимийлигини, покчилигини ва шу қаби ота-онага ҳурмати ва эътиқоди кучлилигини биринчи бўлиб дастурхонга ўтирмаслик ва биринчи бўлиб сўзлашмаслигини, муғомбирликни билмаслигини кўрсатган. Мутаффакирлар қомусий олимларимиз Ал-Хоразмий, Абу Наср Фаробий, Абу Райхон Беруний, Абу Али Ибн Сино ва бошқа мутаффакирларни илмий мероси таълимий ахлоқий

қарашларида комил инсонни тарбиялаш концепцияси шакллантирилган. Шунингдек, ҳар бир шахсда ҳаётий мақсад турли кўринишда бўлади. У макон ва замонга боғлиқ ҳолда ўзгариб такомиллашиб бориши мумкин. Энг муҳими ҳаётий мақсаднинг даражаси инсоннинг ахлоқий онги ва ахлоқий ҳулқида ҳам намоён бўлади. Ички ва ташқи омиллар уйғунлиги ижобий фуқоровий ва шахсий мотивацияни шакллантиради, ёшлар ахлоқий онгини тарбиялаб ривожлантиради.

Бугун ёшларимиз ижтимоий сиёсий жараёнларни кузатиши ва фаол иштирок этиши, жамиятнинг асоси бўлган қонун устиворилигини билиши, унга итоат этиши, жамиятнинг асоси бўлган ҳудуддаги жамоат ташкилоти фаолиятлари ҳақида тушунчага эга бўлиши ва ихтиёрийлик асосида у ёки бу жамоат бирлашмалари таркибида иштирок этишлари мақсадга мувофиқдир. Буни ёшларнинг маънавий қадриятини сақлаган ҳолда жаҳон ҳамжамияти билан ҳамнафас бўлиши, ўзининг фаол фуқоролик позициясига эга бўлиши, мавжуд имконият ва шароитлардан тўлиқ, тўғри ва ўз вақтида фойдалана олиши, ҳалол меҳнат, тадбиркорлик қобилиятларини ривожлантириш ҳамда кўпчилик манфаатини устун қўя олиш ҳислатларига эга бўлиши зарур.

Давлатимиз тамонидан олиб борилаётган ишларнинг марказида ёшларга бўлган эътибор эканлигини эътироф этиш ўринлидир Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг “Ёшларни замонавий билим ва тажрибалар, миллий ва умумбашарий қадриятлар асосида мустақил ва мантикий фикрлайдиган, эзгу фазилатлар эгаси бўлган инсон этиб вояга етказамиз.” деб айтган фикрлари ёшларимизга бўлган ишончни нақадар юқори эканлигидан далолат беради.

Буюк аجدодларимизнинг яратувчанлиги шахс манфаатларига қаратилган бўлса, айтиш мумкин мустақил давлатимизда амалга оширилаётган барча ўзгариш ва янгиликлар, авваламбор инсон келажаги учун хизмат қилиш кўзда тутилган. Замонавий таълим-тарбия жараёнида миллий меъроснинг маънавий-маърифий заминларига таяниш зарурлигини англаб билиш.

Мамлакатимизда миллий ва маънавий қадриятларни кенг тарғиб қилиш, халқимизнинг энг яхши удум ва анъаналарини оммалаштириш, яхши қўшничилик ғоялари бўйича фаол ташвиқот ва тарғибот ишларини олиб бориш зарур. Шу билан бирга маҳаллаларда қатъий эътиқод ва қарашларга эга бўлган, маънавий таҳдидларга қарши туришга қодир бўлган ёшларни тарбиялашга оид қуйидаги тадбирлар амалга оширилиши мақсадга мувофиқ:

- Мустақил тафаккур, юз бераётган ходисаларга дахлдорлик туйғусини шакллантириш, ёшлар ахлоқий маданиятини ошириш, паст савияли “оммавий маданият”ни кириб келишига қарши курашиш;

- ёшлар тамонидан тарихий қадриятларни, авлодларимизнинг ижодий меъросини ўзлаштириш;

- ёшларни зарарли ва маданиятимизга, анъаналаримизга ва дунёқарашимизга ёт бўлган, интернет каналлари орқали келаётган материаллардан муҳофаза қилиш мақсадида интернет клублари фаолиятига талабларни ошириш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Умурзаков Ахмаджон Махамадович. Влияние различных факторов на процесс обучения студентов // Проблемы Науки. 2019. №12-2 (145). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-razlichnyh-faktorov-na-protsess-obucheniya-studentov> (дата обращения: 04.01.2021). 145). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-razlichnyh-faktorov-na-protsess-obucheniya-studentov> (дата обращения: 04.01.2021).

2. Azimov Ulugbek Abdukhalilovich, Nematjohnova Sadokat Karimovna Mechanisms of formation of axiological understanding of the youth in the civil society // Проблемы Науки. 2019. №12-2 (145). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mechanisms-of-formation-of-axiological-understanding-of-the-youth-in-the-civil-society> (дата обращения: 04.01.2021).

ҲОЗИРГИ ЗАМОН БАДИИЙ МАДАНИЯТИНИНГ ИЖТИМОИЙ-ФАЛСАФИЙ ҲАМДА ЭСТЕТИК ТАҲЛИЛИ

И.Арзиматова ФарДУ доценти
А.Сучилова ФарДУ талабаси

Аннотация: Мақолада ҳозирги замон бадиий маданиятини ижтимоий-фалсафий ва эстетик таҳлил этишда маданият муассасаларининг ўрни, маркетинг хизмати шароитида бадиий фаолиятни ихтисослаштириш масаласи ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: бадиий маданият, маданият муассасалари, социомаданий, маркетинг хизмати, музейлар, театр-студиялар, реклама, телевидение, радио, газета-журналлар, продюссерлик.

Ўзбекистонда бозор иқтисодиётини мустаҳкамлашнинг гарови сифатида социомаданий соҳада маркетингни қўллаш оқибатида инновацион жараёнлар юз бермоқда, янгидан-янги маданият муассасалари-оилавий музейлар, оилавий бадиий ижодкорлик дасталари, театр-студиялари, хусусий коллекционерлик фондлари ва нумизматлар, расмий галереялар, маданий хордиқ чиқаришнинг ижара зоналари, библиографик, нашриёт, таржимончилик, сайёхлик ва маданий соғломлаштириш хизматлари таркиб топмоқда. Шоу-бизнеснинг тижорат соҳалари - рекламани ташкил этиш, мусиқий техникавий воситаларни сотиш шаклланди, аудиокассеталарни, CD-дискларни, аудио ва видео ёзиш, ишлаб чиқариш ва сотиш билан шуғулланадиган хусусий фирмалар пайдо бўлди [1].

Маълумки, маданият муассасалари давлат томонидан қонунлаштирилган муайян стратегик вазифаларни адо этади, бу ташкилотлар сифатида омма билан ишлаш, халқ бадиий-ижодкорлик истеъдоди, қўшиқчилик, рақс, актерлик, бадиий ўқиш каби қобилиятларни рўёбга чиқариш, бўш вақтни мазмундор ўтказиш каби ишларни амалга оширади, халқнинг янги руҳ, ғоялар билан суғорилган илғор анъаналарини давом эттиришга даъват қилинади.

Бу жиҳатдан маданиятшунос В.А.Алемасов илмий изланишларида маданий-маърифий муассасалар фаолиятида маркетинг хизматидан фойдаланиш юзасидан муҳим амалий тавсиялар берилади. Тадқиқотчи фикрича, бу жараённинг муҳим томони шундаки, маркетинг шароитида муассасаларни моддий таъминлаш манбалари ўзгариб туради, фаолиятнинг ҳажми конкрет маблағ билан таъминланишни талаб қилади, лекин муассасалар объекти билан субъекти ўртасидаги алоқа тегишли тармоқ билан меъёрлаштирилмайди. Бу муаммоларни ижобий ҳал этиш муассасалар ташаббускорлиги ва ижодий фаолияти соҳасини кенгайтиради, тадбиркорликка йўл очади. В.А. Алемасов томонидан таҳлил этилган Тошкент шаҳридаги ишбилармон аёллар клуби, компьютер ўйинлари маркази фаолияти [2] бунинг ёрқин исботидир.

Маркетинг хизмати шароитида бадиий фаолиятни ихтисослаштириш муҳим роль ўйнайди. Буни бадиий ижодкорликнинг оилавий жамоалари орасида анъана тусини олганлигида кўришимиз мумкин. Мамлакатимизда, масалан, фақат мусиқа чолғулари билан шуғулланувчи гуруҳ, дасталар кўпчиликлари ташкил этади, уларнинг ижодий фаолияти туфайли унутилиб кетаётган, қадимий мусиқа чолғулари қайта тикланмоқда. Жумладан, Фарғона водийсида қадимдан удум бўлган металлчилик, яъни мис-лаганларда ва уриб-пуфлаб чалинадиган чолғуларда куй ижро этувчиларнинг кўплаб оилавий сулолалари ҳозирги кунда кенг фаолият кўрсатиб келмоқда.

Кузатувчилар фикрича, оилавий чолғу дасталарининг аксарияти қадимий ўзбек мусиқа асбобларидан сурнай, карнай, ногоравачилдирмат ўртлиги билан ижро этишга ихтисослашган. Айниқса, Тошкент шаҳрида баъзи оилаларнинг уч-тўрт авлоди ижрочиликнинг шундай тури билан шуғулланиб келишади. Оилавий дасталар «Алла», «Тўй маросимлари кўшиқлари» танловлари, ижодкор шоир-бахшилар, миллий томоша санъати усталари, дорвоз-полвонлар танловлари, катта ашула, фольклор-этнографик жамоалар, аскиячилар ва бошқа санъат соҳибларининг кўрик-танловларида ҳам фаол иштирок этишади [3].

Бадиий маданият ва унинг фаолиятини бозор иқтисодиёти шароитида бошқаришда жаҳон тажрибасидан кенг ўрин олган продюссерлик (бирор кинокомпания фильмларининг ғоявий-бадиий ва ташкилий-молиявий томонларини назорат қиладиган шахс фаолияти) Ўзбекистонда ҳали унча ривожини топмаганлигини таъкидлаш лозим. Ҳар ҳолда бадиий

қадриятлар бозорининг энг муҳим элементи ҳисобланган шоу-бизнес соҳасида муайян силжишлар кўзга ташланмоқда. Чунончи, бирор бир хонанда ёки эстрада гуруҳининг янги дастури ёки CD-дискнинг пайдо бўлиши видеоклиплар яратиш, телевидение, радио ва газетада рекламалар бериш, плакатлар чоп этиш, календарлар тайёрлаш билан боғлиқ бўлиб, ўз ичига ўзаро алоқадор, доимий ҳаракатдаги яхлит механизмни қамраб олади.

Бу ўринда рекламанинг бадиий-эмоционал таъсир кучини алоҳида қайд этиш лозим. Дарҳақиқат, реклама бугун кишиларимизнинг иқтисодий ва маданий ҳаёти, маданияти, айниқса, эстетик диди шаклланишига таъсирини ўтказмоқда. Бунда телевидение, радио, газета-журналлар, тарғибот ўрнатгичлар, жамоат транспорти бекатларидаги кўргазмаларнинг алоҳида ўрни бор. Айни пайтда, рекламалар орқали тарғиб этилаётган бадиий маданият намуналари кишиларда турлича таассуротлар ҳам туғдирмоқда. Психолог Л.И.Каримованинг тадқиқотларига кўра, телевидениеда миллий маданият, радиода концертлар, артистлар, журналларда рангли-бадиий суратлар, реклама ўрнатгичларда концерт афишалари респондентларда ижобий, шунингдек, телевидениеда айни бир санъаткорни турли рекламаларда кўрсата бериш, радиодаги такрорлар, журналларда дизайн эстетикасининг етишмаслиги, тарғибот ўрнатгичларда ғарбга тақлидчилик салбий таассурот уйғотади [4].

Мамлакатимиз ҳаётида бу соҳада ижобий силжишлар юз бераётганлиги ўз-ўзидан равшан. Маънавий жараёнларга бозор дастакларининг изчил татбиқ этилиши хорижий инвесторлар фаоллигини юзага келтираётганлиги ҳам маълум. Чунончи, бир қатор чет эл концернлари жамоа ҳамда давлат ташкилотлари ташаббусини қўллаб-қувватлаб, ўзаро манфаатдорлик асосида Ўзбекистонда туризмни ривожлантириш мақсадида меъморчилик ёдгорликлари ҳамда маданий-тарихий зоналарни бадиий-эстетик жиҳозлаш ва тиклаш ишида қатнашишни ихтиёр этишган.

Халқаро ташкилотлар, шулар жумласидан ЮНЕСКО, Бухоро, Самарканд, Хева, Қўқон, Шаҳрисабз каби шаҳарларда жойлашган жаҳон аҳамиятига молик меъморчилик ёдгорликларини тиклаш ва таъмирлашда инвестиция маблағлари келиб тушишига таъсир кўрсатмоқда. Чунончи, ЮНЕСКО билан Ўзбекистон маданият ишлари вазирлиги ўртасида «Чор Минор мадрасасини тезлик билан тиклашга ёрдам кўрсатиш» тўғрисида 1997 йилда тузилган шартномага мувофиқ 42 млн. АҚШ доллари ҳажмида ҳомийлик ёрдами олинган [5].

Ўзбекистоннинг ҳозирги замон бадиий маданиятини ижтимоий-фалсафий ҳамда эстетик таҳлил этиш шундан далолат берадики, соcio-маданий соҳадаги ўзгариш ва янгиланишлар жамиятни иқтисодий, сиёсий, миллий-маданий ривожлантириш дастури билан узвий боғлиқ ҳолда амалга оширилмоқда. Бозор иқтисодиёти шароитида соcio-маданий соҳалар, ўз навбатида, кишиларда бугунги кун талабларига мос юксак фазилатларни шакллантиришда фаол иштирок этмоқда. Ўзаро алоқа ҳамда таъсирнинг бу диалектик жараёни бозор муносабатларига маданий соҳанинг мослашуви характерини намоён этмоқда.

Адабиётлар:

1. Мулложонов Д. Узбекская музыкальная эстрада в системе шоу-бизнес.// Общественное мнение. Права человека. 2003, N 2, С.38.
2. Алемасов В.А. Особенности развития культурно-просветительских учреждений в условиях перехода Узбекистана к рыночным отношениям. Автореф. дисс... д-ра филос. наук. - Т.: 2001, НУУЗ, С. 26.
3. Иноятов М. Оила, ижод, тарбия ва маънавият.-Т.: Шарқ, 2000, Б.102-103.
4. Каримова Л.И. Социальная психология и реклама.- Т.:Изд.-полиграф. дом им. Г.Гуляма., 2004, С.62-69.
5. Абдурахимов Б. Культура как объект инвестирования.-Т., 1998, С.58.

FALSAFIY KATEGORIYALARNING BOSHQA FAN TUSHUNCHALARIDAN FARQI

Ergashev Ulug'bek
FarPI o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada har bir fan o'zining kategoriya, ya'ni tushunchalar tizimiga egaligi va falsafiy kategoriyalar, boshqa fanlar tushunchalaridan bir qator muhim xususiyatlari bilan farq qilishi keltirilgan.

Kalit so'zlar: ob'yektiv, sub'yektiv, «guvoh», «ta'rif», «ifodalovchi», Arastu, «Metafizika», «Kategoriyalar», Xorazmiy, Farobiy, Beruniy, Ibn Sino, Ulug'bek

Ma'lumki narsa va hodisalarning umumiy bog'lanishi va rivojlanishi o'ziga xos «buyumlar mantiqini», ob'yektiv dialektikani tashkil qiladi. Bu ob'yektiv dialektika inson tafakkur mantiqini, ya'ni sub'yektiv dialektikada ma'lum bir ilmiy tushunchalar, kategoriyalar kurinishida aks ettiradi. «Kategoriya» so'zi yunoncha bo'lib, lug'aviy manosi «guvoh», «ta'rif», «ifodalovchi» demakdir. Falsafiy kategoriyalar- ob'yektiv mavjudlikdagi narsa va hodisalarning umumiy, muhim tomonlarini, xususiyatlari va munosabatlarini aks ettiruvchi tushunchadir.

Falsafa tarixida kategoriyalar masalasi Arastu tomonidan batafsilroq ishlab chiqilgan. U o'zining «Metafizika», «Kategoriyalar» nomli asarlarida mohiyat va hodisa, miqdor va sifat sababiyat, zaruriyat va tasodif, butun va bo'lak kabi tushunchalarning mohiyati va falsafiy ahamiyatini tavsiflab bergan.

O'rta Osiyo mutafakkirlarining, jumladan, Xorazmiy, Farobiy, Beruniy, Ibn Sino, Ulug'bek asarlarida ham mazkur kategoriyalar ko'p ishlatib kelingan.

«Falsafa mavjudotni – ya'ni barcha mavjud narsalarni, uning kelib chiqishi, tartibi, o'zaro munosabati, biridan ikkinchisiga o'tishini har tomonlama tekshirish uchun zaruriyat, voqeylik, sababiyat tamoyillarini asos qilib oladi», deb yozadi Ibn Sino.

Har bir fan o'zining kategoriya, ya'ni tushunchalar tizimiga ega bo'lib, u orqali olamdagi narsa va hodisalar taraqqiyoti qonuniyatlarini o'rganadi.

Falsafiy kategoriyalar, boshqa fanlar tushunchalaridan bir qator muhim xususiyatlari bilan farq qiladi. Ular quyidagilardan iborat:

Birinchidan. Kategoriyalar ob'yektiv olamdagi eng umumiy aloqadorliklar inhiikosidir. Kategoriyalarning ob'yektiv mazmuni inson ongiga bog'liq bo'lmagan holda mavjud bo'lgan voqeylik harakatining eng umumiy qonunlaridir. Kategoriyalar inson tafakkurida voqeylikning aks etishi shakllaridir.

Demak, kategoriyalarning mazmuni, ya'ni fikrlash shaklli ob'yektiv dunyo taraqqiyotining eng umumiy qonunlaridan bo'lak narsa emas. Ma'lumki, sababiyat, zaruriyat, qonuniyat va hokazolar g'oyasi tabiat, voqeylik olam qonunlarining kishi miyasida inhikos etishidir.

Ikkinchidan. Kategoriyalar eng umumiy tushunchalar sifatida inson fikri shakllari bo'lib va shu taxlitda ular mantiqiy mazmunga ham egadirlar. Kategoriyalarning mantiqiy mazmuni deganda inson tafakkuri hodisalarning mohiyatiga kirib borishi, uning chuqurlashuvi darajasi ko'zda tutiladi. Kategoriyalar ob'yektiv dunyoning eng umumiy va muhim tomonlarini ifodalabgina qolmay, bilishning pog'onalari va tayanch nuqtasi hisoblanadi. Ularni bilib borish orqali insonning nazariy va amaliy faoliyati uchun muhim bo'lgan dunyodagi narsa, hodisalarning eng umumiy qonuniyatlari ochib beriladi. Falsafiy kategoriyalar insoning bilish faoliyati natijasida dunyoni o'zlashtirishda erishgan yutuqlarini ifodalaydi.

Falsafiy kategoriyalar – o'z manbai, mazmuni jihatidan ob'yektivdir, lekin shakl jihatidan – sub'yektivdir. Agar narsalar va ularning taraqqiyot qonunlari moddiy bo'lib, inson ongiga bog'liq bo'lmagan holda. Ob'yektiv ravishda mavjud ekan, tafakkur kategoriyalari ma'naviy bo'lib, faqat kishilar miyasidagina mavjuddir.

Uchinchidan. Kategoriyalar ilmiy bilishda muhim metodologik rolni bajaradilar. Ob'yektiv dunyo hodisalarining eng umumiy qonunlari harakatini o'rganib, falsafa kategoriyalari, bir tomondan, narsalarning mohiyatini chuqurroq bilishga yordam beradilar, ikkinchi tomonidan, ob'yektiv dunyodagi narsa va hodisalar haqidagi yangi bilimlar olishga va to'plashga sababchi bo'ladilar. Falsafiy kategoriyalar – ilmiy bilish metodologiyasi, ma'lum narsadan noma'lum narsaga o'tishini natijalarini izlab topish usulidir, ular tashki olamdagi narsa va hodisalarni to'g'ri aks ettirganliklari hamda ularni o'zaro bog'liq va rivojlanishda deb bilganliklari uchun bilish

jarayonining eng umumiy metod rolini bajaradi.

Kategoriyalar mavjud narsalar haqidagina emas, balki kelajakda mavjud bo'lishi kerak bo'lgan narsalar haqida ham axborot beradi. Ular hozirgi vaqtda qanday xoldaligini tushunishga yordam beribgina qolmay, balki kelgusida ularning o'zgarish va rivojlanish yo'nalishlarini ham ko'rsatadi. Shu asosida ular yangi bilimlarni egallash manbai bo'lib xizmat qiladi. Bularning hammasi falsafa kategoriyalari gnoseologik tabiatiga ko'ra bevosita amaliyotga aylanishi tamoyiliga ega ekanligini isbot qiladi.

To'rtinchidan. Falsafa kategoriyalarining shakllanishi va rivojlanishi asosida inson moddiy-hissiy faoliyatining yig'indisi bo'lgan amaliyot yotadi. Shuning uchun ham falsafa kategoriyalari ijtimoiy amaliyot mahsuli hisoblanadi. Bu yerda inson nazariy va amaliy faoliyatining birligi yaqqol namayon bo'ladi. Moddiy ishlab chikarish faoliyati jarayonida inson sub'ekt sifatida tashki olamdagi narsalarga nisbatan uz faoliyatining ob'yektlari sifatida munosabatda bo'ladi.

Sub'yekt bilan ob'yekt o'rtasidagi munosabatning o'zaro ta'siri jarayonida mantiqiy kategoriyalar vujudga keladi. Tashqi olam qonuniyatlari tafakkur shaklida aks etishi ham amaliyot asosida yuz beradi. Inson amaliyoti mantiq kategoriyalari orqali olingan bilimlar haqiqiylikni tekshirib ko'radi. Shunday qilib, tafakkurimiz mazmuninig ob'yektivligi tafakkur qonunlariga mos kelishi amaliyoti asosida bo'ladi va uning yordamida isbotlanadi.

Boshqa fanlar kategoriyalari tabiat, jamiyat va tafakkurga xos bog'lanishlar, aloqadorlikning muayyan bir sohasini ifodalasa, falsafiy kategoriyalar ob'yektiv olamdagi eng umummiy aloqadorliklar, o'zaro ta'sirlarni aks ettiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Falsafa (o'quv qo'llanma). –T., —Sharq nashr. 1999 y.,
2. Tulenov SH. Dialektika nazariyasi. –T., —O'zbekiston nashr. 2001 y.
3. Karimov I. Falsafa fanidan vahz (lektsiya) matnlari. –T., 2003 y.
4. Falsafa asoslari. 2005 y. 227-272 betlar

KREATIV PSIXOLOGIYA VA SHAXS KREATIVLIGINING PSIXOLOGIK O'ZIGA XOSLIGI

Dilbar Muxamedova Gafurjanovna

P.f.d professor

Nuriddinov Bunyod Xurshid o'g'li

O'ZMU psixologiya 1-kurs magistratura talabasi

XXI asr axborotlar oqimi davrida ijtimoiy hayotimizning barcha jabhalariga, shu jumladan ta'lim – tarbiya va uning psixologik tomonlariga, inson tabiatining psixosotsial sohasiga ham ko'plab yangiliklar kirib kelmoqda. Ushbu yangiliklar bilan bir qatorda ularni yorituvchi yangi tushunchalar ham bizning tilimizda qo'llanilishi kuzatilmoqda. Jumladan, psixologiya, ya'ni shaxs ruhiyatiga qarab unga psixologik yondashish keyingi 20-yil ichida keng qo'llanilmoqda va bizning ilmiy tilimiz iste'molida keng ko'lamda ishlatilmoqda: umumiy psixologiya, shaxs psixologiyasi, kreativ psixologiya, ijod psixologiyasi rivojlanish psixologiyasi, gumanistik psixologiya, innovatsiya va innovator, ilg'or texnologiyalar psixologik – pedagogika, sotsial psixologiya. Zamonaviy psixologiyada "kreativ psixologiya, ijodkorlik psixologiya" tushunchalari qo'llanila boshlanganiga hali u qadar ko'p vaqt bo'lmadi. Biroq, o'qitish jarayoniga innovatsion hamda kreativ yondashuvlarini qaror toptirishga bo'lgan ehtiyoj "Kreativ psixologiya"ning psixologik turkum fanlar orasida mustaqil predmet sifatida shakllanishini ta'minladi. "Kreativ psixologiya" fanining umumiy asoslari mutaxassis, shu jumladan, bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kamol topishlari uchun psixologik jihatdan zarur shart-sharoitni yaratishga xizmat qiladi. Shaxsning mutaxassis sifatida kasbiy kamol topishi, rivojlanishi o'z mohiyatiga ko'ra o'ziga xos jarayon tarzda namoyon bo'ladi. Kreativ jihatdan kasbiy yetuklik inson ontogenezining muhim davrlari kasbiy kamol topish, rivojlanish g'oyalarning qaror topishi o'smirlik (14-17 yosh) davridan boshlanib, kasbiy faoliyatning yakunlanishi qarilik (55-60 yosh) davrigacha bo'lgan jarayonda kechadi. Ijodkor shaxsning shakllanishi va rivojlanishi uning ichki va tashqi olami o'zgarishining o'zaro mos kelishi, ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar hamda inson ontogenezi – tug'ilishidan boshlab to umrining oxiriga qadar uzluksizlik, vorisiylikni taqozo etadigan faoliyat mazmuniga bog'liq. Ma'lumki, psixologik jihatdan kasbiy tajriba bilim, ko'nikma va malakalarning integratsiyasi sifatida aks etadi. Biroq, kasbiy-ijodiy faoliyat ko'nikmalarining o'zlashtirilishi nafaqat amaliy ko'nikma va malakalarning integratsiyasi, mutaxassis sifatida faoliyatni samarali tashkil etish usul va vositalarini ishlab chiqishni emas, shu bilan birga kasbiy ijodkorlik metodologiyasidan xabardor bo'lish, ijodiy tafakkurni rivojlantirish va kreativ xarakterga ega shaxsiy sifatlarining yetarli darajada o'zlashtirilishi talab etadi. Ijodkor shaxsning shakllanishini shaxsning o'zaro mos tarzda bajarilgan ijodiy faoliyat va ijodiy mahsulotlarni yaratish borasidagi rivojlanishi sifatida belgilash mumkin. Ushbu jarayonning sur'ati va qamrovi biologik va ijtimoiy omillar, shaxsning faolligi va kreativ sifatleri, shuningdek, mavjud shart-sharoit, hayotiy muhim va kasbiy shartlangan hodisalarga bog'liq. Zamonaviy jadallashgan hozirgi jarayonlar ma'lum sharoitda shaxsning kreativlik sifatlariga ega bo'lishi taqozo etadi. So'nggi yillarda yetakchi xorijiy mamlakatlarning ta'lim tizimida talabalarda kreativlik sifatlarini shakllantirish masalasiga alohida, jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Buni Bronson, Merriyman (2010 y.), Ken Robinson (2007 y.), Fisher, Frey (2008 y.), Begetto, Kaufman (2013 y.), Ali (2011 y.), Treffinger (2008 y.) va b. tomonidan olib borilgan ko'plab tadqiqotlar, ularning natijalarida ko'rish mumkin. Birgina Ken Robinson tomonidan 2007 - yilda tayyorlangan "Maktab kreativlikni barbad etyaptimi?" nomli video lavhasi YouTube saytida 5 mln marta tomosha qilingan va 5 mln obunachi to'plagan.. Qolaversa, har bir shaxs kreativlik asoslarini o'rganishga jiddiy kirishganlar (Begetto, Kaufman, 2013-y.). Shundan keyin kreativlikni o'rganish va ilmiy ishlar qilish hamda tadqiq qilish jahon hamjamiyatida keng ko'lamda taraqqiy etdi. So'ngi yillarda shaxs psixologiyasini rivojlantirish maqsadida o'qituvchilarda psixologik - pedagogik faoliyatni kreativ yondashuv ko'nikma, malakalarini shakllantirish hamda rivojlantirishga doir adabiyotlar chop etilyapti, Ta'lim departamenti tomonidan tayyorlangan video lavhalarga asoslanuvchi noan'anaviy darslar tashkil etilyapti (Ali, 2011; Ta'lim departamenti, 2013y.). Shaxsdagi psixologik kreativlik (ijodkorlik) - shaxsning an'anaviy pedagogik fikrlashdan farqli ravishda ta'lim va tarbiya jarayonini samaradorligini ta'minlashga xizmat qiluvchi yangi g'oyalarni yaratish, shuningdek, mavjud psixologik – pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga va kreativ yondashuvga bo'lgan

tayyorgarligini tavsiflovchi qobiliyatidir. Shu o'rinda savol tug'iladi: ijodkorlik nima? Ijodkor va kreativ shaxs tavsifi qanday? Bularni quyida batafsil yoritib o'tamiz. Ijodkorlik – muayyan yangilikning ahamiyati va foydali ekanligini belgilovchi shaxs faoliyati va uning natijasidir. Ijodkorlik shaxsni jarayonga mutloq ravishda adaptatsiya hosil qilishida muhim hisoblanadi. Ijodkor shaxs deganda, ijodiy jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshira oladigan hamda aniq ijodiy natija (mahsulot)larga ega shaxs tushuniladi. Kreativ shaxs esa jarayon yoki natija sifatida ijodkorlikni namoyon etuvchi, masalalarni yechishga nostandart usullar bilan yondasha olishga moyil, o'ziga xos harakatlarni tashkil etish, yangiliklarni ilgari surishga, ijodiy mahsulotlarni yaratishga layoqatli va tayyor sub'ekt hisoblanadi. Taraqqiyonning qaynoq nuqtasida turgan har bir shaxsni, jumladan o'quvchi (talaba)larni kreativ fikrlashga o'rgatish, ularda kreativ tafakkurni shakllantira olish uchun avvalo o'qituvchining o'zi kreativ, ijodkor shaxs bo'lishi zarur. Bordi-yu, uning o'zi kreativlik sifatlariga ega bo'lmasa, u holda qanday qilib, o'quvchi(talaba)larni kreativ fikrlashga rag'batlantira oladi. Chiqariladigan yagona xulosa quyidagicha: o'qituvchining o'zi kreativ, ijodkor bo'lsagina, o'quvchilar ham shunday bo'la oladi. Jumladan, pedagog faoliyatda kreativlik potentsialiga ega bo'lishi uchun kasbiy faoliyatida quyidagilarga e'tiborini qaratishi zarur: tafakkurning tezkorligi va egiluvchanligi; yangi g'oyalarni yaratish qobiliyati; bir qolipda fikrlamaslik; o'ziga xoslik; tashabbuskorlik; noaniqlikka toqat qilish; zakovatli bo'lish va boshqa xususiyatlar. Odatda oily ta'limda tahsil olayotgan bo'lajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari pedagogik muammolarni hal qilishga intilish, ilmiy-tadqiqot ishlari yoki ilmiy loyihalarni amalga oshirish va o'zaro ijodiy hamkorlikka erishishlari orqali ta'minlanadi. Pedagog o'z-o'zidan ijodkor bo'lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati ma'lum vaqt ichida izchil o'qib-o'rganish, o'z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Har qanday mutaxassisda bo'lgani kabi bo'lajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari uchun talabalik yillarida poydevor qo'yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi. Salmoqli amaliy ishlar olib borilayotganligiga qaramay, ko'pchilik o'qituvchilar hali hanuz shaxs (o'zlarida hamda talabalarida) kreativlik sifatlarini qanday qilib samarali shakllantirish tajribasini o'zlashtira olmayaptilar. Shunga qaramay, ta'lim tizimini boshqarish organlari har yili ta'lim muassasalarida yuqori samaradorlikka erishishga e'tibor qaratadi. Ana shu maqsadda o'quv dasturini ishlab chiqiladi, yangi o'quv darsliklari yaratiladi. Bu esa ham talabalar, ham o'qituvchilarni kasbiy va psixologik jihatdan o'sishlariga yordam beradi. Olib boriladigan amaliy harakatlar talabalarida yutuqlarga erishish, olg'a intilishga bo'lgan ehtiyojni muayyan darajada yuzaga keltiradi, ularning o'quv-bilish qobiliyatlarini bir qadar rivojlantirishga yordam beradi. Patti Drapeau nuqtai nazariga ko'ra kreativlik, avvalo, muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash sanaladi. Har tomonlama fikrlash shaxsda o'quv topshirig'i, masalasi va vazifalarini bajarishda ko'plab g'oyalarga tayanishni talab etadi. Bundan farqli ravishda bir tomonlama fikrlash esa birgina to'g'ri g'oyaga asoslanishni ifodalaydi. Mushohada yuritishda masala yuzasidan kreativ hulosa chiqarish shaxs strukturasini yoritib beruvchi asosiy mezonlardan sanaladi. Demak, kompleks ravishda kreativlikni shakllantirishda shaxsning kreativ psixologiyasi har bir taraqqiyot bosqichida muhim ahamiyat kasb etadi. Shaxs kreativligini o'ziga xosligi ham ma'lum jarayonda takrorlanmas fikrlash va amaliyotga yangicha yondashuvlar taqdim etish orqali belgilanadi. Demak, kreativlikning o'ziga xosligi shundaki, kreativlik stimullari ichida eng ahamiyatlisi yaratuvchanlikni maqsadga yo'nalganligi. Maqsad aralash – quralash assotsiyatsiyalarni anglangan izlanishga aylantiruvchi, faoliyat boshini tashkil etuvchi narsadir. Kreativlikda bir maqsadga diqqatni to'plash fikrlash jarayonini samarasi uchun juda muhim. Aqliy mehnat bilan shug'ullanish uchun - shaxs bo'lish lozim. Shaxs esa bilim ko'nikma va qobiliyatlar hamda yuksak rivojlangan xisssiyotlarga ham ega bo'ladi. Ahamiyatlisi kreativliksiz, aqliy iqtidorni va keng qiziqishlarni amalga oshirib bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Orifboyeva.D Shaxs psixologiyasi. Ma'ruza matni. N.:2019.22.31 bet
2. Salaxutdinova.M,Musinova.R. Ijod va kreativlik psixologiyasi. Monografiya. S.:2018 38-45 bet
3. Drapeau Patti. Sparking student creativity – Alexandria – Virginia, USA: 2014.
4. www.hozir.org 5.www.fayllar.org 6. www.kitob.uz

INSON ERKINLIGI QADRIYAT SIFATIDA

Shadmonov Aziz Azimovich

Samarqand Davlat Chet tillar instituti o'qituvchisi

+998933555010

Anotatsiya: Erkinlik tushunchasi uning mazmun mohiyati, inson erkinligi, inson erkinligining mazmun mohiyati haqidagi turli hil qarashlar, erkinlik va ma'suliyat yoritilgan.

Kalit so'zlar: inson erkinligi, javobgarlik, mulk, xavfsizlik, globallashuv, uyg'onish davri, so'z erkinligi.

Erkinlik - bu madaniyatning universalligi bo'lib, u mazmun va funksiyalar birligida ijtimoiy sub'ektlarning xulq-atvori, faoliyati va muloqotini tartibga soluvchi sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu universalni amalga oshirishning uchta asosiy darajasi mavjud. Birinchi daraja – oddiy ong – ushbu kontsepsiya yordamida ular harakatlar, aloqa va xatti- harakatlarda ruxsat etilgan yoki mumkin bo'lgan chegaralarni belgilaydilar. Ikkinchisida – huquqiy – nazariy ong darajasi, ruxsat etilgan va tartibga solinadigan normalar va ularni buzganlik uchun jazo belgilanadi. Uchinchi falsafiy – nazariy ong darajasida aks ettirish dastlabki ikki sathda amalga oshiriladi va shu bilan birga madaniyat asoslari nutqi sifatida namoyon bo'ladi.

An'anaviy jamiyatdagi erkinlik haqidagi g'oyalarning genezisi mifologik dunyoqarash paradigmasi doirasida va qadimgi Sharq mutafakkirlari ta'limotida sodir bo'ladi. An'anaviy jamiyatda erkinlik haqidagi g'oyalarni yanada rivojlantirish qadimiy madaniyat va falsafada amalga oshiriladi. Va nihoyat, an'anaviy jamiyatda erkinlik haqidagi g'oyalarning rivojlanishi O'rta asrlarda yakuniga yetdi.

Erkinlik - bu insonning mohiyati, erkinlik - bu insonga xos xususiyatdir. Bu shuni anglatadiki, erkinliksiz inson shaxs bo'lishni to'xtatadi. Qadimgi davrlarda qullar so'zlashuvchi vositalar deb nomlangan, ular inson bo'lish huquqidan mahrum bo'lgan. Shuning uchun erkinlik insoniyat mavjudligining tabiiy shartidir. Shuning uchun, inson ixtiyoriy ravishda o'z erkinligidan qochib qutula olmaydi, u "borliqning chidab bo'lmas yengilligidan" (masalan, yolg'izlikdan yoki individual kuchsizlikdan) qochadi.

Erkinlik insoniyat mavjudligining tabiiy shartidir. Erkinlik bu holda tajovuzkor va terrorga moyil bo'lmasligi kerak bo'lgan shaxsning qiymatini shakllantiradi. Boshqacha qilib aytganda, erkinlik xavfsizlik omili va garovidir. Jamiyatda erkinlikni rivojlantirish orqali biz ushbu jamiyatning xavfsizligi va barqaror rivojlanishini ta'minlaymiz.

Sanoat jamiyatining shakllanishi Uyg'onish davridan boshlanadi va uning keying rivojlanishi Yangi davrga to'g'ri keladi. Uyg'onish davrida erkinlik hodisasi kundalik ong darajasida sezilarli o'zgarishlarga uchraydi. Faoliyat va tadbirkorlik kabi qadriyatlar shakllanmoqda, mehnatga, aqlga, bilimga munosabat o'zgardi, erkinlik to'g'risida yangi g'oyalar paydo bo'ladi, ular haqiqiy harakatlar, nutq shakllari, aloqa usullarida ifodalandi. Ushbu o'zgarishlarni zamonaviy davrda kundalik ong va kundalik hayot madaniyati davom ettiradi.

Sanoat jamiyatining shakllanishi Uyg'onish davridan boshlanadi va uning keyingi rivojlanishi Yangi vaqtga to'g'ri keladi. Uyg'onish davrida erkinlik hodisasi kundalik ong darajasida sezilarli o'zgarishlarga uchraydi. Faoliyat va tadbirkorlik kabi qadriyatlar shakllanmoqda, mehnatga, aqlga, bilimga munosabat o'zgaradi, erkinlik to'g'risida yangi g'oyalar paydo bo'ladi, ular haqiqiy harakatlar, nutq shakllari, aloqa usullarida ifodalanadi. Ushbu o'zgarishlarni zamonaviy davrda kundalik ong va kundalik hayot madaniyati davom ettiradi.

Zamonaviy texnogen sivilizatsiya sharoitida erkinlik hodisasining o'zgarishlari: 1) kundalik ong darajasida; 2) nazariy ongning huquqiy madaniyati mikro darajasi va makro darajasida; 3) nazariy ongning falsafiy inikosining meta darajasida. Kundalik ong darajasida identifikatsiyaning yangi turi – tarmoq yoki virtual identifikatsiya paydo bo'ladi. Virtual muhitda erkinlikning yangi talqinlari shakllanmoqda, ulardan eng mihimi virtual erkinlik tushunchasidir. Ular zamonaviy dunyoqarashning bir qismiga aylanadi, globallashuv jarayonida ular e'tiqodga aylanadi, shu asosda ijtimoiy va individual harakatlar o'zgaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Falsafa. Ensiklopedik lug'at. 2010 yil
2. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent, 2000 yil.
3. Бердяев Н. А. О назначении человека / Н. А. Бердяев. – М. : Республика, 1993

EASTERN PHILOSOPHY.MYTHICAL OR MYTHOLOGICAL NOTIONS

To'raboyeva Mohinur Akramjonqizi

Tashkent Pharmaceutical Institute ,Tashkent ,Uzbekistan
Faculty of Industrial Pharmacy ; Metrology, standardization,
product quality and management direction
Tel;+998909817196
e-mail:turaboyevamohinur@umail.uz

Annotation: Many societies considered philosophical problems and built their philosophical traditions on the work of other societies. For example, Middle Eastern philosophy was influenced by Western philosophy. Russian (some see this as part of Western philosophy), Jewish, Islamic, African, and some Latin American philosophical traditions were influenced by Western philosophy; however, they have not lost their originality. Differences between these traditions can be identified by preferred historical philosophers, ideas, styles, or languages.

Keywords: eastern philosophy, *Mythical or mythological notions*, Aphorisms, prakriti, Confucius, Rigveda, Yajurveda, Samaveda, Akhtarvaveda, Gilgemish

The term Eastern philosophy refers to a set of philosophical currents and views that emerged in Asia. Oriental philosophy includes Indian, Chinese, Persian, Japanese, Korean, and Central Asian philosophy. This list sometimes includes Babylonian and Arabic philosophy, but it also applies to Western philosophy.

Many societies considered philosophical problems and built their philosophical traditions on the work of other societies. For example, Middle Eastern philosophy was influenced by Western philosophy. Russian (some see this as part of Western philosophy), Jewish, Islamic, African, and some Latin American philosophical traditions were influenced by Western philosophy; however, they have not lost their originality. Differences between these traditions can be identified by preferred historical philosophers, ideas, styles, or languages. They can be studied by related methods, and there are significant similarities between them.

The first philosophical teachings It originated in India, China, Central Asia, and Greece, and then spread to the West. The philosophical schools in India are divided into two types, one of which is the school of Vedic origin and based on them (vedanta, yoga, vaisheshika, nyaya, sankhya), and the other is the school that rejects the Vedas (Jainism, Buddhism, Lokoyata). Qad. The first philosophical teachings in China appeared in the 7th century BC. It is found in Chinese written sources, such as the Book of Songs and Spring and Autumn monuments and Confucius's "Aphorisms", Taoism.

Mythical or mythological notions is one of the roots of philosophy, one of its spiritual sources.

The mythological views that unite the Middle East and Turan are reflected in the Avesta. This written source of Zoroastrianism has a rich worldview, the main idea of which is the struggle between good and evil, expressed through the images of Ahuramazda and Ahriman, and the victory of good in this struggle. It also contains important ideas about the primordial foundations and structure of the universe. Zoroastrian religious mythology of ancient India and the Middle East is an evening manifestation of Mithraism in Central Asia, especially in ancient Turan, Iran, in which the sanctification of the Sun God and the fire associated with it is emphasized. The secular Mind embodied in Ahuramazda and the elements of water, earth, air, and fire are intertwined or unifying. Such mythological-philosophical ideas later led to the question of the origin of the universe in ancient Eastern and Western philosophy, in particular in the philosophical doctrine of lokayata, in the ontological concepts of Plato and Aristotle.

List of references

1. Boylz, D. (s / f). Eastern philosophy: basic concepts and beliefs. Retrieved from Study.com.
2. Fieser, J. (September 1, 2017). Classical oriental philosophy. Retrieved from utm.edu.
3. SuperScholar - the best ideas in the world. (s / f). History of Oriental Philosophy. Retrieved from Superscholar.org.
4. About truth and reality. (s / f). Ancient Eastern philosophy. Retrieved from Spaceandmotion.com
5. Dasa, A. (s / f). What are the Vedas? Retrieved from es.krishna.com. Yogapedia. (s / f). Purana. Retrieved from Yogapedia.com.
6. Antonov, V. (2010). Bhagavad-gita with comments. Retrieved from /Bhagavad-gita.swami-center.org.
7. Wikipedia-Free encyclopedia. (s / f). List of authors on Buddhism. Received en.wikipedia.org.

MANTIQ ILMINING RIVOJLANISHIDA DUNYOQARASHNING O'RNI

Tursunov Ramziddin Abdihalil o'g'li

Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq
ta'limi yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola inson tafakkuri va fikrlash doirasini shakllantiruvchi ilm – mantiq ilmining bayoni hamda uning taraqqiyotida dunyoqarashning o'ri va ro'li haqidagi fikr va mulohazalardan iborat.

Kalit so'zlar: mantiq, fan, dunyoqarash, falsafa, botiniylik, zohiriylik, logika

Hozirgi kunda yurtimizda barcha tarmoqlarni qamrab olgan ko'plab ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar amalga oshirilmoqda. Ularning ko'pchiligini ta'lim sohasida ko'rishimiz mumkin. Yurtimizning kelajagi hisoblangan yoshlar uchun yangidan yangi ta'lim darsliklari va o'quv qo'llanmalari ishlab chiqilib, bevosita amaliyotga tadbiiq etilmoqda. Buyuk mutafakkirlarimizning necha yuz yillar davomida noma'lum bo'lgan asarlari topilib, o'rganilmoqda va keng xalq ommasiga taqdim etilmoqda. Mazkur islohotlarning tub zamirida yoshlarni har tomonlama bilimli hamda barkamol etib tarbiyalash maqsadi yotibdi. Davlatimiz rahbari ham bu masalaga to'xtalar ekan: "Yuksak ma'naviyatli, zamonaviy bilim va kasb-hunarlariga, o'z mustaqil fikriga ega bo'lgan yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash biz uchun eng muhim masalalardan biridir" deb ta'kidlaydi. Bu esa bevosita yoshlarga bo'lgan yuksak ishonch va umid, shu bilan birga ulkan mas'uliyat namunasi hisoblanadi. Bir so'z bilan aytganda, yoshlarga bilim olish, o'z imkoniyatlarini namoyon qilishi uchun barcha sharoitlar yaratib berilmoqda. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad yoshlarni keng dunyoqarashga va erkin fikrlashga o'rgatish, ularni buyuk ajdodlarimizga munosib avlod etib tarbiyalash hamda jahonda o'z o'rniga ega bo'lishlarini ta'minlash hisoblanadi. Bu maqsadlarni amalga oshirishda yoshlar va umuman inson dunyoqarashi hamda fikrlashini boyitadigan ko'plab fanlarning, shu jumladan mantiq ilmining ham o'ri va ahamiyati beqiyos hisoblanadi.

Mantiq ilmi bundan bir necha ming yillar muqaddam vujudga kelgan bo'lib, juda ham boy tarixiy ildizga ega fan hisoblanadi. Unga mashhur yunon faylasufi va olimi Aristotel tomonidan asos solingan. Mazkur fan ham dastlabki davrda ko'plab fanlar qatori Falsafa tarkibida bo'lgan, keyinchalik Aristotel tomonidan mustaqil fan sifatida shakllantirigan. Mantiq so'zining lug'aviy ma'nosi grekcha "logika" atamasidan kelib chiqqan bo'lib, "aql", "fikir", "qonuniyat" kabi ma'nolarni anglatadi. Mazkur fanning asosiy maqsadi kishilarni o'zlari kundalik hayotida qo'llaydigan so'zlarining tub manosi anglab yetishga, to'g'ri fikrlash va asosli mushoxada qilish, vaziyat, holat va muhitga qarab o'rinli hamda ta'sirli bo'lgan mulohazani bildirish, so'zlarni to'g'ri va o'rinli qo'llash, o'z fikrini har tomonlama mukammal holatda bayon etish, shuningdek, xato so'zlar qo'llashdan o'zini tiyish va noo'rin so'zlardan saqlanishga o'rgatadi. Shu bilan birga donishmand xalqimiz takidlaganidek "yetti o'lchab – bir kes" ishga, ya'ni har bir ifodalanadigan fikrni oldin har tomonlama chuqur o'ylab, so'ng ifoda etishga, umuman olganda ham zohiriy ham botiniy jihatdan tafakkur qilishga o'rgatadi. Ushbu fan to'g'risida buyuk bobokalonimiz Abu Ali ibn Sino shunday fikr bildirib o'tadi: "Aql tarozisida tortib ko'rilmagan har qanday bilim asossizdir. Shu bois mantiq ilmini o'rganish juda muhim". Shu nuqtai nazardan mantiq ilmi aql tarozisi, bilimlar eshigining kaliti ekanligini anglashimiz mumkin. Buyuk mutafakkirning ushbu fikridan ham bilsa bo'ladiki mantiq ilmi insonni ko'proq bilim egallashga chorlaydi.

Mantiq fanining rivojlanish tarixi ko'plab olimlarni yillar davomida qiziqitirib kelgan. Ularni bu fanga chuqurroq kirib borishga undagan. Mantiq fanining rivojiga ko'plab ichki va tashqi omillar ta'sir ko'rsatgan. Ulardan biri dunyoqarashdir. Ho'sh dunyoqarash o'zi nima? U qanday vujudga keladi va shakllanadi? Ushbu savollarga javob sifatida dunyoqarashga nisbatan ko'plab tariflarni keltirish mumkin. Falsafiy adabiyotlarda dunyoqarash – insonning tevarak-atrofni qurshab turgan voqelik to'g'risidagi, olamning mohiyati, tuzilishi, o'zining undagi o'ri haqidagi qarashlar, tasavvurlari, bilimlar tizimidir deb tasniflanadi. Shuningdek, dunyoqarash olamning eng muhim tarzda tasavvur qilish, idrok etish va bilishdir. Yoki yana bir ta'rifni keltiradigan bo'lsak: Dunyoqarash – insonning o'zini va dunyoni zaruriy ravishda anglashi, tushunishi, bilishi va baxolashi natijasida yuzaga keladigan xulosalari, bilimlari asosida shakllangan turli mazmun

va darajadagi umumlashmalar tizimidir. Yuqorida qayd etilgan ta'riflardan ko'rinib turibdiki dunyoqarash bu har bir kishining ko'rgan hodisalari bo'yicha o'zining muayyan xulosaga kelishi, u haqidagi ma'lumotlarning inson ongida yaxlit holda namoyon bo'lishi, sodda qilib aytganda kishining olamni, undagi predmetlarni o'z tasavvuri darajasida tushunishi, bilishi va anglab yetishidir.

Har bir kishining o'z dunyoqarashi mavjud hisoblanadi. Bu esa mavjud hodisalarga nisbatan har kimda har xil qarash mavjud bo'lishini anglatadi. Muayyan hodisa atrofida turli fikrlar, qarashlar mavjud bo'lib, bu qarashlar hodisaning turli jadhalarini qamrab oladi. Shunday qilib bir shaxs uchun noma'lum bo'lgan jihatlariga boshqa kishi tomonidan aniqlik kiritiladi va shu tariqa mukammal fikr vujudga keladi. Kishining dunyoqarashi kengaygani sari fanga shu qadar chuqur kirib boriladi. Har bir narsaning mantiqiy tomonini ifodalashga harakat qiladi. Bu jarayonlar mantiq fani tarixida juda ko'p marotaba o'z tasdig'ini topgan. Qanchadan qancha donishmand-faylasuflar o'zlarining dunyoqarashlarini shu tariqa shakllantirishgan, keyinchalik esa shu asosda avlodlarga ulkan falsafiy va mantiqiy meros qoldirganlar. Fan esa tobora taraqqiy qilib boravergan. Mantiq ilmining taraqqiyoti u vujudga kelgan davr, yani Aristotel yashagan zamonlardan boshlab to o'rta asrlar klassik falsafasi vakillariga qadar o'z taraqqiyotining cho'qqisiga erishgan deyish mumkin. Hozirgi kunda ushbu bilimlarni egallagan sari yana yangi, fan uchun noma'lum bo'lgan qirralari ochilib kelmoqda. Bu hol esa kishilarni yana ham izlanishga, yangi bilimlarni egallashga undamoqda.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, dunyoqarash nafaqat mantiq ilmi, balki barcha fanlarning rivojlanishida katta ahamyatga egadir. Bunda insonning hayotiy tajribasi, tafakkur olamining kengligi muhim rol o'ynaydi. Bularning barchasiga erishish uchun avvalo inson ko'proq kitoblar mutolaa qilishi, o'zi ustida tinimsiz ishlashi va harakatdan to'xtamasligi zarur. Shundagina kishi barcha soxada ham o'z ishini ustasiga aylanadi. Davlatimiz rahbari ham bejizga "kitob o'qigan, o'zini ustida ishlagan odamda qanot bo'ladi. U befarq bo'lmaydi. Uning kuchi bilimda bo'ladi" deb ta'kidlamagan edi. Har qanday yuksak va hayrli maqsadlarga eltuvchi yo'llar turfa xil bo'lishi mumkin, lekin barchasida ilm bor, ma'rifat bor. Bunga erishish yo'li esa bevosita harakat, qanoat va ilm izlash, kitob mutolaasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning asarlari va ma'ruzalaridan olingan fikrlar. Toshkent 2019
2. Falsafa. O'zbekiston Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan talabalar uchun darslik sifatida tafsila etilgan o'quv qo'llanmasi. Toshkent 2019
3. Mantiq. M.Sharipov, D. Fayzixo'jayev. Toshkent 2004

ЮКСАК МАЪНАВИЯТ - МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ БАРКАМОЛЛИК ОМИЛИ

Ж.Мўминов ФарДУ талабаси

Аннотация: Мақолада ёш авлодни ҳар томонлама камол топтириш, уларни юксак миллий маънавият, ватанпарварлик руҳида тарбиялашда ахлоқий қадриятларнинг аҳамияти ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: маънавий-ахлоқий негизлар, умуминсоний қадриятлар, юксак маънавият, ватанпарварлик, фидойилик, жасорат, мардлик, ўз халқини севиш, Ватанни қадрлаш, миллий ифтихор.

Бугунги кунга келиб Ўзбекистонни янгилаш ва ривожлантиришнинг маънавий-ахлоқий негизлари яратилди. Бу негизлар - умуминсоний қадриятларга содиқлик, халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш, инсоннинг ўз имкониятларини эркин намоён қилиши, ватанпарварлик сингари тамойиллар асосида ривожлантирилди.

Мустақил давлатимизнинг келажаги бўлган, ижтимоий ҳаётда фаол қатнашувчи, идрокли, қобилиятли, юртига, Ватанига, халқига чексиз меҳру-муҳаббат ҳис-туйғулари билан тўлиб-тошган авлодни камол топтириш, уларнинг онгида миллий истиқлол тафаккури ва ватанпарварлик ғояларини шакллантириш ҳозирги даврнинг муҳим вазифаларидан биридир. Бугунги кунда давлат ва жамият ўзининг тараққиёти билан бевосита боғлиқ бўлган, кенг қамровли мақсадларни амалга оширишда ҳал қилувчи ўринни, оғир синов ва қийинчиликларни енгишга қодир, униб-ўсиб келаётган ёшларнинг ҳар томонлама баркамол авлод бўлиб етишиши учун асосий эътиборни замонавий билим ва тажрибага, ўз мустақил фикрига эга, маънавий юксак, мафкуравий иммунитетга эга комил инсонлар этиб вояга етказишга қаратиб келмоқда.

Юксак даражадаги маънавиятга эга инсон - фидойилик, жасорат, мардлик, ўз халқини севиш, Ватанни қадрлаш, аждодларидан фахрланиш каби олижаноб фазилатлари билан ажралиб туради. Инсоннинг инсонлиги, биринчи навбатда унинг маънавий-ахлоқий жиҳатдан баркамоллиги, поклиги билан белгиланади. Маънавий-ахлоқий баркамолликнинг асосий қирраларига юқорида айтилганлардан келиб чиқиб, қуйидагиларни киритиш мумкин: ота-онаси, фарзандлари, қариндошлари, хуллас бутун оила-аъзолари, қўни-қўшнилари, маҳалла-қўйи, қишлоқдошлари ва бутун мамлакат, халқ фаровонлиги ҳақида қайғуриш; теварак-атрофдаги инсонлар унга керак бўлганлиги сингари, ўзи ҳам уларга керакли бўлишга интилиши; одоб-ахлоқи, феъл-атворини ёқимли қилишни инсоний бурч деб ҳисоблаш; ота-боболардан, аждодлардан ёдгор бўлиб қолган маданий меросни қадрлаш; миллий қадриятларни эъзозлаш ва уларга содиқ бўлиб қолиш; ватанпарварлик, халқпарварлик, инсонпарварлик туйғуларининг барқарор бўлиши; ўзаро муомала-муносабатда ўрнатилган бўлишга мойиллик, бировнинг оғирини енгил қилишни одат қилиш; Конституцияни ҳурмат қилиш ва унга садоқат намуналарини амалда кўрсатиш; Ватанни ҳимоя қилиш, бошқача айтганда, ҳарбий-ватанпарварлик туйғулари билан яшаш; диёнат ва адолат, меҳр-шафқат ва эзгуликни ҳимоя қилиш; ваъдага вафоли бўлиш ва бошқалар киради.

Маънавий-маърифий баркамолликнинг қирралари ва мезонлари қаторига мустақиллик тафаккури ва миллий ифтихор ҳам киради. Мустақиллик тафаккурини ҳар бир кишида шакллантириш ниҳоятда зарур. Токи, мустақиллик тафаккури ва миллий ифтихор, ғурур бўлмас экан, фидокорлик, ватанпарварлик, миллатпарварлик каби ҳислатлар жўш урмайди.

Маънавий-маърифий баркамолликнинг қирраларидан бири миллий ифтихордир. Миллий ифтихор деганда биз миллий ғурурни тушунамиз. Миллий ғурур ўз халқининг бир неча минг йиллар давомида яратиб келган барча моддий ва маънавий бойликлари, тарихий мероси, урф-одатлари, анъаналари, одоб-ахлоқи, турмуш тарзи, юксак маънавияти, барча тарихий ютуқлари ва сабоқларига чексиз ҳурмат ва эъзоз билан муносабатда бўлиш, авайлаб-асрашдир.

Ўз халқининг тарихини, миллий қадриятларини, тилини, истиқбол манфаатларини билмаган, қадрламаган, миллий мансублигини унутган, ўз миллатининг истиқболи учун қайғурмайдиган, курашмайдиган кишиларда миллий ғурур ҳам, миллат билан фахрланиш ҳам, миллатпарварлик ҳам бўлмайди. Бундай кишиларни маънавий баркамол инсон дея олмаймиз. Зеро, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев айтганидек, «Дунё

шиддат билан ўзгариб, барқарорлик ва халқларнинг мустаҳкам ривожланишига раҳна соладиган турли янги таҳдид ва хавфлар пайдо бўлаётган бугунги кунда маънавият ва маърифатга, ахлоқий тарбия, ёшларнинг билим олиш, камолга етишга интилишига эътибор қаратиш ҳар қачонгидан ҳам муҳимдир» [1].

Маънавият тушунчаси кенг маънода инсон шахсини шакллантиришга, унинг ишлаб чиқариш ва ижтимоий, маданий, маърифий ҳаётида фаол иштирокини таъминлашга қаратилган барча маънавий таъсирлар, тадбирлар, ҳаракатлар, интилишлар йиғиндисини англатади.

Давлатимиз раҳбари Ш.Мирзиёев Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг 26 йиллик байрамига бағишлаб сўзлаган нутқида “Жамиятимизда соғлом фикр, соғлом куч устувор бўлиши учун биз маънавий ҳаётимизни юксалтириш, аҳоли, аввало, ёшларимизни турли зарарли таъсирлардан асраш, уларни ҳар томонлама етук инсонлар қилиб тарбиялаш ҳақида мунтазам ўйлашимиз, фаол иш олиб боришимиз лозим”, - деб таъкидлаб ўтдилар. Инсонда маънавиятни шакллантиришга эътибор қаратилса, энг аввало ёшларнинг маънавий тарбиясига алоҳида эътибор қаратиш лозим. Ўсиб келаётган авлодни ҳар томонлама камол топтириш, уларни юксак миллий маънавият, ватанпарварлик руҳида тарбиялашда аجدодларимиздан мерос бўлиб қолган бой илмий меросдан унумли ва ўринли фойдаланиш ҳозирги кунда ёшларимиз тарбиясида жуда катта ўринга эга.

Адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-т. Т.: Ўзбекистон, 2017. 27-б.

САНЪАТ – ШАХСНИ ЭСТЕТИК ТАРБИЯЛАШ ОМИЛИ СИФАТИДА

И.Арзиматова ФарДУ доценти

Аннотация: Мазкур мақолада санъатнинг воқеликка эстетик муносабатнинг энг муҳим шакли эканлиги, унинг ёш авлодни эстетик тарбиялашдаги аҳамияти ҳақидаги масала ёритилган.

Калит сўзлар: санъат, эстетик тарбия, ижтимоий ҳаёт, эстетик маданият, баркамол инсон, олам, субъект-объект, эстетик туйғу, эстетик дид, эстетик орзу.

Эстетик тарбия воситалари орасида санъат муҳим ўрин эгаллайди. Санъат воқеликка эстетик муносабатнинг энг муҳим шаклидир. Жамият эстетик маданиятининг даражаси кўп жihatдан санъат ривожининг даражаси, унинг ижтимоий ҳаётда қанчалик кўп аҳамият касб этишига боғлиқ.

Фуқаролик жамияти баркамол инсонни тарбиялаш, унда кенг дунёқараш, юксак ахлоқ, эстетик маданият шаклланиши меъёрлари билан боғлиқ вазифаларни муваффақиятли ҳал этишни ўз олдига мақсад қилиб қўйди. Илмий-техникавий инқилоб нафақат инсон ҳаётида катта ўзгаришлар содир этган, балки уларни тарбиялаш тизимида ҳам инсон тарбиясидаги эски муаммоларнинг янги маъно қирраларини аниқлаб рационал ва эмоционал мутаносибликни ўта долзарб муаммога айлантирди. Ана шулар қаторига санъатни тарбиянинг ўзига хос восита сифатида қўриш масаласи ҳам киради.

Эстетик тарбиянинг назариясига оид кўплаб асарларида (Платон, Аристотель, Шиллер, Гегель, рус инқилобий демократлари ва б.) санъатга айнан ана шундай ўрин берилган. Санъат ва шахс структураси борасидаги сўнгги тадқиқотлар санъатни инсон тарбиясидаги муҳим восита сифатида ўзига хос хусусиятларини диққат билан ўрганиш учун янги асослар бермоқда. Санъатнинг шахсга таъсирини ўрганиш жараёни замонавий усул ва йўللardan, жумладан, система ва структура ғоясидан, икки мураккаб динамикли тизим – бадиий образ ва шахс алоқаларининг баъзи қирраларини моделлаштиришда фойдаланишни талаб қилади.

Санъатда борлиқни тасвирлашнинг ўзига хос хусусиятларини аниқлаш мақсадида сўнгги йилларда қатор тадқиқотчилар “модель” атамасини қўллай бошлашди. Масалан, немис эстетик олими Х.Редекер ёзади: “Санъатдан баҳра олиш – бу аввало, олам моделига кириш ва уни диққат билан томоша қилиш, худди ҳақиқатда кўргандек кузатиш, бироқ ҳақиқийсида эмас, балки ўйинда... Ўқувчи асардан туртки олиб, ўзи учун оламнинг картинасини яратади, кўз олдига адабиёт намоён қилганига ўхшашини яратади” [1].

Санъат олами, унинг инсонга бўлган муносабатида ўзлаштиради, ўз навбатида санъат предмети инсоннинг олам билан алоқасининг маҳсули сифатида, ўзининг бутун аниқлиги билан намоён бўлади. Бу алоқалар субъект-объект муносабатидаги ўзига хослик бўлиб, улар орқали инсон фаолиятининг барча кўринишлари амалга ошади. М.Гин Некрасов ишларидаги ижодий принципларни таҳлил қилар экан, қизиқ кузатишларни очган: “Амалда субъект (дунёқараш, ғоя, идеаллар, кайфият) ва объект (объектнинг тўғридан тўғри акси) ибтидо билан биз мураккаб ўзаро фаолиятга эгалик қиламиз, – қайд этади у. – Уларнинг ҳар бирини бир- биридан ажратиш, бўлақларга бўлиш ўта қийин иш” [2].

Санъат ўзининг бутун бадиий ифода воситаларини одамларни ишонтиришга, санъат орқали қабул қилинаётган воқелик реал ҳаётда ҳам айнан шундай бўлишига ишонгтиришга йўналтиради. Ф.М.Достоевский қайд этганидек, ҳақиқий санъаткорда персонажлар “борлиқнинг деярли ҳақиқийсидир”. Бу хусусиятга урғу бераркан, М.С.Каган уни санъатнинг борлиқни моделлаштиришнинг ўзига хос хусусиятлари билан боғлайди. “Бадиий образли моделлар”, - деб ёзади у, – илмий моделлардан фарқли ўларок, олами шунчаки изоҳламайди, балки биз томонидан деярли мавжуд ва шундай қабул қиладиган “иллюзиялашган борлиқ” билан бир қаторда туради [3]. Санъатда иллюзиянинг ўзига хос кўриниши бўлиб, модель ўзи алмаштирадиган объект сифатида олинади. Шунинг билан бирга тингловчилар, томошабинлар ва ўқувчилар томонидан санъатни қабул қилиш доимо нореаллик ҳиссиётини, санъат моделларининг иллюзиявийлигини сақлайди.

Санъат эстетик тарбия воситаси сифатида ҳар бир шахсга мўлжалланганлиги билан дунёга кенг ва очиқ кўз билан қараш туйғусини шакллантириш, нафосатни бевосита мушоҳада этиши, юксак орзу-умидлар йўлида ижодкорлик қобилиятини

вужудга келтириши билан изоҳланади. Агар фан инсоннинг касб-корлик фаолиятини ривожлантиришга хизмат қилса, санъат унинг ҳар томонлама табиий қобилиятини ривожлантиради, дунёни яхлит инъикос этишга ўргатади. Санъат ҳам касб эгаллашга кўмаклашса-да, у тор касб-корликда ўралашиб қолишдан халос этади. Ижтимоий онгнинг бошқа шаклларига қараганда санъат инсон шахсининг ҳар томонлама, ҳамоҳанг раванқ топишига кўпроқ ва самаралироқ таъсир этади.

Эстетик тарбиянинг энг муҳим воситаси сифатида санъат нафақат бадий қадриятларни идрок қилиш, балки уларни яратишни ҳам ўз ичига олади. Бадий қадриятларни яратишга жамият аъзоларининг, айниқса, ёш авлоднинг фаол иштирок этиши уларда эстетик дид-фаросат ва талаб-эҳтиёжларнинг ривожланишига, ижодкорлик қобилиятларини рағбатлантиришга олиб келади.

Эстетик тарбия воситалари тизимида эстетик билимлар асослари ҳисобланган эстетик назария ҳам катта аҳамият касб этади. Эстетик назария эстетик туйғу, эстетик дид, эстетик орзу каби эстетик онг қисмларига таъсир ўтказади. Эстетик туйғу, эстетик дид, эстетик орзу эстетик назариянинг таъсири остида қувват олади. Шахс эстетик қарашлари унинг эътиқодига айлана боради, билим доирасини кенгайтиради.

Эстетик тарбия умумий тарбиявий фаолиятнинг мақсад, усул-воситалари тизимидан, шахс эстетик маданияти шаклланишининг ташқи ва ички омиллари уйғунлигидан, тарбиявий фаолиятининг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқсагина, мўлжалдаги самаралар ва муваффақиятларга эришиш мумкин. Эстетик тарбия тизими оила ва мактаб, ишлаб чиқариш жамоалари, мафкура муассасалари, оммавий ахборот воситалари, маданий муассасалар, ижтимоий-сиёсий ва оммавий ташкилотлар каби бўғинларда яхлит ҳолда амал қилгандагина кутилган натижаларга олиб келади. Эстетик тарбияда оила, мактаб ва ўқув юртларининг ўзаро ҳамкорлиги ҳам яхши натижалар келтиради. Эстетик тарбия ижтимоий фаол, ҳар томонлама ва ҳамоҳанг ривожланган шахсни тарбиялаш мақсадига йўналтирилган. Ўзбекистон мустақил давлати фуқароларининг эстетик онгини янада шакллантириш эстетик тарбия олдидаги долзарб вазифа бўлиб, жамият бадий маданиятини янада юксалтиришга, эстетик талаб-эҳтиёжлар ва қадриятларни янада ривожлантиришга хизмат қилади.

Шахс эстетик камолоти омилларини аниқлаш, уларнинг алоқадорлик табиатини идрок этиш асосида бу жараён моҳиятини тўғри тушуниш мумкин. Шу нуқтаи назардан, шахс эстетик камолотини таъминловчи омиллар унга таъсир кўрсатиш механизмлари ва характерига кўра ранг-барангдир.

Адабиётлар:

1. Редкер Х. Отражение и действие. Диалектика реализма в художественном творчестве. М. 1971. с.79.
2. Гин М. От факта к образу и сюжету. М., 1971. с.71.
3. Каган М.С. Лекции по марксистско-ленинской эстетики. с.333.

УДК 93/99+211.5+719

“КЎП МИЛЛАТЛИ, КОНФЕССИЯЛИ МАҲАЛЛАЛАР ДЕМОКРАТИЯНИНГ БОШ МЕЗОНИ”

Илхомжон Рахимов Азимжонович

ФарПи ўқитувчиси,

Нурматов Лазизбек Отабек ўғли

ФарДу Ҳарбий таълим факультети талабаси

i.raximov@ferpi.uz 93)977-22-11

Annotation. The article examines the topical problems of reforming the system of makhallas in Uzbekistan, the peculiarities of organizing the activities of multinational, religious communities and democratic factors in the years of independence, It is narrated on the content of the Mahallabay Working System.

Keywords: Ministry of Mahalla and Family Support, Appeal to Oliy Majlis, “New Uzbekistan - New Mahalla”, religious communities, interethnic harmony, religious tolerance, national and cultural centers, universal values, indicators for assessing the activities of mahallas, Mahallabay Working System.

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные проблемы реформирования системы махалл в Узбекистане, особенности организации деятельности многонациональных, религиозных общин и демократические факторы в годы независимости, Обсуждается на содержание рабочей системы Махалбая.

Ключевые слова: Министерство махалли и поддержки семьи, Обращение к Олий Мажлису, «Новый Узбекистан - Новая Махалля», религиозные общины, межнациональное согласие, религиозная толерантность, национально-культурные центры, общечеловеческие ценности, индикаторы для оценки деятельности махалл, махалбайская рабочая система.

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистонда маҳалла тизимини ислоҳ қилишнинг долзарб муаммолари, мустақиллик йилларида кўп миллатли, конфессияли маҳаллалар фаолиятини ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари ва демократик омиллари, “маҳаллабай” ишлаш тизимининг мазмун-моҳияти ҳақида тўхталиб ўтилади.

Таянч сўзлар: Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги, Олий Мажлисга мурожаатнома, “янги Ўзбекистон-янги маҳалла”, конфессияли маҳаллалар, миллатлараро тотувлик, диний бағрикенглик, миллий маданий марказлар, умуминсоний қадриятлар, маҳаллалар фаолиятини баҳолашнинг индикаторлари, “маҳаллабай” ишлаш тизими.

1. Долзарблиги. Мамлакатимиздаги мустақил ривожланиш шароитида рўй бераётган чуқур ижтимоий ўзгаришлар ўзбек халқи менталитетида янги миллий давлатчиликни қарор топтириш, фуқаролик жамиятини шакиллантиришда ўзини-ўзи бошқариш органлари фаолиятини модернизациялашни ҳаётни ўзи таққаззо этмоқда. Демократик принциплардан бири бўлмиш толерантлик нафақат давлатлар балки индивидуал тарзда шахслар даражасида ҳам тобора яққол равишда юзага чиқиб бормоқда. Шу билан бирга шуни алоҳида таъкидлашим керакки, бугунги глобаллашув шароитида дунё сиёсатининг муҳим омилларидан бўлган миллатлараро тотувлик масалаларини бугунги кун талабларига мослаш шунингдек, Ер юзидаги 1600 дан ортиқ миллатдан бор-йўғи 200 га яқини ўз давлатчилигига эга, холос, бундай шароитда бутун дунёда миллатлараро тотувликни таъминлаш учун уларнинг манфаатлари, руҳияти, интилишларини мунтазам ўрганиб бориш, сиёсий-ижтимоий ҳаётда буни доимо эътиборга олиш кераклигини, жаҳон тажрибаси миллатлараро тотувликни таъминлашда фақат манфаатлар нуқтаи назаридан, ёки юзаки ёндашув жиддий муаммоларга сабаб бўлиб, қандай оқибатларга олиб келишини кўрсатди.

Толерантлик турли этник гуруҳарга мансуб кишиларнинг турмуш тарзига, феъл-атвориға ғоялари ва диний қарашларига ҳурмат-эҳтиром билан муносабатда бўлишни билдиради. Толерантлик тўғрисида замонавий концепсия яқинда пайдо бўлиб ушбу тушунчани шаклланишида Юнеско ташкилотининг ўрни муҳим эканлигини таъкидлаш керак. [1.34.б]

Бугунги кунда Мухтарам Президентимиз Ш.Мирзиёевнинг ташаббуслари билан бутун Республикамизда миллатлараро тотувликни таъминлаш бўйича бир қатор фармонлари қабул қилинган бўлиб, ушбу фармонлар миллатлараро муносабатларни демократик принциплар

асосида шакилланишига катта имкониятлар яратиб беради, масалан 2017 йил 19 майда “Миллатлараро муносабатлар ва хорижий мамлакатлар билан дўстлик алоқаларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” фармонларида энг аввало Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги “Миллатлараро муносабатлар ва хорижий мамлакатлар билан дўстлик алоқалари кўмитаси” ташкил этилганлиги ва шу билан бирга унда қуйидаги вазифалар белгиланди; давлат органларининг Республика ҳудудида жойлашган миллий маданий марказлар ва дўстлик жамиятлари билан ўзаро алоқаси ва ҳамкорлигини таъминлаш; мамлакатимизда яшовчи турли миллат ва элатлар вакиллариининг ўзига хос миллий анъаналари, урф-одатлари ва расм-русумларини асраб–авайлаш ва ривожлантиришга кўмаклашиш сингари вазифаларда жамиятда толерантлик ва инсонпарварлик ғояларини юксалтириш, кўп конфессияли маҳаллаларнинг ўзаро ҳамжиҳатлигини, улар ўртасидаги ўзаро “ягона Ватан ягона Ўзбекистон” деган умуминсоний ғояларни юксалтириш, улар учун тенг ҳуқуқли ўзаро манфаатли муносабатларни мустаҳкамлаш давлат сиёсатимизнинг устувор йўналишларидан бири эканлигини алоҳида таъкидлаб ўтмоқчиман.

Ушбу масала Мухтарам Президентимиз Ш.Мирзиёевнинг 2020 –йил 29-декабрдаги Олий Мажлисга ва Ўзбекистон халқига йўллаган мурожаатномаларидан ҳам алоҳида ўрин эгаллаган бўлиб қуйидаги вазифаларни белгилаб берган эдилар: “Жамиятда миллатлараро тотувлик ва бағрикенглик муҳитини мустаҳкамлашга қаратилган ишларимизни сифат жиҳатдан янги босқичга олиб чиқамиз. Барчангизга маълумки, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг резолюцияси билан ҳар йили 30 июль Халқаро дўстлик куни сифатида кенг нишонланади. Шу боис, ушбу санани Ўзбекистонда “Халқлар дўстлиги куни” деб белгилашни таклиф этаман.”[www.gazeta.uz].

Бугун Ўзбекистонда 130 дан ортиқ миллат ва элат вакиллари бир оила бўлиб яшамокда. Улар барча соҳа ва тармоқларда фидокорона меҳнат қилиб, ривожланган бозор иқтисодиётига асосланган демократик ҳуқуқий давлат қуришга ва кучли фуқаролик жамиятини шакллантиришга катта ҳисса қўшмоқдалар. Мустақиллик йилларида миллий маданий марказларнинг 120 дан ортиқ фаоли давлат мукофотларига сазовор бўлди, орден ва медаллар билан тақдирланди, жумладан, 14 нафарига “Ўзбекистон Қаҳрамони” юксак унвони берилди.

Республика байналмилал маданият маркази, 138 та миллий маданий марказ, Ўзбекистон хорижий мамлакатлар билан дўстлик ва маданий-маърифий алоқалар жамиятлари кенгаши, шунингдек, 34 та дўстлик жамияти фаолияти Ўзбекистондаги барча миллатлар ва элатларнинг тарихи, маданияти, маънавий қадриятлари, анъана ҳамда урф-одатларини асраш ва ҳар томонлама ривожлантириш, миллатлараро муносабатларни уйғунлаштириш, жамият ва давлатни барқарор ривожлантиришда муҳим ўрин тутди. [5.70.6]

Ўзбекистондаги 10 мингга яқин маҳаллаларнинг турли миллат ва турли диний конфессия вакилларида иборат жуда катта оила бўлиб, мамлакат тарихида ҳали бирон марта бўлсин ўзга халқларни беҳурмат қилиш каби иллатлар учрамаганлигини ўзи қанчалик ўзбек халқи бағрикенг мамлакат эканлигидан далолат беради. Президентимиз Ш.Мирзиёев томонларидан маҳаллани “демократия дарсхонаси” деб таъриф берганларида кўп миллатли маҳаллалар фаолиятини янада такомиллаштиришнинг демократик, умуминсоний принципларини назарда тутганликлари таъкидлаб ўтган эдилар. Маҳалла тизими бағрикенглик тимсоли сифатида жойларда ўтказиладиган байрамлар ёки тадбирларда бағрикенглик тамойилига жуда катта эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз. Зеро, “Янги Ўзбекистон” ўз олдида ўзаро манфаатли, тенг ҳуқуқлик, адолатлилик принципларига асосланган - ҳар бир фуқаро миллий кўпчиликка ёки миллий озчиликка мансублигидан қатъий назар юридик мақом асосида эмин-эркин яшаши кераклигини шунингдек, «Янги Ўзбекистонда эркин ва фаровон яшайлик!» деган эзгу ғоя атрофида бирлашишни талаб қилади.

Республика байналмилал маданият маркази ва Республика “Маҳалла” ҳайрия Жамоат фонди билан ҳамкорликда “Ўзбекистон кўп миллатли аҳил оила” мавзусида илмий-амалий семинар ва давра суҳбатлари бўлиб ўтди. Шунингдек, Тошкент шаҳридаги “Мингўрик” “Афросиёб” каби маҳаллаларга тажрибали, ташкилотчи ўзга миллат вакилларида раис сифатида сайланишини ўзи Ўзбекистонда миллатлараро тотувлик муносабатлари қай даражада эканлигидан далолат беради.[1.38.6]

“Маҳалла бошқарувини амалга оширишда, айнан маҳаллада истиқомат қилувчи турли миллатга мансуб ва ҳар-хил динларга эътикод қилувчиларнинг ижтимоий-психологик дунё

қарашлари- диний бағрикенглик тамойили асосида эътиборга олинishi керак. Уларнинг миллий ва диний қадриятларига асосланган тадбирларини ташкил қилиш ва ўтказишда маҳалла бош-қош бўлиши лозим. Бунда “маҳалла – барчамизники”-деган тамойил асосида фаолият олиб бориш мақсадга мувофиқ бўлади. Жамиятни демократик ривожлантиришда фуқароларнинг манфаати тўлиқ эътиборга олинishi лозим. Бунинг учун маҳалла бошқаруви вакиллари динга тегишли умумий маълумотлар, расмий тушунчалар билан танишган бўлиши керак.”[4.45.б]

Шу ўринда мустақиллик йилларида кўп миллатли, конфессияли маҳаллалар фаолиятини ташкил этишнинг тақрорланмас жиҳатларига эътибор берилдики, бу жараёнларда ҳар томонлама ўзга миллат вакиларининг ҳар томонлама эркин яшаб фаолият олиб боришлари учун етарлича ҳуқуқий шарт- шароитлар яратилди.

Шунингдек тадқиқот давомида олинган маълумотлар респондентларнинг ҳар иккитасидан бири (51,6%) деярли маҳалла аҳолисининг ўз маҳалласини кўп миллатли деб таъкидланганлигини кўрсатди.[2.145.б] Тадқиқотлар давомида сўровда қатнашган респондентларнинг кўпчилиги (88,0%) ўзларининг бошқа миллатга мансуб бўлган кўшнилари билан муносабатларини ижобий баҳолашди.[2.146.б] Тадқиқот маълумотларидан шундай хулосага келиш мумкинки, маҳалланинг тинчлик, миллатлараро тотувлик ва динлараро бағрикенглик тамойиллари фуқаролик келишувини мустаҳкамлашдаги ўрни муҳим эканлигидан далолат беради.

Давлатимиз раҳбарининг Олий Мажлисга Мурожаатномасида қайд этилганидек, 2021-йилда мамлакатимиз иқтисодиёти камида 5 фоиз ўсиши мақсад қилинган. Бироқ, глобал иқтисодиётдаги ноаниқлик узоқ давом этиши мумкинлиги иқтисодий ўсишнинг кўшимча захираларини топиш ва сафарбар қилишни талаб этмоқда. Шу боис Президентимиз барча даражадаги раҳбарларга ўз соҳаси бўйича маҳаллалардаги ҳолатни ўрганиш, “ўсиш нуқталари”ни аниқлаб, уларни ривожлантириш вазифасини қўймоқда. Иқтисодий комплекс вакиллари маҳаллага тушириб, вертикал тизимни, барча органлар фаолиятини ўзаро мувофиқ йўлга қўйиш кераклиги таъкидланди.[9.uzsm.uz] Президентимиз Ш.М.Мирзиёев томонларидан “маҳалла раиси ислохотчи” тамойили асосида маҳаллаларнинг имкониятлари ва хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда “Маҳаллабай” ишлаш тизими орқали камбағалликни қисқартириш, ҳар бир маҳаллаларнинг ўсиш нуқталарини аниқлаш бўйича берган тавсиялари юзасидан олиб борилаётган ислохотлар сабаб бугунги кунда минглаб фуқаролар турмуш тарзлари фаровонлашиб бормоқда. “Маҳаллабай” ишлаш тизимга жалб қилинадиган мутахассисларнинг билим ва имконияти масаласига алоҳида эътибор қаратилган ҳолда, 20 мингдан ортиқ ходимни ўқитиб, уларга масалани жойида ҳал этиш бўйича барча ваколатларни бериш муҳимлиги қайд этилди. Давлат бошқаруви академиясига маҳалла раислари ва мазкур тизимда иштирок этадиган барча ходимлар учун ўқув курслар ташкил қилиш, бунинг учун махсус дастур ва қўлланмалар ишлаб чиқиш вазифаси қўйилди. Маҳаллабай ишлаш тизими қуйидаги вазифаларни ўз ичига олади: Маҳаллаларда тадбиркорлик фаолияти ҳолатини (ихтисослашув йўналишини) таҳлили қилиш, Оилаларнинг даромад манбаларини ҳамда даромадли меҳнатга бўлган интилиш ва эҳтиёжларини ўрганиш, Ишсиз маҳалла аҳолисини касб ўргатувчи курсларга йўналтириш ва ишлаш борасида тавсиялар бериш, Ҳар бир маҳалланинг мавжуд имкониятларини (бўш турган бинолар, ер майдонлари) ўрганиш, Маҳаллада янги тадбиркорлик лойиҳаларини амалга оширишда қўмаклашиш ва шу орқали иқтисодий ўсишни таъминлаш, Маҳалланинг тадбиркорлик салоҳиятини ошириш режа- графигини ишлаб чиқиш.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев томонидан маҳалла институтини алоҳида бир ташкилий тузилмага айлантириш мақсадида “Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қуватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2020 йил 18- февралдаги ПФ 5938- сон фармонлари қабул қилинди. Ушбу фармон 20 банддан иборат бўлиб унда маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлигининг ташкилий тузилмаларидан тортиб меҳнатга ҳақ тўлаш, моддий-техник базаларни энг охириги ахборот техник воситаларигача таъминлашни кўзда тутди.

Хулоса ва таклифлар.

Ўзбекистонда, кўп миллатли, конфессияли маҳаллалар фаолиятини такомиллаштириш юзасидан бир талай қуйидаги ишларни амалга ошириш лозим деб ҳисоблайман:

1. Кўп миллатли маҳаллалар фаолиятини юритишда миллий маданий марказлар ва дўстлик жамияти билан икки томонлама ҳамкорликни янада кучайтириш.

2. “Ўзбекистон ягона Ватан” шиори остида кўп миллатли маҳаллалар ўртасида маданий-маърифий тадбирларни ташкил этиш.

3. Маҳаллалар қошида миллатлараро тотувлик акс этган баннерларни жойлаш.

4. Кўп миллатли маҳаллалар фаолиятини юритишга оид яхлит қонун ҳужжатларини ишлаб чиқиш.

5. Миллий маданий марказлар фаолиятига оид комплекс қўлланма ишлаб чиқиш.

6. “Маҳаллабай” ишлаш тизимини ривожлантиришнинг узоқ йиллик стратегиясини ишлаб чиқиш.

Шу ўринда хулоса шуки, Президентимиз Ш.М.Мирзиёевнинг фуқаролик жамиятини барпо этишда такрорланмас институт маҳаллаларга бераётган эътиборлари туфайли давлат ва жамият ўртасидаги ўзаро боғлиқликни кўришимиз мумкин, бу эса кўп миллатли Ўзбекистонда демократик принциплар амалда эканлигидан далолат беради. Шунингдек, “Маҳаллабай” ишлаш тизими орқали камбағалликни камайтириш, янги иш ўринлари яратилмоқда. Мухтасар қилиб айтганда, “янги Ўзбекистон- янги маҳалла” тизимини фуқаролик жамиятининг ажралмас қисмига айланиб бораётганлигини эътироф этишимиз мумкин. Бундан ташқари, маҳалла фуқаролар йиғинларининг маҳаллий аҳамиятга молик масалаларни ҳал этиш бўйича мустақиллигини таъминлаш, ўзини ўзи бошқариш тизимида ортиқча бўғинлардан воз кечиш мақсадида таркибида маҳаллалар тузилган шаҳарча, қишлоқ ва овул фуқаролар йиғинларини маҳалла фуқаролар йиғинларига бирлаштириш ва бўлиш йўли билан қайта ташкил этишга қаратилган чора-тадбирлар амалга оширилади.

Кўп конфессияли маҳаллаларга бўлган эътиборнинг юқорилигига қараб демократик тамойиллар ва умумэътироф этилган қадриятлар қай даражада эканлигига қараб баҳо берилади. Зеро, миллатлараро тотувлик демократия учун кўзгудир.

Фойдаланилган адабиётлар ва интернет ресурслари:

1. “Жамият ривожига фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари фаолиятини такомиллаштириш.” Р.Муртазаева, А.Ўтамуродов, О.Мусаев, Д.Иноятова. Тошкент. Турон-иқбол 2018 йил.

2. “Маҳалла-фуқаролар ўзини-ўзи бошқаруви институтининг ноёб намунаси. Илмий тўплам. Тошкент. Мумтоз сўз” 2016 йил.

3. “Фуқаролар ўзини-ўзи бошқариш органлари фаолиятининг норматив-ҳуқуқий таҳлили.” З.Рўзиева, Г.Исмаилова Тошкент. 2016 йил.

4. “Маҳалла бошқаруви” қўлланма Тошкент. 2006 йил. САЕ.

5. “Динлараро ҳамжиҳатлик- ижтимоий барқарорлик омили.” Монография Тошкент. И.Саифназаров, А. Обидов. Тошкент Давлат иқтисодиёт университети 2019 йил.

6. “Ўзбекистонда миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш борасида раҳбар кадрлар олдида турган вазифалар: мажуд ҳолат, муаммолар ва ечимлар.” Республика илмий-амалий анжумани 2019 йил 31 май

7. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон ҳалқига мурожаатномаси. 2020 йил 29- декабрь. www.gazeta.uz

8. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2017 –йил 7- февралдаги ПФ 49-47 сонли Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисидаги фармон.

9. https://uzsm.uz/uz/press_center/uzb_news/mahallabay-ishlash-bo-yicha-yangi-tizimni-tashkil-etish-va-kambag-allikni-qisqartirish-bo-yicha-aniiq.

БУЮК БОБОЛАРИМИЗ ИБРАТИ

Исмоилов Собиржон, ГулДУ доценти, ф.ф.н.

Башар фарзандлари оламга келибдики, тоза имон, мустаҳкам эътиқод, катта умид, ғойибона туйғулар, серкирра ижод, жозибали асарлар яратиш, эзгу ният, улкан орзу-истаклар билан ҳаёт кечиради. Кимдир бор-йўғини имон-эътиқодга, динга бағишлайди. Кимдир ўз орзу-ниятларини амалга ошириш билан бутун умрини ўтказади. Кимдир ҳаёти давомида ўз бахтини, амolini, жуфтини излайди. Кимдир ғойибона туйғулар оғушида кун кечиради. Кимлардир ғоя-шиор қурбонига айланади. Лекин аксар тарихий шахслар, улуғ мутафаккирлар, буюк сиймолар ҳаёт йўлларини кузатадиган бўлсак, уларни ўз ҳаётий дастак, дастур ва амоллари бўлганлигини кўришимиз мумкин. Бу Муҳаммад Мустафо АС ва Аҳмад Яссавийда “Фақрлик фахрим”, Амир Темур Тарағайда “Куч адолатдадир”, Баҳоуддин Нақшбандда “Дил ба Ёру даст ба кор”, биринчи Юртбошимиз Ислон Каримовда “Эли деб, юртим деб ёниб яшаш керак” ва амалдаги Президентимиз Шавкат Мирзиёевда “Халқ давлат идораларига эмас, балки давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак” ғоя ва шиорларидир.

Инсонларни руҳий такомил тараққиётида икки жиҳат: қалб - имон таянчи, асоси ва амал - ҳаракат, фаолиятга таяниш мавжудлигини қайд этиш мумкин. Бир қатор уломаю фозиллар ҳаётда қалб, дил имон макони, мазили деб билган ҳолда, ўз амал-фаолиятларига, ҳаётига асос, дастур, шиор танлаб олганлар. Ислон шарқида эса буюк уламоларни бир қанчаси ўз ҳаётларини шиори сифатида бирон-бир ҳадиси шарифни танлаб олганлар. Улар келгуси авлодларни ҳам шундай йўл тутишга ундаганлар, маслаҳат берганлар.

Буюк юнон файласуфи Арасту “Инсон табиатан билишга талпинади” - деб ҳикмат бор. Ҳақиқатда инсон зоти борки, у оламни моддий ва маънавий жиҳатдан ўзлаштиришга киришиб, ўзини моддий эҳтиёжи билан бирга, уйғун ҳолда маънавий эҳтиёжини ҳам қондириб боради. У ҳаётий билим ва кўникмаларини ўз ҳаёт тарзида, турмуш тажрибасида синаб кўради. Бу ҳолат файласуфона айтганда назария ва амалиёт диалектикасини ташкил этади. Инсоният тарихида жуда кўплар буюк сиймолар, даҳолар ўтишган.

1. Президентимиз Шавкат Мирзиёев ўзининг “Миллий тикланишдан-миллий юксалиш сари” асарида: “Юртимиз заминида умумий тарихимизнинг шонли саҳифалари битилган, жаҳон илм-фани ва маданиятига унутилмас ҳисса қўшган Мусо Хоразмий, Аҳмад Фарғоний, Абу Райҳон Беруний, Ибн Сино, Мирзо Улуғбек каби мутафаккирлар, муқаддас динимиз, тарихида ўчмас из қолдирган Имом Бухорий, Имом Мотуридий, Имом Термизий, Баҳоуддин Нақшбанд сингари буюк алломалар, туркий дунёни қалам билан бирлаштирган Алишер Навоий сингари удуғ шоирлар яшаб ўтган”¹ -деб таъкидлайдилар.

Буюк ватандошимиз Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий (810-870) ислон оламидаги етук назариётчи ва амалиётчи орифлардан, башариятнинг буюк сиймоларидан биридир. Имом Бухорий бутун умрини илм олишга, ислонни ўрганишга ва ҳадислар йиғишга бағишлаб, тарихда буюк муҳаддис олим сифатида ном қолдирди.

Ҳадис ва ҳадисшунослик илми ислон таълимотида алоҳида аҳамият касб этадиган соҳа. Ҳадис - бу ҳазрат Муҳаммад алайҳиссаломни қудсий сўзлари, амаллари ва саҳобалар қилган амалларига нисбатан билдирган муносабатларидир. Ҳадисларда уч ўзак маъно:

- Муҳаммад алайҳиссалом сўзлаган сўзлари,
- Муҳаммад алайҳиссалом қилган амаллар ва
- Муҳаммад алайҳиссаломни саҳобалар амалларига нисбатан билдирган муносабатлари

англашилади. Бу жиҳатларни барчаси умумлашган ҳолда ислон амалиёти, ислонни ҳаётга тадбиқи деса бўлади.

Абу Саид ад-Худрий Расулуллоҳдан ривоят айтиб: “Киши қоқилмай, тоймай туриб ақлли, хулкли бўлолмайди ва ҳар бир яхши-ёмонни бошидан кечирмай туриб ҳаким, олим бўлолмайди”² - дедилар.

Ушбу ўринда айтиш мумкинки Қуръон Карим - бу илоҳий таълимот, назариядир. Ҳадис илми эса, бу илоҳий таълимотни амалиётдир. Шу маънода Муҳаммад алайҳиссалом

¹ Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан-миллий юксалиш сари. –Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2020. 259-бет.

² Ал-Бухорий. Ал-адаб ал-муфрад. –Т.: 1990. 164-бет.

ҳазратлари меросини ислом амалиётини чуқур ўрганган муҳаддис Имом Бухорий ҳам амалиётчи олимдир.

Одатда амалиёт учун ишонарли, етук асосли назария керак бўлади. Буни исломда Қуръони Карим ташкил этади. Галдаги вазифа эса уни ҳаётга жорий этмоқликдан иборатки, бу ибратни, мактабни ҳазрат Муҳаммад Мустафо АС ўтаганлар. Ислом амалиётини келгуси камолоти учун, ўша мактаб амалиётини ишонарли ёритишда энг тўғри манбаларга таянилмоқ лозим бўлади. Шу мақсадда Имом Бухорий ҳадисшунослик илмида янги йўналиш “саҳиҳчилик”ни бошлаб, 7275 та такрорланмайдиган ҳолда эса 4000¹ Ҳадиси Шарифни тўплашга мушарраф бўлганлар.

Ибн Авн ривоят қилиб: “Уч нарсани ўзим учун ҳам, биродарим учун ҳам маҳбуб бўлмоғини истағаймен, булар: суннатни муфассал ўрганиб олиб, уни ўзгалардан талаб қилмоқ, Қуръонни теран тушуниб олиб, уни ўзгалардан талаб қилмоқ, ҳамда одамларни фақат яхшиликка даъват қилмоқдур”²- дедилар. Бу Ҳадиси Шарифда исломни уч ёруғ, музаффар нури:

- Қуръони Карим нури,
- Ҳадиси Шариф (сунна) нури ва
- Ислом - бу эзгулик, яхшилик нури эканлиги англанади. Яъни имонли-тақвадор киши

Қуръони Каримни пухта ўқиб ўрганмоғи, ҳаётида ҳадис амалларига риоя қилмоғи ва улар асосида ҳаёт йўлини эзгуликка қаратмоғи лозимлиги такидланади. Ушбу фикрни кенгрок талқин этадиган бўлсак, илоҳий илм (I) ва унинг амалиётига (II) ажралади.

Бундан шундай тўхтамга келиш мумкинки ислом амалиётини, яъни ҳадисларни атрофлича ўрганган Имом Бухорий буюк амалиётчи мутафаккир бўлиб чиқади ва шу билан, буюк Бухорийлар сулоласини бошлаб беради.

Юқоридагиларга асосланиб айтиш мумкинки, бизнингча Имом Бухорий ҳазратларининг башарият олдидаги хизматлари қуйидаги жиҳатларда кўриш мумкин:

- Ал-Бухорий ҳадисшунослик илмини тараққиётга улкан хисса қўшди. Умумий ҳисобда 600 минг ҳадисларни тўплади.

- Ал-Бухорий ҳадис илмида янги йўналишга “саҳиҳчилик” илмига асос солдилар ва ўзлари шундай ишонарли ҳадислардан 7 мингтадан ортиғини йиғди.

- Ал-Бухорий Ал-Ҳажжож, Ат-Термизий, Сижистоний, ан-Насойй, Язид ибн Можжалар билан бирга ҳадис илмини “олтин даври2га, “олтин асри”га асос солди.

- Ал-Бухорий ўзига хос ўз ҳадисчилик мактабини яратди. Унинг мактабида Ат-Термизий, Ал-Марвазий, Ал-Ҳажжожлар каби энг етук муҳаддислар вояга етди.

- Ал-Бухорий ва унинг шогирдлари ислом илми Марказий Осиёда ҳам камол топганлигини, араб дунёсига, қолаверса дунёга танитди.

- Ал-Бухорий башар фарзандлари орасида энг ўткир зеҳнли, қувваи ҳофизаси бақувват, даҳо киши бўлганлар. Имом Бухорий баъзи манбаларда 300-400 минг, бошқасида 600 минг ҳадисни ёддан билганлиги айтилади. Бу эса инсон тафаккури нималарга қодир эканлигининг наъмунавий тимсолидир.

-Имом Бухорий Абу Ҳафз Кабир, Абу Али ибн Сино, Муҳаммад Наршахий ва бошқалар билан биргаликда илк бора оламга Буюк Бухорийлар деб танилди ва ҳақли равишда уларни сардори эди.

Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг “Инсон манфаатлари ва ҳуқуқларини таъминлаш - демократик жамият асосидир” мавзусидаги Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нуткида: “... буюк алломалардан бири Имом Бухорий ўз аҳамиятига кўра ислом динида Қуръони каримдан кейинги муқаддас китоб ҳисобланган “Саҳиҳи Бухорий”нинг муаллифи сифатида бутун дунёда тан олинган.

Бу улуғ зотнинг ғоят бой меросини асраб-авайлаш ва ўрганиш, маърифатий ислом тўғрисидаги таълимотини кенг ёйиш мақсадида биз Самарқанд шаҳрида Имом Бухорий номидаги Халқаро илмий-тадқиқот марказини ташкил этиш тўғрисида қарор қабул қилдик”³ дея аллома фолиятига баҳо беради.

¹ Уватов У. Иймон нури. –Т.: 1996. 16-бет.

² Ад-Бухорий. Ҳадис. –Т.: 1992. 4-том. 433-бет.

³ Мирзиёев Ш.М. Халқимиз розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. –Т.: Ўзбекистон, 2018. 244-254 бетлар.

Ушбу тарихий нутқда Президентимиз томонидан илгари сурилган, кейинчалик қабул қилинган БМТ Бош Ассамблеясининг “Маърифат ва диний бағрикенглик” деб номланган махсус резолюцияси ҳам Имом Бухорий ғояларига асосланганлигини қайд этиш мумкин.

Яқуний фикр сифатида қуйидаги хулосаларни чиқариш мумкин:

Биринчидан, буюк сиймолар башарият фарзандларини яхшиликка, улуғликка, маърифатга чорлайдилар, инсоният тарихини илм ва ҳикмат нури ила ёритиб туради ва бу жараёнда ўзлари ибрат намунасини ўйнайдилар.

Иккинчилар, буюк сиймоларнинг аксариятида, ўз омор ва дастурлари бўлади. Бу ҳазрат Имом Бухорийда ҳадис илмидир.

Учинчидан, буюк бухорийлар сардори бўлган Имом Бухорий нафақат ҳадис илмини чуқур ўрганган олим, балки уни амалиётга тадбиқ этган, забардаст амалиётчи олим ва мутафаккир ҳамдир.

Биз эса Имом Бухорий каби буюкларимиздан ибрат олиб, ҳаёт мезонларимизни мазмунли ва файзли ташкил этишга ҳаракат қиламиз ва шу билан бирга улар билан фахрланиб, фахр туйғуси ила маънавий ғурур билан бахтли ва фарахбахш яшамоқдамиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Халқимиз розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. –Т.: Ўзбекистон, 2018. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан-миллий юксалиш сари. –Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2020.
2. Ад-Бухорий. Ҳадис. –Т.: 1992. 4-том.
3. Ал-Бухорий. Ал-адаб ал-муфрад. –Т.: 1990.
4. Уватов У. Иймон нури. –Т.: 1996.

ДАВЛАТ ДАСТУРЛАРИ–ИСЛОҲОТЛАР МАЁГИДИР

Кадилова Дилдора
ФарПИ “Ўзбекистон тарихи ва
ижтимоий фанлар” кафедраси
ассистенти
Асатиллаев Х
ФарПИ Курилиш факультети
17-18ГКваК гуруҳ талабаси

Дунё тараққиётига назар ташланса, юксак ривожланишга эришган давлатлар тажрибасида ҳар бир халқ ўз олдига улғу ва истикболли мақсадларни қўйиши ҳамда уни амалга ошириш салоҳиятлари билан жаҳон ҳамжамиятида муносиб ўрин эгаллаётганлигини илғаш қийин эмас. Бугун Ўзбекистон ҳам ўз тарихининг ана шундай масъулиятли чорраҳасида турибди, десак, ҳеч муболаға бўлмайди. Бинобарин, Президент Шавкат Мирзиёев томонидан ишлаб чиқилган мустақил Ўзбекистон ривожини янада жадаллаштиришнинг Ҳаракатлар стратегияси мамлакатимиз истикболи тақдирини ҳал этувчи муҳим ва янги давр босқичини ифодаловчи стратегик миллий ғояга айланмоқда.

Шундай экан бу стратегик ғоя нима ўзи? У халқнинг мақсадларини қандай таъминлайди? Танлаган мақсадларнинг истикболлари нималарда намоён бўлади? Стратегия — бу ривожланиш йўллариини излаш, ифодалаш ва тараққиётга эришиш тизими бўлиб, у изчиллик билан ва тўлиқ амалга оширилганда узоқ муддатли муваффақиятни кафолатлайди.

XXI асрга келиб стратегия тушунчаси мазмунан анча кенгайди ва моҳиятан бойиди. Стратегия тушунчаси дунё миқёсида ва давлат ички ҳаётидаги иқтисодий, ижтимоий-сиёсий ҳамда бошқа соҳаларда вужудга келган инқирозий вазиятларни прогнозлаштириш ва бартараф этишга қаратилган бошқарувни ташкил этиш масалаларига доир муаммоларни қамраб олади. Шундан келиб чиқиб, давлат стратегияси бир бири билан ўзаро боғлиқ, лекин алоҳида хусусият касб этувчи кўплаб тушунчаларда ифодаланади.

Стратегиянинг моҳияти тактик вазифаларни белгилаб олишдан иборат. Сиёсат, стратегия ва тактика — стратегик раҳбарлик ва бошқарув жиҳатлари билан боғлиқ учта мустақил категориялардир. Уларнинг фарқи шундан иборатки, стратегия тасдиқланган ва амалга ошириш учун қабул қилинган бўлса, унинг жорий қилиниши стратегиялаштирилаётган объектнинг маёғига айланади. Тактика эса стратегик вазифаларни амалга ошириш бўйича кундалик, ойлик ва йиллик (жорий) режаларни ва уларнинг ечими бўйича чора ва тадбирлар ишлаб чиқилганлигини тақозо этади. Стратегия ва тактикани ягона самарали амал қилувчи тизимга агрегация ва интеграция қилиниши амалда сиёсатнинг мазмунини ифодалайди.

Кўриб турганимиздек, стратегиянинг асл моҳиятида халқимизнинг орзу-умидлари билан йўғрилган ғоялардан ташкил топган миллий мафкурамиз ифодаланган. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, мафкурадан нусха олиб бўлмаганидек, давлатнинг стратегик мақсадларини ҳам бошқа давлат ва халқларнинг тарихий тажрибасидан ўзлаштириб ёхуд нусха олиб бўлмайди. Зеро, ҳар бир халқнинг ўзига хос сиёсий-ижтимоий, демографик, иқтисодий, маданий тарихи, табиий ресурслари мавжуд бўлади. Айнан шу омиллар маълум ижтимоий шароит ва имкониятларни вужудга келтиради.

Стратегияни амалга ошириш энг масъулиятли жараён. Агар у реал вазиятни тўлиқ қамраб олган яхлит ва бир бутун режа бўлса, унинг муваффақияти таъминланади. Мабодо тескари бўлса, унда турғунлик юзага келади. Бунга сабаб, нотўғри таҳлилий маълумотлар, хулосалар, қутилмаган шароитлар, ресурслардан оқилона фойдалана олмасликдир. Стратегияни баҳолаш ва назорат қилиш стратегик режалаштиришнинг мантикий яқунловчи омили бўлиб ҳисобланади. У ҳодисаларнинг қайта алоқаланишини таъминлаш жараёнида структуравий бўғинлардаги боғланиш имкониятларини таҳлил қилади, баҳолайди, аниқлайди, хулосалар чиқаради. Зарур бўлганда эса стратегик режаларни ўзгартиради.

Давлат дастурлари аниқ ва ўзгармас тамойилларга бўйсундирилиши лозим. Чунки улар ислохотларнинг бир маромда, изчил йўналишини таъминлаш асоси бўлиб хизмат қилади. Жумладан, раҳбар ўз вазифаларини амалга оширишида турли илмий соҳалардаги маълумотлар ва хулосалар билан қуролланмоғи, бундан ташқари, импровизация қилмоғи, қўйилган вазифалар ечимини топишда индивидуал ва креатив ёндашувларни ташкил

этиши лозим. Мазкур тамойиллар олдин қабул қилинган қарорни ўзгартириш эҳтимоли ёки ўзгарувчан вазиятдан келиб чиқиб, қайта кўриб чиқиш имкониятини бериши ҳам зарур.

Давлат дастурида стратегик мақсад ва режанинг уйғунлиги ҳамда турли даражадаги қарорларнинг мустаҳкам боғлиқлиги муваффақиятларнинг кафолатидир. Мазкур бирлик таъминланган ҳолдагина давлат органларнинг структуравий бўғинларида стратегик ҳаракатларни бирлаштириш, барча функционал бўлим режаларининг келишуви билан таъминланади. Стратегик бошқарув жараёнида дастур ва режани амалга ошириш учун ташкилий ва ҳуқуқий шароитлар яратилиши ҳам жуда муҳим.

Аҳамиятлиси шундаки, мазкур тамойиллар ҳокимият органлари фаолиятидаги ижро интизомининг паст суръатларига, шахсий масъулиятсизлигига барҳам беради, кадрлар лаёқати даражасини оширишни талаб қилади, мураккаб ва чигал иш тартибларини содда ҳамда тезкор ёндашувлар билан ўзгартиришга хизмат қилади. Энг муҳими, стратегик йўналишларни белгилашнинг мавҳум ва номаълум жиҳатларини ойдинлаштириш орқали тартиблаштиришга эришилади.

Ўз олдига улкан мақсадларни қўйган давлатларнинг аксарияти миллий стратегик муваффақиятларни ЯИМнинг ўсишида, фуқароларининг фаровонлик даражасининг юксалишида, деб қарайди. Яқин ўтмишда давлатнинг бирламчи вазифалари ҳосилдорликни ошириш, олтин-нефтни кўпайтириш, ҳарбий салоҳиятни мустаҳкамлаш билан изоҳланиб келинган эди. Албатта, ушбу омилларни инкор этмаган ҳолда бугун Ўзбекистонда миллий кадриятлар билан қуролланган давлатнинг стратегик мақсади фуқароларнинг ғоявий эътиқоди, билим-салоҳияти, жамиятдаги мукаммал қонунлар ва барқарор ижтимоий институтларнинг мавжудлигини таъминлаш асносида амалга ошириш кўзда тутилмоқда.

Бунда айнан инсон капиталига ва у орқали адолатли қонунларнинг, фаол ижтимоий институтлар ҳаракати ташкил этилишига қаратилаётганлиги бежизга эмас. Ваҳоланки ҳар қандай ислохотлар инсон капиталини ривожлантириш билан амалда унинг тамал тоши мустаҳкамланади.

Мамлакатимиз стратегияси нафақат ички ва ташқи сиёсатдаги ислохотлар сари ташланган қадамда, балки, энг аввало, давлатнинг халққа, халқнинг давлатга бўлган муносабатини ўзгараётганлигида намоён бўлмоқда. Юртимизда яшаётган ҳар қайси инсон миллати, тили ва динидан қатъи назар, эркин, тинч ва бадавлат умр кечириши, бугун ҳаётдан рози бўлиб яшаши давлатнинг бош мақсади сифатида стратегик йўналишлар белгиланмоқда. Улар аввало, ривожлантирилаётган ижтимоий соҳаларда ўз ифодасини топмоқда. Ёшларга муносиб таълим бериш, замонавий касб-ҳунарлар билан қуроллантириш, аҳолининг саломатлигини таъминлаш, ногиронлиги бўлган шахслар, боқувчисини йўқотганлар, ёлғиз кексалар, умуман, кўмакка муҳтож қатламларни қўллаб-қувватлаш давлатимиз раҳбарининг 2020 йил 29 декабрь куни Олий Мажлисга йўллаган Мурожаатномасида ўз тасдиғини топди.

Давлат ва жамият қурилиши шундай бир мураккаб тузилмаки, унинг таркибидаги бир-бирига боғлиқ бўлган ва бир-бирини тўлдирадиган соҳа ва жабҳаларни бир вақтнинг ўзида жадал ривожлантиришни талаб қилади. Уларнинг ҳар бири иккинчисига замин яратади. Қайсидир асосий соҳа аввал ривожланиб, бошқа соҳа ва тармоқлар учун локомотив вазифасини ҳам бажаради. Албатта, бу жараёнда ҳар бир соҳанинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олиш, объектив таҳлил қилиш, ўз вақтида тегишли чора-тадбирлар қабул қилиш, уларни ривожлантиришнинг ҳуқуқий асосларини яратиш, самарали ишлаш механизмларини янги технологиялар асосида ташкил этиб бериш каби вазифаларни ҳал қилишни талаб қилади.

Давлатнинг ҳаракатлар стратегиясини амалга ошириш чоғидаги етакловчи кучи — бу давлат ва унинг органлари. Ислохотларнинг гарови ва кафолати ҳокимиятнинг самарали фаолияти билан бевосита боғлиқ ҳодиса. У бошқарув маҳорати билан узоққа мўлжалланган мақсадларни режалаштиради, сиёсий ва ижтимоий жараёнларни идора қилади, аҳолини сафарбар этади, мавжуд ресурслардан оқилона фойдаланиш ва уни одилона таксим қилиш вазифаларини амалга оширади. Шундай экан, давлат ва жамият бошқаруви тизимларини такомиллаштирмасдан туриб мамлакат ҳаётини ўзгартириб ҳам, янгилаб ҳам қилиб бўлмайди. Модернизация ўз умрини поёнига етказган бошқарув усуллари янги сифат ва талаблар даражасига кўтариш билан мамлакатни ривожлантириш томон етаклайди. Бу жараёнлар бевосита маҳаллий ҳокимиятларнинг ҳудудларни ривожлантиришга оид масалаларни ҳал этишда мустақил қарорлар қабул қилишнинг ҳуқуқий асосларини шакллантиришни тақозо

қилади. Шу нуқтаи назардан Президентимиз парламентнинг муҳим қарорлар қабул қилиш ва қонунлар ижросини назорат этиш фаолиятини кучайтириш, ижро ҳокимияти тизимини оптимallasштириш, маъмурий ислохотларни давом эттириш ва давлат бошқарувида замонавий менежмент усуллари кенг қўллаш, давлат бошқарувида самарадорликни ошириш мақсадида давлат хизматига малакали мутахассисларни жалб этишга қаратилган ягона кадрлар сиёсатини шакллантириш, маҳаллий ҳокимият органларининг ваколат ва масъулиятини қайта кўриб чиқиш, уларнинг мустақиллигини янада ошириш вазифаларини белгилайди.

Бошқарувда адолатли давлат идора тизимлари шаклланмас экан, қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини ислох қилишнинг устувор йўналишлари — иккинчи узвий боғланувчи муҳим тамойил таъминланмайди. Улар суд ҳокимиятининг чинакам мустақиллигини таъминлаш, суднинг нуфузини ошириш, суд тизимини демократлаштириш ва такомиллаштириш орқали амалга оширилади. Бундай тизимнинг самарали фаолияти фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилишнинг реал имкониятларини вужудга келтиради. Олий суд — олий ҳакам сифатида жамиятнинг яхши-ёмони, фойдазиёнини белгилаб берувчи маънавий барометрга айланадики, бундай ижтимоий муҳитда жинойат қилишдан кўра бунёдкорлик қилиш афзал бўлади. Суд ҳокимиятининг чинакам мустақиллигини таъминлаш мақсадида судьяликка номзодларни танлаш ва тайинлаш тизимини янада такомиллаштириш лозимлигига аҳамият бериши стратегик мақсадларнинг изчил амалиётини жорий этишга қаратилмоқда.

Жамиятда адолатли бошқарувнинг вужудга келиши, шубҳасиз, иқтисодиётни ривожлантириш ва либерallasштиришнинг устувор йўналишларини такомиллаштириш имкониятини яратади. Улар макроиқтисодий барқарорликни мустаҳкамлаш ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини сақлаш, таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштириш, миллий иқтисодиётнинг етакчи тармоқларини модернизация ва диверсификация қилиш, унинг рақобатбардошлигини ошириш, айниқса, қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантиришнинг янги инновацион технологияларининг татбиқ этилиши имкониятларини яратади. Яъни ривожланишнинг ички қонуниятларига кўра, янги сифат босқичга кўтарилишнинг мураккаб, аммо такомиллашган шакллари пайдо бўлади. Бу, ўз навбатида, иқтисодиётда давлат иштирокини камайитириш, хусусий мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш ва унинг устувор мавқеини янада кучайтириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожини рағбатлантиришга қаратилган институционал ва таркибий ислохотларни амалга оширади. Натижада мавжуд салоҳиятдан самарали фойдаланиш орқали жойларда мутаносиб ижтимоий-иқтисодий ривожланиш ўсиш суръатлари вужудга келади.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, жамиятда ижтимоий онгнинг ўзгариши билан ижтимоий муносабатлар ҳам ривожланиб боради. Жамият ва унинг ҳолати аслида инсон онгининг инъикоси. Фуқаролар қандай эзгу амаллар маърифати билан қуролланган бўлса, ана шу руҳий қудрат истакларининг ҳосиласини олади. Бу жараён улкан тўлқин сифатида миллатнинг муштарак мақсадларида намоён бўлади. У, ўз навбатида, ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳаларида янги тармоқларнинг, ишчи ўринларнинг пайдо бўлишига, аҳолининг реал даромади ва шунга мувофиқ турмуш даражасининг ўсиб боришига хизмат қилади.

Адабиётлар:

1. Тўлқин Алимардонов. Ҳаракатлар стратегияси – Ўзбекистон миллий тараққиётининг янги босқичи (<https://xs.uz/uzkr/post/harakatlar-strategiyasi-ozbekiston-millij-taraqqiyotining-yangi-bosqichi>)

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” 4947-сонли Фармони. Халқ сўзи. 2018 йил 9 февраль.

К ВОПРОСУ О СООТНОШЕНИИ ФИЛОСОФСКИХ ВЗГЛЯДОВ НАВОИ И АТТАРА

Меликова М.Н..

доктор философии (PhD), доцент СамГИИЯ

e-mail: martaba.m@rambler.ru

+998915350608

Аннотация. Данная статья посвящена вопросам изучения духовного наследия великого узбекского поэта и мыслителя Алишера Навои. В статье сделан анализ философских взглядов Навои и Аттара

Ключевые слова: духовное наследие, этические принципы, духовность, гуманизм, благородные идеи, мораль, личность, гармоничная личность, идеология суфизма.

Идеи и взгляды великого Алишера Навои с каждым этапом социального развития приобретали новые очертания и смысл, являясь толчком для благородных поступков людей, для воплощения в жизнь социальных идей поэта во имя справедливости, человеколюбия и духовного самосовершенствования личности. Идеи Навои и сегодня волнуют людей своей исключительной задушевностью и добротой, глубоко проникновенными взглядами и духовной зрелостью, ярко выраженным стремлением к тому, чтобы изменить социальную и нравственную сущность общества.

Большое влияние на философское мировоззрение Алишера Навои оказали идеи Фаридаддина Аттара, Руми, Джами, Накшбанди. Под влиянием их учения Навои и сам становится совершенной личностью, сумев во всех красках показать драму и трагическую участь, победы и достижения гармоничной личности в мире, лишенном гармонии. Поэт и его духовные наставники были едины в своем взгляде на развитие человечества через суфизм и его путь самосовершенствования и самопознания личности, которая отдала себя всецело на милость богу.

Навои понимал, чтобы ощущать свое счастье, человек призван осознавать свое предназначение в этом мире и следовать ему. Хотя все в этом бренном мире является предсказанным всевышним, но все же труд человека призван служить ради блага личности и социума:

*Тот, кто рад милосердию бога,
Делает радостным и себя, и людей своим трудом.
Кто не благодарен за малое из-за жадности,
Постоянно печалит и себя и других[3].*

Так, исследователь творческого наследия мыслителя Е. Э. Бертельс, подвергнув анализу «Лисан ун-тайр» Алишера Навои и «Мантик ат-тайр» Фаридаддина Аттара, где указывает на факт того, что Навои ввел в свою работу 63 рассказа, в то время как у Аттара их намного больше, причем только двенадцать рассказов соответствуют рассказам персидской поэмы, а оставшиеся являются авторскими. Отсюда следует, что больше двух третей рассказов оригинальные, и можно констатировать факт отсутствия тождества между персидским и тюркским источниками[2].

Наиболее важным в сравнительном анализе двух мыслителей является то, что Навои в своей поэме несколько смягчил крайние философские идеи Аттара, которые носили подчас религиозно-политический характер, и были сформированы у Аттара под влиянием шиизма. Навои же соотносит концепцию Аттара с теми взглядами, которые присутствовали при дворе, к которому он имел отношение.

Картина, описанная в поэме Навои ведет нас в другой мир мышления, который в корне отличается от мировоззрения Аттара. Навои с реалистической позиции подходит к своему произведению, чего не скажешь о мистическом восприятии Аттара. Действие птиц в поэме Алишер Навои обосновывает мотивами местничества, которые были характерны для окружения Хусейна Байкары, где его вельможи часто спорили по поводу своего положения, места при правителе. Это доказывает большую разницу в мировоззрении Аттара и Навои.

Навои в своем труде использует теорию эманации, из чего можно заключить, что помимо изучения наследия Аттара, мыслитель был знаком с теоретическими трудами по суфизму. Поэма Навои интересна тем, что в ней часто используются философские термины, которые,

по всей вероятности, суфии заимствовали у философов, которые в свою очередь были переняты из древнегреческой философской мысли.

Анализ «Языка птиц» приводит нас к мнению, что Алишер Навои хорошо знал учение суфиев, ведь не зная их идей, очень трудно было бы заменять сюжеты Аттара на свои. Навои мечтал о конечной цели суфия, стремился к отрешению и умиротворенности, к которым призывала его фана – прекращение индивидуального бытия. Но поэт осознавал, что достигнуть этой цели вряд ли сможет он, ибо вся окружающая действительность не давала возможности уверенно пойти в данном направлении, от чего его часто отвращал сам Джами, уверяя Навои, что без него в этом мире будет больше страданий и горести:

Всем, кому ты в судьбу единенье назначил,
Им ты благостный рок отрешенья назначил.
И кого ты из пут своелюбия спас,
Тем закон единенья нарек ты в наказ.
А кого ты от благ единенья избавил, -
Тех ты тьмою безверья навек обесславил.
И кому к единенью путь указал ты, -
Уберег ты от зла, им суть указал ты.
Ты от уз себялюбья меня огради,
К единенью с тобой, о творец, приведи!
Не оставь своелюбия во мне даже малость,
Чтоб преград к единенью с тобой не осталось! [1]

Идейный мотив обеих поэм общий: показать процесс восхождения человеческого духа к своему первоисточнику, изложить в занимательной форме ступени совершенствования путника, вступившего на путь познания своего Творца. Эту поэму поэт подписал не Навои, а «Фани» - «отрешенный», «бренный», подчеркнув свою духовную связь с суфийским поэтом Аттаром.

Библиографический список

1. Алишер Навои. Собрание сочинений в 10 томах. Язык птиц. Т VIII. Т. 1968. 344 с. С.312.
2. Бертельс Е.Э. Навои и Аттар // Мир-Али-Шир: сб. к пятисотлетию со дня рождения. Л.: Изд-во АН СССР, 1928. С. 24–83. С.83.
3. Навои А. Собрание сочинений в 10-ти томах. – Т.: Фан, 1968.

К ВОПРОСУ О ПРИНЦИПАХ СПРАВЕДЛИВОСТИ В СОЦИАЛЬНОЙ ФИЛОСОФИИ

Ш.Б.Садуллаева

преподаватель СамГИИЯ

e-mail: martaba.m@mail.ru

+998902500309

Аннотация. В данной статье рассмотрены принципы социальной справедливости в социальной философии. Сделан анализ концепций справедливости в трудах античных ученых, показана сложность и многогранность данного понятия, его злободневный характер в условиях современного общества.

Ключевые слова: справедливость, социальная действительность, неравенство, справедливое распределение благ, интересы членов общества.

Социально-философский дискурс последних десятилетий характеризуется пристальным вниманием к проблеме справедливости. Справедливость по мнению Роулза есть главная добродетель социальных установлений, как истина есть главная добродетель систем мышления. Справедливость, и с этим соглашается большинство теоретиков, имеет самое непосредственное отношение к социальным установлениям, оценивая их с точки зрения распределения ролей, задач, преимуществ или потерь, испытываемых членами общества при условии наличия желания жить сообща.

Главная проблема, на которую обращают внимание исследователи, состоит в том, чтобы выяснить, каким образом intersubjective связи, в основе которых лежит противостояние одного субъекта другому, порождают консенсус, определяющий в конечном итоге справедливое распределение имеющихся в наличии благ. Ведь справедливость благодаря своему распределяющему характеру несет в себе элементы различения, разделения, и в то же время она способствует сочленению, согласованию разнородных воли и претензий, превращая общество в единое целое, основанное на сотрудничестве.

Проблема справедливости сложна и многогранна, на что указывают все теоретики справедливости. Об этом писал еще Аристотель. Так, при установлении выделяемой им (книга 5-я «Никомаховой этики») (дистрибутивной) распределительной справедливости, связанной с распределением благ – почестей, материальных вознаграждений, различного рода преимуществ, – необходимо принимать во внимание заслуги и распределять по достоинству, что, конечно же, непросто. «Дело в том, – пишет Аристотель, – что распределительное право, с чем все согласны, должно учитывать известное достоинство, правда, “достоинством” не все называют одно и то же, но сторонники демократии – свободу, сторонники олигархии – богатство, иные – благородное происхождение, а сторонники аристократии – добродетель» [1, с.151].

Позиция Аристотеля, в основе которой лежит установка на признание справедливым только пропорционального обмена, была поставлена под сомнение Т. Гоббсом. «Цена вещей, являющихся объектом договора, – писал Т. Гоббс, – измеряется желанием договаривающихся сторон, и справедливой ценой поэтому является та, которую они согласны дать» [2, с.116].

Для выяснения вопроса «чему служит справедливость?» Гоббс обращается к государству. С его точки зрения, функция справедливости состоит в обеспечении достижения цели, ради которой люди объединяются в государство. А объединяются они в государство для того, чтобы сохранить свое «собственное», свою собственность. Справедливость же призвана этот процесс распределения «собственного» урегулировать. В подтверждение этой мысли Гоббс приводит определение справедливости, данное схоластами: «Справедливость есть неизменная воля давать каждому человеку его собственное» [2, с.110].

Положение благ, находящихся в коллективном владении, таково, что никто из желающих не имеет преимущественного права доступа к ним. Однако исключительной важности момент заключается в том, что, несмотря на то, что желаемое «нечто» находится в ведении всех входящих в ассоциацию субъектов, последующее оформление благ в собственность, их индивидуальное присвоение, становится возможным только на основании закона, который распространяется на всех без исключения членов сообщества.

В условиях совместной деятельности индивид вынужден считаться с интересами других, то есть принять для себя в качестве обязательного способ получения желаемого, который принят в ассоциации в качестве закона. Считаясь с интересами других, никто не может претендовать на получение большего, чем это предусмотрено законом и установлено принятыми нормами. Соответственно ни у кого не должно быть возможности уклониться от исполнения обязательств, рассчитывая на особые привилегии, ущемляющие положение одних и обеспечивающие преимущества другим. Поэтому основанием такого порядка выступают ценности равенства и беспристрастности. Справедливость возможна только при условии равного влияния каждого на принимаемое решение, исключающее возможность преимущественного отстаивания интересов как следствия отношений господства-подчинения. Подобное равенство обусловлено равенством в отношении распределяемой собственности: она находится в коллективном владении.

Решение проблемы социальной справедливости имеет не только теоретическое, но и сугубо практическое значение. Именно несправедливое распределение общественных благ нередко приводит к социальным катаклизмам, революциям и войнам. Человечество должно осознать, что от справедливого распределения материальных и духовных ценностей зависит его будущее.

Библиография:

1. Аристотель. Никомахова этика / Аристотель // Соч.: в 4 т. – М., 1984. – Т. 4. – С. 151.
2. Гоббс, Т. Левиафан / Т. Гоббс // Соч.: в 2 т. – М., 1991. – Т. 2. – С. 116.
3. Мартин, Г.-П., Шуманн, Х. Западная глобализации. Атака на процветание и демократию / пер. с нем. – М., 2001. – С. 46.
4. Радбрух, Г. Философия права. – М., 2004.
5. Хеффе, О. Политика, право, справедливость. Основоположения критической философии права и государства. – М., 1994. – С. 29.

КРЕАТИВ ЁНДАШУВ АСОСИДА ЁШЛАР СИЁСИЙ МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МУАММОЛАРИ

Саидкулов Нуриддин Акрамкулович,

*Ўулистон давлат университети ўқитувчиси
mannur_25@mail.ru

Ҳозирги замонда инсон қалби ва онги учун курашнинг намоён бўлиши ҳар қачонгидан шиддатли тус олаётгани яққол кўзга ташланмоқда. Бунга, дунёнинг мафкуравий манзарасининг ўзгариб бориши, геополитик мақсадлар ва мафкуравий сиёсатнинг уйғунлашиб бориши, мустақилликни қўлга киритган мамлакатларда мафкуравий тамойиллар аҳамиятини ошиб бориши, мафкуравий жараёнлар ва бу борада ёшлар сиёсий маданияти даражаси каби масалаларни мисол келтириш мумкин. Шу боисдан ҳам жаҳонда ёшларнинг сиёсий маданиятини шакллантириш самарадорлигини таъминлаш, уларнинг сиёсий жараёнлардан хабардорлигини оширишнинг таъсирчан механизмлари шакл ва усуллари тадқиқ этиш муҳим аҳамиятга моликдир. Айниқса, ёшларнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётдаги таъсири даражасини ошириш, уларнинг сиёсий маданиятини креатив ёндашув асосида ривожлантириш долзарб ҳисобланади. Бугунги кунда мамлакатимиз аҳолисининг 60 фоизидан ортиғини 30 ёшгача бўлган ёшлар ташкил этмоқда. Бу миқдор бошқа мамлакатлар кўрсаткичларидан икки ярим баробар кўпдир. Ўзбекистон аҳолисининг 40 фоизи эса 18 ёшгача бўлган ёшлардир. Мамлакатимизда ёшларга, уларнинг тараққиёт фаолиятларига эътиборнинг ортиб бораётганлиги сабабли, Давлатимиз раҳбари: «Маълумки, ёш авлод тарбияси ҳамма замонларда ҳам муҳим ва долзарб аҳамиятга эга бўлиб келган. Аммо, биз яшаётган ХХІ асрда бу масала ҳақиқатан ҳам ҳаёт-мамот масаласига айланиб бормоқда», [1] деб алоҳида қайд этди. Шу боис, мамлакатимизда «мустақил фикрлайдиган, мамлакатимиз истиқболи учун масъулиятни ўз зиммасига олишга қодир, ташаббускор, шижоатли ёшларни тарбиялаш» [2] ижтимоий соҳани ривожлантиришнинг устувор йўналишларидан бири сифатида белгиланган.

Мустақилликка эришганимиздан кейин ҳозирги даврнинг энг муҳим вазифаларидан бири ушбу жараёнларга мос келадиган, янгича фикрловчи авлодни тарбиялашдан иборат бўлиб қолмоқда. Айниқса, ёшларга оид давлат сиёсатини амалга ошириш ва уларнинг сиёсий маданиятини креатив ёндашув асосида ривожлантиришга алоҳида эътибор берилиб, қатор мақсадли чора-тадбирлар рўёбга чиқарилмоқда. Маълумки, таълим тизимини такомиллаштириш жамиятимиз тараққиётини ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эга. Ҳамма давлатлар ва ҳамма замонларда ҳам ижтимоий омиллар, жумладан, демократия, инсонпарварлик тамойиллари жамият аъзоларига руҳий озика, маънавий мадад бўлишга даъват этган. Бу тамойил ва қадриятларнинг мазмун-моҳияти ҳақида чуқур тасаввурлар оиладан шакллантирилса, ёшлар онги, тарбияси, уларнинг дунёқараши ва турмуш тарзида жиддий ижобий ўзгаришлар ясаши шубҳасиз. Қолаверса, ёшлар ғоявий-сиёсий маданиятини шакллантириш тизимини такомиллаштиришга креатив ёндашув жамиятнинг маънавий-ахлоқий, таълим-тарбия тараққиётида муҳим ижтимоий аҳамият касб этмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузасида «... юртимиздаги ҳар қайси инсон, ҳар қайси оиланинг энг эзгу орзу-мақсадлари, ҳаётий манфаатлари авваламбор унинг фарзандлари тимсолида намоён бўлади, рўёбга чиқади», [3] деган фикрлари ёш авлод тарбиясига ҳар доимгидан ҳам кўпроқ масъулиятли ва бефарқ бўлмасликни талаб этади.

Ёшларда сиёсий маданиятни креатив ёндашув асосида шакллантириш ва ривожлантиришнинг ўзига хос томонлари ёшларда сиёсий маданиятни шакллантириш, уни ўрганиш жамиятимизнинг келажакдаги сиёсий ҳолатини қай даражада билишни баҳолаш, тасаввур қилишга имкон яратади. Сиёсий маданият халқимизнинг турмуш тарзида, анъанавий маданиятида, миллий дунёқараши ва мафкурасида муҳим ўрин тутди. Ёшларда сиёсий маданиятни тўла қарор топтиришда миллий, маънавий, диний-ахлоқий, ҳуқуқий ва тарихий меросимизга, мафкурамиз ғояларига таянмоқ керак. Шунинг учун талаба, ёшларни тарбиялашда умумбашарий қадриятларга асосланган қадриятлар, анъаналар, Марказий Осиё мутаффақирлари қарашларига асосламоқ керак. Ислом дининг асоси бўлган Қуръони

Карим ва Ҳадиси шариф, Фаробий, Беруний, Ибн Сино, Алишер Навоий, Бобур, Нақшбанд, Ахмад Яссавий, Ал-Бухорий, Ат-Термизий, Марғилоний ва бошқа алломалар асарларида олға сурилган ғояларни инсонпарварлик, халоллик, поклик, миллатни севиш, ватан билан ғурурланиш, меҳнатсеварлик, хурфидорлик каби ғояларни ёшлар онгига сингдирмоқ лозим. Ёшларнинг турли ҳуқуқ соҳаси меъёрларини, ҳуқуқий принципларини, давлат органларини, шу жумладан ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларини ташкил этиш тартибини ва унинг фаолиятини билиши ёшларда сиёсий маданиятнинг шакллантиришнинг зарур шартидир. Ўзбекистон Республикасининг «Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш миллий дастури» аҳолининг ҳуқуқий маданиятини шакллантириш бўйича давлат сиёсатини муваффақиятли амалга ошириш бир томондан жамиятнинг ҳар бир аъзоси ҳуқуқий билимларнинг муайян даражасини ўзлаштириб олиши учун зарур бўлган шарт-шароитни яратишни, иккинчи томондан, турли ижтимоий гуруҳларнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ҳуқуқий маорифни табақалаштиришни назарда тутати. Бундан ташқари сиёсий маданиятни тадқиқ этишда жамоатнинг турли ижтимоий гуруҳларини ўзига хос томонларини чуқур ўрганган ва эътиборга олган ҳолда илмий изланишлар олиб бориш зарурлиги кўрсатиб ўтилган ва уни рағбатлантириш назарда тутилган.

Мустақиллик йилларида шаклланган янгича дунёқараш ёшларда Ватанга садоқат, миллий қадрият ва анъаналарга муҳаббат, ўз яқинларига меҳрибонлик, танлаган йўли, касби, маслаги ва эътиқодига содиқликни назарда тутати. Бугунги кунда барпо этилаётган фуқаролик жамиятининг бунёдкорлари сиёсий маданиятга бўлишлари лозим, бунинг учун сиёсий билимга бўлиш керак, албатта. Чунки, сиёсий билимга эга бўлган ва уларни ҳуқуқ-атворида намоён қиладиган шахсга сиёсий маданиятга ҳисобланади. Маълумки, сиёсий маданият киши умумий маданиятининг таркибий қисми ҳисобланади. Маданиятга бўлиш учун қонунга риоя этиш, қонун асосида иш тутиш ҳамда мамлакатда кечаётган сиёсий жараёнларни таҳлил эта олиши лозим.

Сиёсий маданиятга эга бўлишда сиёсий онгнинг ўрни муҳимдир. Сиёсий онг – ижтимоий онг шаклларида бириктириб, яъни бу кишиларнинг жамиятдаги сиёсий жараёнлар ва ундаги ҳуқуқ, қонунга бўлган муносабатларини ифодаладиган қарашлари, ғоялари йиғиндисидир. Демак, инсон адолатни ҳис этиши, жиноят ва ғайриқонуний қилмишларга нафрат билан қараши лозим. Сиёсий маданият нималардан ташкил топган? Ҳар қандай уй каби сиёсий маданият биноси ҳам пойдеворга таянади. Сиёсий маданиятнинг пойдеворида қуйидагилар қиради: -ижтимоий-сиёсий жараёнлар; -ахлоқий-маънавий қарашлар; -эътиқод-ишончлар. Ёшларда сиёсий маданиятни шакллантириш учун қуйидаги манбалардан фойдаланиш жуда катта самара беради. Булар:

- буюк алломаларнинг ўғитлари, ғоялари ва асарлари;
- Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунлари;
- Ўзбекистон Республикаси Президенти асарлари, нутқлари ва маърузалари;
- Ўзбекистон Республикаси ратификация қилган халқаро конвенциялар;
- фанларга оид дарсликлар, адабиётлар.

Аввало, инсонни бахт-саодатли жамоанинг аъзоси қилиб тарбиялаш учун изчиллик билан иш олиб бориш лозим. Таълим-тарбия инсонни ақлий томондан ҳам, ахлоқий томондан ҳам етук, мукамал киши қилиб тайёрлашга қаратилмоғи лозим. Демак, таълим-тарбиянинг бирдан-бир вазифаси жамият талабларига тўла-тўқис жавоб бера оладиган ва уни бир бутунликда, тинчликда, фаровонликда сақлаб туриш учун хизмат қиладиган идеал инсонни тайёрлашдир.[5] Сиёсий маданиятликни шакллантириш учун саводхонликни ошириш лозим. Ёшларда сиёсий саводхонликни ошириш учун қуйидаги ишларни йўлга қўйиш зарурий эҳтиёждир.

Биринчидан, ёшлар таълимнинг турли соҳаларида иштирок этишлари билан ўзларининг билим даражаларини ошириб боришади. Улар турли фан соҳаларидаги билимлар билан бирга сиёсий билимлар берадиган фанлардан ҳам хабардор бўлиб боради. Ўқув муассасаларида берилаётган билимлар мамлакатимиз ёшларининг сиёсий маданиятининг ўсишида муҳим аҳамиятга эга. Сиёсий билимларни ўрганувчиларнинг сони йилдан-йилга ошиб боргани сари, мамлакатимизда аҳолининг сиёсий маданияти даражаси ҳам шунчалик юқори бўлиб борапти.

Иккинчидан, сиёсий саводхонлик ёшлар жамиятнинг сиёсий ва сиёсий ҳаётида бевосита иштирок этишидир. Ҳар бир ўқувчи сиёсий муносабатлар, сиёсий мавзуларда бўладиган

сухбатлар, йиғилишлар, тадбирларда ўз фикр-мулоҳазаларини билдиради. Бундай мулоқот ва муносабатлар шахс онгига таъсир этиб, сиёсий маданиятнинг шаклланиши учун қулай шарт-шароитни вужудга келтиради.[6] Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб, таълим тизимида ёшларнинг сиёсий маданиятини шакллантириш орқали:

биринчидан, мамлакатимизда демократик сиёсий давлатнинг сиёсий асослари мустаҳкамланади;

иккинчидан, ёшларимизда сиёсий билимларни ўз кундалик ҳаётида қўллаш амалиёти такомиллашади;

учинчидан, ёшларнинг сиёсий онги ва маданияти янада юксалади. Сиёсий маданиятни мунтазам бойитиб бориш, изчил сиёсий ишларни амалга ошириш муҳим аҳамият касб этади.

Мухтасар қилиб айтганда, оилада ёшлар сиёсий маданиятини шакллантириш тизимида креатив ёндашув муҳим ижтимоий жараён бўлиб, ёшларимизда объектив воқеа ва ҳодисаларга нисбатан онгли муносабат, мустақил фикрлаш, тафаккур қилишни тарбиялашга хизмат қилиши билан бирга, бузғунчи, вайронкор ғояларни четлаб ўтиб, ижтимоий характерга эга бўлган, инсон руҳиятига кучли таъсир ўтказиб, уларни мақсад-муддао сари етаклайдиган, жамиятнинг ахлоқий-маънавий мажбуриятларини ўз ичига қамраб олган шахснинг сиёсий тамойиллари, сиёсий онг мулоҳазалари ёки майлларини бошқариш, инсоннинг умумий бахт-саодатга йўналтирилган фаолияти адолат ва эркинликка хизмат қилувчи жамиятни ишлаб чиқиш, ижтимоий ва маънавий ҳаётда қўлга киритган ютуқлар, миллий ва маънавий қадриятларимизни эъзозлаб, асраб-авайлашни ўзига дастуруламал қилиб олади. Оилавий тарбия ижтимоий тарбия билан узвий алоқада бўлсагина, ўсиб келаётган ёш авлод фаровонлигини таъминлаш мумкин. У ёки бунисининг йўқлиги тарбия жараёнига салбий таъсир кўрсатади.

Бугунги кунда Ўзбекистон мустақил тараққиёт йўлида тўпланган тажрибаларига таяниб, ҳаётимизни янгилаш ва ислоҳ қилиш йўлида давлат ҳамда жамият қурилишининг энг асосий вазифаларини амалга ошириб бормоқда. Халқимиз ёш авлодни ҳаётга тайёрлашда кўп асрлар давомида қўллаган усул ва воситалари, ўзига хос урф-одатлари ва анъаналари, тарбия ҳақидаги ғоялари ва ҳаётий тажрибаси, яратган оғзаки ва ёзма ижод намуналари, асарларида ёрқин ифодаланди. Бу фикр ва ғоялар, тарихий, ижтимоий шароит замиридан келиб чиққан бўлиб, умумбашарий хусусият касб этди, босқичма-босқич ривожланди, халқнинг эзгу орзу-ниятларининг ифодаси бўлди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёев Ш. Жисмоний ва маънавий етук ёшлар – эзгу мақсадларимизга етишда таянчимиз ва суянчимиздир / «Халқ сўзи» 2017 йил 1 июль. (Mirziyoev Sh. Physically and spiritually mature youth is our support and backbone in achieving our noble goals / «People's Word» July 1, 2017.)

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сонли Фармони //Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда. (Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-4947 of February 7, 2017 “On the Strategy of Actions for the Further Development of the Republic of Uzbekistan” // Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan, 2017, No. 6, Article 70.)

3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. //«Халқ сўзи» газетаси. 2016 йил 8 декабрь. (Speech by President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the solemn ceremony dedicated to the 24th anniversary of the adoption of the Constitution of the Republic of Uzbekistan. // “Xalq so'zi” newspaper. December 8, 2016)

4. Бобомуродов Э. Сиёсий тафаккурнинг янгиланиши.// Мулоқот. — 1996.—№5. (Bobomurodov E. Renewal of political thinking.//Dialogue. - 1996. — №5.)

5. Зуннунов А., Жўраев Р. Ўқувчиларни инсонпарварлик руҳида тарбиялашнинг педагогик асослари. – Т.: «Шарқ», 2008. –Б.8. (Zunnunov A., Joraev R. Pedagogical bases of educating students in the spirit of humanity. - T.: «Sharq», 2008. -B.8.)

6. Турдиева Р. Ёшларнинг сиёсий маданиятини шакллантириш. – Т.: «Ўзбекистон», 2014. –Б.27. (Turdieva R. Formation of political culture of youth. - T.: «Uzbekistan», 2014. –P.27.)

СИЁСИЙ ПАРТИЯЛАР ВА ЛИБЕРАЛИЗМ ВА КОНСЕРВАТИЗМ ҒОЯЛАРИ

Тешабаева Л.А.

ФарПИ "Ўзбекистон тарихи ва
ижтимоий фанлар" кафедраси
катта ўқитувчиси

Сиёсий партияларнинг дастурлари уларнинг сиёсий мафкуралари акс эттирган ҳолда шакллантирилади. Сиёсий мафкуралар эса мазмун ва моҳиятига кўра турли туман бўлганлиги учун ҳам партияларнинг дастурий мақсадлари ҳам бир-биридан кескин фарқланади. Ҳар бир сиёсий мафкура аслида жамиятдаги у ёки бу ижтимоий қатламлар манфаатлари ва қарашларини ҳам ифодалайди. Сиёсий партиялар дастурларига хос бўлган хусусиятлар орасида кенг тарқалганларидан бири либерал қарашлардир.

«Либерализм» атамаси XIX асрнинг 40-йилларига келиб бутун Европага ёйилган. Тарихан либерализм сиёсий оқим сифатида XV асрдан то XVIII асргача бўлган даврда шаклланиб борди ва у асосан ўрта табақалар манфаатларини ўзида ифода этди. Либерал ғоялар XVII асрдаги Англия инқилобида, XVIII асрдаги Америка ва Франция инқилобларида муҳим ўрин тутган эди. XIX аср эса, айтиш мумкинки, том маънода либерализм асри бўлди. XX асрдан эътиборан капитализм «учинчи дунё» мамлакатларига ҳам кенг тарқала бошлади. Аммо бу мамлакатлардаги жамоатчилик руҳияти индивидуализмга нисбатан устивор бўлганлиги учун либерализм жуда кенг тарқала олмади. Шу сабабли бундай шароитларда капитализм ўзида кўпроқ корпоративизмнинг ифодаланган белгиларини намоён қилади (масалан, Японияда). «Учинчи дунё» мамлакатлари ичида Ҳиндистон дунёда энг йирик либерал демократия кенг тарқалган мамлакатлардан бирига айланди. Лекин «учинчи дунё»нинг кўплаб мамлакатларида либерал демократияга саноатнинг кучли ривожланмаганлиги анча панд берди.

Кейинги ўн йилликлар мобайнида либерализм ғарб цивилизациясини шу қадар кучли эгаллаб олдики, ҳатто унинг баъзи ғоялари консерватизм ва социализмга ҳам катта таъсир қилди. Масалан, XX асрда Англияда либерал партия ўзининг кўплаб тарафдорларини йўқотди. Унинг кўплаб хайрихоҳлари либерализм таъсири остида бўлган лейбористик ва консерватив партияларга ўтиб кетган эди. 1988 йилга келиб эса либерал ва социал-демократик партияларнинг қўшилиб кетиши натижасида либерал-демократик партия ташкил топди.

Ўрта синф ҳукмронлашиб борган сари либерализм ўз радикаллигини йўқотиб, консерватив белгиларни ўзлаштира бошлади. Либерализм индивид манфаатларини гуруҳ манфаатларидан устун қуйганлиги учун ҳам унинг туб хусусияти индивидуализм ҳисобланади. Феодализмнинг емирилиб, капитализмнинг ривожланиши натижасида индивидуал эркинлик таъминланди. Индивидуализмнинг интеллектуал асоси инсоннинг «табиий» ҳуқуқлари назариясини илгари сурган маърифатпарварлик бўлиб, уни Ж. Локк «ҳаёт, эркинлик ва мулкчилик» деб талқин этган эди [2;334].

Эркинлик тушунчаси билан тенглик ғояси ўзаро узвий боғлиқ тушунчалардир. Либераллар жинсий, иркий, диний, ижтимоий келиб чиқишидан қатъий назар ҳамманинг қонун олдида тенглиги тарафдорларидир. Либерализм учун Жанубий Африкадаги апартеид, Ҳиндистондаги кастачилик тизими ҳам ёт бўлиб, улар тенгликни имкониятлар тенглиги сифатида тушунадилар. Имкониятлар тенглиги мериторизм ва меритократия тамойилларига асосланиб, унга биноан бойлик меҳнат ва қобилият меваси, жамиятни эса иқтидорли ва омад ёр бўлган кишилар бошқаради.

Либералларча ғояга биноан жамият тузилишининг асоси Ж.-Ж. Руссо қарашларига мувофиқ ижтимоий шартномалар бўлиб, улар иш берувчилар ва ишчилар, ижтимоий гуруҳлар аъзолари томонидан онгли ва ихтиёрий равишда тузилиши лозим [3;161-171]. Индивидлар ва ижтимоий гуруҳлар манфаатларининг турлича эканлигини тан олган либераллар бу манфаатларнинг мутаносиблашувига ҳам ишонадилар. Масалан, ишчилар иш ҳақини оширишни, меҳнат шароитини яхшилашни талаб қилса, иш берувчилар эса иш ҳақидан кўпроқ ушлаб қолиш истагида бўладилар. Аммо, шу билан бирга иш берувчи ва ишчилар бир-бирларига доимий эҳтиёж сезадилар: ишчиларга иш билан бандлик, иш берувчига эса ишчи меҳнати зарурдир. Манфаатларнинг бу мутаносиблигига ишонган либераллар ижтимоий фикрлар ва нуктаи назарларнинг ранг-баранглигини қўллаб-

қувватлайдилар.

Либераллар плюрализмни табиий ҳодиса, деб қабул қиладилар, шунингдек, фикрлар эркинлигини ифодалашни ва шу асосда ҳақиқатга эришишни ёқлаб чиқадиладар. Либераллар ҳар бир инсон бошқаларнинг қарашларини, у ҳатто ўзининг қарашларига тўғри келмаса ҳам инобатга олишни, ўзгача фикрларга чидамли бўлиш ёки толерантлик тарафдорларидир.

Ҳозирги замон либерализми ҳам аввалгидек индивидлар манфаатларини биринчи ўринга қўймоқда. XX аср охирида XXI аср бошларига келиб бекиёс саноатлашиш ва аҳоли маълумот даражасининг юксалиши натижасида ривожланаётган мамлакатларга ҳам либерализм ғоялари кириб кела бошлади. Буни собиқ иттифоқ ҳудудида пайдо бўлган барча мустақил давлатларда либерал кучларнинг жуда жонланганлиги, ўз партияларини тузган ҳолда либерал маслакларни атрофига бириктириб ҳокимият учун астойдил курашга киришаётганликларида ҳам кўришимиз мумкин.

XIX аср бошларига келиб сиёсий мафкуранинг янги бир кўриниши сифатида **консерватизм** ўртага чиқди. Саноатлашиш ва инқилобий ҳаракатлар таъсиридаги янгиликларни шароитида анъанавий ижтимоий тартибларни сақлаб қолишга интилиш консерватизмнинг асосий тамойили бўлиб майдонга чиқди. XIX аср давомида абсолютизм белгиларини сақлаб қолган монархик Европада консерваторлар ислохотларга қаттиқ қаршилик кўрсатдилар. Иккинчи жаҳон урушидан кейинги даврда, шунингдек, христиан-демократик партиялар пайдо бўлгандан кейингина Ғарбий Европа консерваторлари сиёсий демократияни тан олдилар. АҚШ Буюк Британияга қарши миллий-озоддик ҳаракатларини олиб борганлиги учун бу мамлакатда консерватив ғоялар нисбатан оз таъсирга эга эди. Фақатгина XX асрнинг 60-йилларига келиб консерватив ғоялар АҚШнинг ҳар иккала асосий партияси - демократик ва республикачилар партияларига ҳам кириб келди.

Ҳам Англия, ҳам АҚШдаги партиялар консерватизм ғояларига бўйсунган ҳолда, унинг тартибга, интизомга ва мустаҳкам ҳокимиятга интилиш хусусиятларини сақлаб келмоқда. Япония либерал-демократик партияси ҳам консерватив ғоялар таъсиридадир. Консерваторларнинг анъаналарга таяниши ва уларни ҳимоя қилишининг сабаби анъаналар аجدодлар тўплаган донишмандликни ўзида акс эттириши ҳамда барқарорлик ҳис-туйғусини бағишлаши ғояларига нисбатан кучли эътиқодидир. Либераллар инсон табиатининг моҳияти яхшиликда деб билсалар, консерваторлар эса инсонни номукамал мавжудот, деб ҳисоблайдилар. Консерваторлар жиноят қилиш худбин инсон табиатига хос ҳодиса эканлигини таъкидлаб, ижтимоий барқарорликнинг ягона кафолати қаттиқ ва ҳамма бўйсунувчи қонунчилик эканлигини эътироф этадилар.

Консерваторларнинг фикрича, инсонларнинг чегараланган интеллектуал имкониятлари либералистик мафкуранинг «инсон ҳуқуқлари», «тенглик», «ижтимоий адолат» каби тушунчаларини чуқур англашга, тушунишга имкон бермайди. Жамият аъзоларининг бу тушунчаларга амал қилган ҳолдаги фаолиятлари салбий натижаларга олиб келиши мумкин. Консерваторлар эркинликни ҳар бир инсон томонидан жамият олдидаги ўз бурчининг ихтиёрий равишда бажарилишидир, деб талқин қиладилар. Консерватизм дин билан ҳам узвий боғлиқдир. У динни жамиятдаги ахлоқий меъёрларни қўллаб-қувватловчи куч сифатида қабул қиладди. Бу меъёрлар ижтимоий тартибнинг асоси сифатида қонун томонидан ҳимоя қилиниши зарур. Шу сабабли баъзи консерваторлар матбуот ва телевидениега нисбатан цензура ўрнатилишини ёқлаб чиқадиладар.

Консерваторлар миллатни ягона тил, тарих, маданият ва анъаналарга эга бўлган табиий жамоа сифатида, ватанпарварликни эса табиий ва соғлом инстинкт сифатида таърифлайдилар. Шунинг учун консерваторлар чет элликлар ва бошқа миллатларга ишончсизлик билан қарайдилар. Масалан, Англия консерваторлари Европа Иттифоқининг Европа Ҳамжамайти базасида ривожланишини унчалик хуш кўрмайдилар. Жамият ҳаёти ва давлат ҳокимиятларини консерватизм инсон табиатига хос бўлган патерналистик нуқтаи назардан тушунадилар. Улар давлатда иерархия, табиий тенгсизлик мавжуддир, чунки у турли-туман кишилардан таркиб топган ва улар турли ижтимоий функцияларни (лидерлар, бизнесменлар, ишчилар) бажарадилар, деб тушунади. Сиёсатчиларнинг вазифасини эса ахлоқий қадриятларни ўрнатиш эмас, балки индивидлар ва ижтимоий гуруҳлар ўртасидаги низоларни бартараф этишдан иборатдир, деб талқин қиладилар.

Консерваторлар инвестициялар ва маблағ тўплашни рағбатлантиради. Шунингдек, улар мулкдор бошқалар мулки, қонунлар, ҳокимият ва ижтимоий тартибни ҳурмат қилиш

лозим, деб ҳисоблайди. Консерватив партиялар «мулкдорлар демократияси»ни яратишни мақсад қилиб қўядилар. Маълумки, М. Тэтчер ҳукумати «халқ капитализми» ривожланиши манфаатларини кўзлаб хусусийлаштиришни амалга оширган эди. Консерваторлар мулк шахсга тегишлидир, унга тазйиқ этиш шахсга тазйиқ қилиш билан баробардир, деган қадриятга амал қилишади. Ўтган асрнинг 80-йилларда АҚШ, Канада, Германия, Япония, Буюк Британия каби давлатлар консерватив бошқарув даврини ўз бошларидан кечиришган эди.

Ҳозирги даврда ғарбдаги либерализм билан неоконсерватизмнинг ўзаро ҳамкорлик тажрибаси барча жамиятлар учун сабоқ бўлиши мумкин. Бу мафкуравий оқимлар ғарб жамиятида бир-бирини тўлдириб, улар ўртасидаги муносабатлар иқтисоднинг бозор муносабатларини ривожлантиришга муҳим ҳисса қўшиб келмоқда .

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Т.: Ўзбекистон, 2019
2. Локк Дж. Сочинения: В 3-х томах. /Пер. с англ. и лат. Т. 3. /Ред. и сост., авт. примеч. А. Л. Субботин. -Москва: Мысль, 1988
3. Руссо Ж.Ж. Трактаты. Москва, 1969

ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ЖАРАЁНИДА ЁШЛАРНИНГ ДЕМОКРАТИК ҚАДРИЯТЛАР ТИЗИМИГА АКСИОЛОГИК МУНОСАБАТИНИ РИВОЖЛАНИТИРИШНИНГ ФАЛСАФИЙ ТАХЛИЛИ

Улугбек Абдухалилович Азимов
ФарДУ мустақил изланувчиси

Жамиятимиз ривожининг ҳозирги босқичида ёшларнинг демократик жараёнларга аксиологик муносабати уларнинг ўз актив ҳаётий позициясини онгли ва ижодий равишда амалга оширишидан иборатдир. Бундай позиция- юртимизда озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуриши сиёсатининг моҳиятини билишни, ижтимоий ҳодисаларга теран муносабатни, жамият тараққиётининг устувор вазифаларини чуқур ўрганишни, яъни назария билан амалиётни моҳирона қўшиб олиб боришни, меҳнатга фаол муносабатни, юксак эътиқод ва ахлоқий фазилатларни намоён этишни англатади. Мамлакат ҳаётини такомиллаштиришда, соғлом турмуш тарзини қарор топтиришда, инсон омилини фаоллаштиришда олий ўқув юртлари олдида ниҳоятда катта ва масъулиятли вазифалар қўйилган.

Ёшларнинг демократик жараёнларга аксиологик муносабати, аввало, миллий қадриятлар таъсирида шаклланади. Зеро, оила, мактаб, маҳалла бу жараённинг тамал тошини қўяди. Бу эса улар фаоллигини ошириш, талаба ёшларда миллий қадриятларга содиқлик туйғусини тарбиялашга хизмат қилади.

Таълим-тарбия жараёнида ёшларнинг демократик қадриятлар тизимиغا аксиологик муносабатини ривожлантиришга йўналтирилган ўқув-тарбия жараёни самарадорлигини таъминлаш учун қатор чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқдир. Фуқаролик жамияти ўзига хос модел бўлиб, унинг асосини фуқаролик позициясига эга бўлган шахс ташкил этади. Шунинг учун ҳам бундай субъектлар бир томондан ушбу жамиятга нисбатан юқори даражадаги шахсий мустақилликка эга бўлиши лозим.[1:25-26]

Бугунги кунда инновацион педагогик технологияларнинг назарий асосларини ўрганиш ва уларни амалиётга тадбиқ этиш зарурати шунинг учун асосий муаммо бўлиб қолмоқдаки, анъанавий ўқитиш тизимлари ўз фаоллигини бироз йўқотди, куруқ сўзлар ёрдамида ўқитиш яхши натижа бермай қолди.[2:128]

Педагогикада инновация, инновацион фаолият, инновацион педагогика, таълимда инновацион жараёнларни бошқариш каби тушунчалар XX асрнинг 60-йилларида дастлаб АҚШ ва Ғарбий Европа мамлакатларида «таълим технологияси» тушунчаси эътироф этилган вақтда пайдо бўлди. Бу тушунчаларнинг пайдо бўлиши ва инновацион таълим назариясининг яратилиши тўғрисида маълумот берувчи манбалар таҳлили шуни кўрсатадики, бу тушунчалар таълим тизимиغا янгиликларни, педагогик технологияларни киритиш орқали талаба-ёшларнинг креатив қобилиятларини шакллантириш, таълим самарадорлигини ошириш, шахс ижтимоийлашувини таъминлаш, бу борада муайян муваффақиятларга эришиш учун таълим жараёнида ўқувчи-талабага дўстона муносабатларни шакллантиришга уриниш натижасида вужудга келди.[3:50-54]

Талаба-ёшларнинг демократик қадриятлар тизимиغا аксиологик муносабатини ривожлантириш қуйидаги таркибий қисмлардан иборат:

ҳиссий-ахлоқий; интеллектуал; фаолиятли.

Талаба-ёшларнинг демократик қадриятлар тизимиغا аксиологик муносабатини ривожлантириш жараёнининг таркиби ва мазмунига бўлган ёндашувлар асосида қуйидагиларни айтиб ўтиш ўринли:

Талаба-ёшларда Ўзбекистон жамиятининг фуқароси сифатида унга хос сифатларни ривожлантириш майлларини ҳосил қилиш, шу майللарга мувофиқ тарзда эҳтиёжлар, мақсадлар, қизиқишлар, давлат ва жамиятга хизмат қилиш истагини таркиб топтириш; ёш авлод ва Ватан тақдири учун масъуллик туйғуси ва бурч ҳиссини шакллантириш; ёш мутахассисларда ҳиссий-иродавий барқарорликни қарор топтириш.

Ўзбекистон тараққиётининг янги босқичида олий таълим тизими талаба-ёшларида бўлажак касбий фаолиятнинг ижтимоий аҳамиятини тўлиқ англанишига эришиш, ижтимоий талаб ва мажбуриятларга масъулиятли муносабатни қарор топтиришнинг педагогик механизмларини такомиллаштириш зарурияти юзага келмоқда.

Тараққиётнинг янги босқичида талаба-ёшларнинг фаоллиги ошиши табиий. Бинобарин,

ёшларни тўғри йўлга йўналтириш ҳар бир зиёли инсоннинг бурчидир. Сабаби, ёшлар ҳам жамиятда яшар экан, шу жамиятдаги ўзгаришларни, янгиликларни таҳлил қилиб ўзлари ҳам қайсидир соҳада, қандайдир янгиликни яратиб из қолдиришга интилиши заруриятга айланар экан. Улар ўз имкониятларини воқеликка айлантириш учун қадам ташлар экан. Жамиятнинг янги тараққиёт баскичида талаба-ёшларнинг демократик қадриятлар тизимига аксиологик муносабатини ривожлантириш ишлаб чиқариш соҳасини янада такомиллаштиришда устувор эканлиги маълум. Маълумки, жамият тараққиёти - иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий, маънавий-маърифий, маданий жиҳатларини ўзида қамраб олади. Жамиятда яшовчи ёшлар ана шу соҳаларда фаоллик кўрсатиши ҳаётий заруриятдир.

Бугунги ислохотлар шароитида ёшларда шахс ва жамият манфаатлари уйғунлигини таъминлашга оид билимларни ўстириш педагогик муаммо сифатида ҳукумат томонидан алоҳида эътиборга олинмоқда. Глобаллашув ривожланиб бораётган даврда юртимизда барча соҳаларда шахс ва жамият манфаатларини уйғунлаштириш борасида ўзига хос сиёсат амалга оширилмоқда. Бу сиёсатнинг мақсад - моҳияти, бир томондан, фуқароларга моддий-иқтисодий, ижтимоий-маданий, маънавий-маърифий, сиёсий-ҳуқуқий, эркинликлар бериш бўлса, иккинчи томондан, турмуш тарзимизда маънавий мезонларни барқарорлаштириш, халқимизнинг маънавий-руҳий манфаатларини ўстиришдир. Чунки моддий манфаатлар маънавий манфаатлар билан уйғунлашган ҳолдагина ижобий натижасини беради. Зотан, президентимиз таъкидлаганидек, «халқ билан бевосита мулоқот олиб бориш, унинг дарду ташвишлари билан яшаш, эл-юртимизни рози қилиш – бу вақтинчалик компания эмас. Бу – халқимизнинг фаровон ҳаётини, юртимиз равнақини таъминлашга қаратилган узоқ муддатли стратегиядир».[4:94]

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, “Биз таълим ва тарбия тизимининг барча бўғинлари фаолиятини бугунги замон талаблари асосида такомиллаштиришни ўзимизнинг биринчи даражали вазифамиз деб биламиз.

Ёш авлод тарбияси ҳақида гапирганда, Абдурауф Фитрат бобомизнинг мана бу фикрларига ҳар биримиз, айниқса, энди ҳаётга кириб келаётган ўғил-қизларимиз амал қилишларини мен жуда-жуда истардим. Мана, улуғ аждодимиз нима деб ёзганлар: “Халқнинг аниқ мақсад сари интилиши, ҳаракат қилиши, давлатманд бўлиши, бахтли бўлиб иззат –ҳурмат топиши, жаҳонгир бўлиши ёки заиф бўлиб хорликка тушиши, бахтсизлик юкини тортиши, эътибордан қолиб, ўзгаларга тобе ва қул, асир бўлиши уларнинг ўз ота-оналаридан болаликдан олган тарбияларига боғлиқ”.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Акрамов А.А. Шахсга йўналтирилган таълим технологиялари асосида бўлажак ўқитувчиларда фуқаролик позициясини ривожлантиришнинг ташкилий-методик асосларини такомиллаштириш. Докторлик диссертацияси автореферати. – Тошкент, 2016. – Б 25-26.
2. М. Камолдинов, Б. Вахобжонов. Инновацион педагогик технология асослари, саволлар, жавоблар. – Т.: „Talqin“, 2010. – 128 б.
3. Ибрагимова Г.Н. Педагогик инновациялар ёрдамида талабаларнинг креатив қobiliятларини шакллантириш. Замонавий таълим / Современное образование. – Тошкент, 2015 №3. – Б. 50-54.
4. Мизийев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. 3-жилд. –Тошкент: Ўзбекистон. –Б. 94.

ЭКОЛОГИК БАРҚАРОР ТАРАҚҚИЁТНИ ТАЪМИНЛАШДА АХЛОҚНИНГ ФУНКЦИЯЛАРИ.

Ўринбоева Мафтуна Содиқовна, Расулова Шоира Азизовна.
Фарғона политехника институти

Аннотация: Ушбу мақолада экологик барқарор тараққиётни таъминлашда ахлоқнинг функциялари илмий асосда таҳлил килинган.

Аннотация: В данной статье научно анализированы функции этики в обеспечении экологически устойчивого развития.

Annotation: In this article contains a scientific analysis of the function of ethics in ensuring environmentally sustainable development.

Таянч сўзлар: Ахлоқий нормалар, глобал экологик барқарорлик, миллий ва умуминсоний ахлоқий нормалар, қадрият, экологик маданият, экологик таълим–тарбия.

Ключевые слова: Этические нормы, глобальная экологическая стабильность, национальные и универсальные нормы этики, ценность, экологическая культура, экологическое образование.

Key words: Ethical norm /global environmental stability/ national and universal norm of ethics; value; ecological culture; ecological education.

Инсоният тарихида ижтимоий-сиёсий муносабатларни бошқаришда ахлоқнинг устуворлигини таъминлаш доимо муҳим назарий ва амалий вазифа бўлиб келган. Зеро, “табиат-жамият-инсон” муносабатларини бошқаришда ахлоқнинг функционал самарадорлиги: биринчидан, кундалик ҳаётда экологик миллий анъаналардан, тажрибалардан фойдаланиш даражасига, иккинчидан, умуминсоний экологик қадриятларни танлаш ва амалиётда ижодий қўллашга, учинчидан, бошқариш жараёнида усуллар ва воситалар комплекслигини таъминлашга, тўртинчидан, бошқаришнинг маънавий-ахлоқий механизмлари таркибида фуқаролик жамияти институтлари ёрдамида халқнинг экологик онги ва маданиятини ривожлантиришга боғлиқ бўлади. Экологик муаммолар глобаллашуви шароитида “табиат-жамият-инсон” муносабатларини ахлоқий нормаларга кўра бошқариш масаласи муҳим илмий ва амалий аҳамиятга эга мавзу бўлиб қолмоқда. Зеро, ахлоқий нормаларнинг жамият ҳаётидаги роли тобора ошиб бормоқда. Ахлоқнинг энг муҳим функциялари қуйидагилар: 1) кишилар орасидаги турли муносабатларни мувофиқлаштириш, 2) кишилар фаолиятининг инсонпарвар қадриятлари ва мўлжалларини белгилаб бериш, 3) шахсни ижтимоийлаштириш. Экологик фаолиятда ижтимоий онг шакллари ва ахлоқий нормаларнинг функционал уйғунлиги “табиат-жамият-инсон” муносабатлари барқарорлигини таъминлашнинг зарурий шартидир. Чунки жамиятда экологик нормалар устуворлигини таъминлаш ҳуқуқий қонунларни бажариш масъулиятини ҳам, сиёсий талаблар мажбурлигини ҳам истисно қилмайди, балки тақозо этади. Экологик муносабатларда ахлоқ устуворлигини таъминлаш муаммосини ҳал этиш зарурияти, маълум маънода инсоннинг фаолият эркинлигини чегаралаш масалалари билан боғлиқ бўлганлиги учун ҳам ахлоқнинг бевосита регулятив функцияси доирасига киради. Бундан ташқари, экологик ахлоқнинг функционал фаолият доирасини белгилайдиган ҳуқуқий-қонуний актлар мавжуд шарт-шароитлардан келиб чиқувчи маънавий-ахлоқий нормалар билан регламентлаштирилмаса, “табиат-жамият” муносабатларида номуносиватли вужудга келади. Инсоннинг “табиат-жамият” тизимида эркинлиги нисбий ва шартли бўлиб, уларнинг муносабатида оқилона мувозанатни таъминлашда ахлоқий нормаларга асосланишини тақозо қилади. Чунки ижтимоий онг тизимидаги сиёсий, ҳуқуқий ва бошқа онг шакллариининг функционал жиҳатдан табиатни муҳофаза қилишга йўналтирилиши-экологик ахлоқий маъсулиятни шакллантиришдан иборат фаолиятдир. Шунинг учун ҳам, ахлоқ барча ижтимоий онг шаклларига нисбатан устувор мавқега эга бўлади ва бу уларнинг функциясини мувофиқлаштирувчи фаолиятида намоён бўлади.

Экологик ахлоқий қадриятлар “табиат-жамият-инсон” муносабатлари бошқарувида ҳуқуқ ёки сиёсат каби расмий мақомга, махсус институционал (фаолиятни чегараловчи, таъқиқловчи ва рағбатлантирувчи) тизимга эга бўлмаса ҳам: биринчидан, жамият аъзоларининг табиий атроф муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида амал қилиши мажбурий бўлган расмий қонун-

қоидалар, умуминсоний нормаларда ифодаланади, иккинчидан, ҳуқуқий актлар, сиёсий қоидалар ахлоқий нормалар орқали “табиат-жамият-инсон” муносабатларини мақсадга мувофиқ бошқаради, самарадорлигини таъминлайди, учинчидан, экологикахлоқий нормалар муайян жамият аъзоларининг “табиат-жамият-инсон” муносабати рационаллигини, инсон “экологик сифатларини” баҳоловчи мезон ҳисобланади, тўртинчидан, “табиат-жамият-инсон” тизимида бартараф этишнинг фаол субъектив омили ҳисобланади. Ахлоқий категорияларнинг экологик мазмуни инсон маънавияти, яъни субъектив омил билан боғлиқ бўлганлиги учун, унинг “табиат-жамият-инсон” тизимини бошқаришдаги имконият даражасини ҳам доирасини ҳам белгилаб туради. Шунинг учун, жамиятнинг манавий-ахлоқий ривожланиш даражасини, бошқа ижтимоий онг шакиллариغا нисбатан устуворлик мавқеини табиатини муҳофаза қилиш давлат сиёсатидеги ролига ва аҳамиятига қараб баҳолаш мумкин. Зеро, бир томондан, ахлоқнинг “табиат-жамият-инсон” муносабатларини бошқариш функцияси, Маълум маънода, маърифатпарварлик тамойилларига асосланганлиги билан ҳам сиёсатдан фарқ қилади. Иккинчи томондан эса, шу муносабатларни бошқариш функциясининг самарадорлиги ҳуқуқий қонунлар ва сиёсий тартиблар билан уйғунлашувига боғлиқдир. Давлатнинг экологик сиёсати ҳокимият воситасида табиатни муҳофаза қилиш мақсадини амалга оширишга йўналтирилган бўлса ҳам, унга фақат ахлоқ нормаларига риоя қилиш орқали эришиш мумкин. Шунинг учун ахлоқнинг сиёсий жараёнларини бошқариш функциясини оқилона ташкиллаштириш масаласи давлатнинг ислохатчилик ролини қанчалик самарали бажараётганини кўрсатади. Чунки, “табиат-жамият-инсон” муносабатларини назорат қилишнинг ахлоқий механизмлари давлат экологик сиёсати ошқоролигини таъминлашдан ташқари, унинг субъектлари масъулияти, мажбуряти ҳамда жавобгарлик хиссини оширишга хизмат қилади. Шунинг учун ҳам ҳар қандай соҳада бошқаришнинг демократик мазмуни: ахлоқий кадриятларга мослиги, ижтимоий назоратининг маънавий-ахлоқий меърларини аниқлайдиган сиёсий ва жамотчилик институтлари фаолиятларини ташкилий қилиш билан характерланади.

“Табиат-жамият-инсон” муносабатини бошқариш самарадорлиги сиёсий ва ижтимоий назорат институтлар фаолиятини ахлоқий нормалар асосида ташкиллаштиришга боғлиқ бўлади, лекин утилитар мақсадларга кўра иқтисодий манфаатдорликни мутлақлаштириш ва уни амалга ошириш усуллари воситалари муқобиллиги табиатга муносабатнинг ягона ахлоқий нормасини аниқлашни қийинлаштиради. Айниқса, экологик муаммоларнинг глобаллашиб кетишуви биосфера зиддиятлари кескинлашган шароитда иқтисодий эҳтиёжларини, манфаатларини мувофиқлаштиришда (хусусан сиёсий восита ва услубларни қўллашда) маънавий-ахлоқий нормалар устуворлигини таъминлаш муҳим аҳамиятга эга.

Экологик муносабатларни бошқаришда ахлоқий нормаларнинг устуворлиги: биринчидан, “табиат жамият инсон” муносабатларини бошқаришда ахлоқнинг функционал характери табиатни муҳофаза қилиш зарурияти ва биосфера мувозанитини сақлаш мақсади билан белгиланади; иккинсидан, ижтимоий онг шакиллари экологиялашишга мойиллиги, энг аввало функцияларини экологик ахлоқий нормалар, талаблар асосида ташкиллаштириш ва назорат қилишда намоён бўлади; учинчидан, “табиат-жамият-инсон” муносабатларни бошқариш усуллари ва воситаларининг ахлоқий нормаларга адекватлиги экологик фаолият самарадорлиги шартидир; тўртинчидан, экологик муносабатларни бошқаришнинг демократик характери табиат муҳофазасига доир умуминсоний ва миллий кадриятлар уйғунлашуви билан характерланади.

Ижтимоий онг шакллариининг “табиат-жамият-инсон” муносабатларини бошқаришда функционал дифференциаллашуви экологик ахлоқнинг устуворлашиш қонунияти доирасида намоён бўлади. Бунда экологик маънавий-ахлоқий нормаларни ижтимоий онг шакллари мазмунига сингдиришнинг педагогик-дидактик усуллари, воситалари ва технологияси муҳим аҳамиятга эга. Зеро, “табиат-жамият-инсон” муносабатларини

бошқаришда воситаларнинг мақсадга мувофиқдик мезонлари, аввало уларнинг маънавий-ахлоқий нормаларга асосланиши билан изохданади. Бошқача қилиб айтганда, ахлоқ экологик муносабатларни бошқаришнинг мақсадга мувофиқдик мезонига бўлиб қолмасдан, балки уларнинг барқарор ва мустахкам ривожини таъминлашда муҳим субъектив омилдир.

Келажакда “табиат-жамият-инсон” муносабатларини бошқаришда ахлоқий кадриятларнинг функционал устуворлашуви ҳуқуқий асосларини ахлоқий жихатдан мустахкамлаб боришини тақозо қилади. Бундай зарурият инсон ва жамиятнинг

табиатга муносабати ахлоқийлигини белгилаш ва оқилона ташкил этиш эҳтиёжидан келиб чиқади. Бу эса, ўз навбатида, жамият ва давлатнинг экологик муносабатларини бошқарув тизимини такомиллаштиришга олиб келади. Зеро, бу соҳада бошқарувнинг институционал тизими ахлоқий мезонларга кўра канчалик мукаммал бўлса, мамлакатда экологик барқарор тараққиётни таъминлаш имконияти шунчалик реаллашади. Хозирги кунда экологик муаммоларнинг кескинлашиш ва глобаллашиш сабабларини синчиклаб таҳлил қилиш шуни курсатадики, инсониятнинг иқтисодий эҳтиёжлари ва экологик манфаатлари мутаносиблигини таъминлашга мутасадди ижтимоий-сиёсий институтлар уларни бошқаришда ахлоқ нормаларига пассив муносабатда бўлмоқда. Ваҳоланки, уларни мувофиқлаштиришда ахлоқнинг реал ижтимоий кучга айланишини ва нормалари қонун мақомига эга бўлиши, инсоннинг табиатга муносабатини тартибга солиш орқали, экологик барқарорликни таъминлаш мумкин. Бунда юқорида курсатилган институтларнинг бошқариш фаолиятида ҳамма учун тенг шароит ва имконият, қонуний ҳуқуқий макон яратиб бериши билан бир каторда, барчадан мутлоқ тенг ҳаракатни талаб қилиши ноўрин. Чунки, бошқариш ва бошқарилишда, унинг субъектлари: ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маданий мавқеига кўра турли мақомга эга бўлиб, бошқарилиш имкониятлари объектив ва субъектив шарт шароитлар билан тақозоланган бўлади.

Бундан ташқари, “табиат-жамият-инсон” муносабатларини бошқаришга мавжуд сиёсий, ҳуқуқий, ахлоқий ва бошқа ижтимоий маконлар барқарорлигининг нисбийлиги ҳам жиддий таъсир курсатади. Лекин, миллий тараққиётнинг муайян тарихий даврларида, хусусан ўтиш даврида маънавий-маданий мероснинг нуфузини тиклаш, янги ҳуқуқий қонунларни яратиш ва мавжудларини такомиллаштиришда экологик маънавий-ахлоқий нормаларнинг нисбатан турғунлиги катта аҳамиятга эга. Бошқача қилиб айтганда, экологик ахлоқий нормаларга асосланган ижтимоий муносабатлар тизими шахс “экологик сифатини” оширишда катта рол ўйнайди. Энг муҳими, “табиат-жамият-инсон” муносабатларини бошқаришда ахлоқий нормалар устуворлиги ва бошқа ижтимоий онг шакллари билан уйғунлашиб, функционал яхлитлашуви жамиятнинг экологик имкониятларини реаллаштиришга хизмат қилади. Шу билан бирга, фуқаролар экологик масъулияти, фаолияти заифлиги жамиятнинг табиатни муҳофаза қилиш соҳасида маънавий-ахлоқий ожизлигининг натижасидир. Ваҳоланки, табиатга нисбатан ҳар қандай ғайриахлоқий ҳаракат ёвузликнинг намоён бўлиши сифатида, нафақат ахлоқий нормаларга, балки уларни амалда намоён қиладиган экологик воқеликка ҳам зиддир.

Умумлаштириб айтганда; 1) жамият тараққиётининг турли босқичларида табиат ва инсон муносабатларини бошқаришнинг муайян омиллари устувор бўлган. Жумладан, экологик вазиятнинг кескинлашуви табиий атроф-муҳитга муносабатларда ахлоқий асосларнинг устуворлашувига олиб келган; 2) экологик ахлоқнинг устуворлашуви табиатни муҳофаза қилишга доир урф-одатлар, анъаналар, маросимларнинг мазмунини ташкил қилган; 3) инсоннинг “табиат-жамият” тизимидаги эркинлиги шартли ва нисбий бўлиб, ахлоқий нормалар ва тамойиллар билан регламентлаштирилган; 4) давлат сиёсий институт сифатида “табиат-жамият-инсон” муносабатларини бошқаришнинг ахлоқий нормалари шакллантирилган.

Адабиётлар

1. Каримов И. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Тошкент: “Маънавият”, 2008, -Б. 52.
2. Расулева Г. С позиций социобиологии. //Экологический вестник. — 1999. - № 5-6. — С. 31-33.
3. Чуб В. Погода, климат, здоровье. // Экологический вестник. — 1999. —№ 4. — С. 9.
4. Чориев С. Экологический этикет. //Экологический вестник. — 1999. — № 1-2. - С. 9.
5. Карлов Ю.С. Личность в системе «природа — общество» — М., 1996, — С.
6. Абдуллаев З. Экологические отношения и экологическое сознание. — С. 17-41.
7. Убайдуллаев Г. Будущее не мыслимо без образования. //Экономика и статистика. — 1998. -№4. — С. 72—73.

БАДИЙ МАДАНИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ИҚТИСОДИЙ ОМИЛЛАРНИНГ ЎРНИ

Ф.Ибрагимова ФарДУ ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада бадий маданиятнинг бозор иқтисодиётига ўтиш давридаги янгилиниши, тараққиётининг иқтисодий омиллари, маънавий ва маданий-маърифий ишларни амалга оширишнинг самарадорлиги ҳақида сўз юритилган.

Калит сўзлар: бозор иқтисодиёти, бадий маданият, маънавий ва маданий-маърифий ишлар, маданий мерос, эстетик-маърифий тарбия, санъат, бадий қадриятлар, маркетинг.

Ўзбекистон Республикасининг бозор иқтисодиётига ўтиши бадий маданиятнинг янгилиниши билан бевосита алоқадор унинг бошқариш соҳасини тубдан ислоҳ қилиш заруриятини келтириб чиқаради. Бинобарин, маънавий ва маданий-маърифий ишлар билан боғлиқ давлат сиёсатини амалга оширишнинг самарадорлиги кўп жиҳатдан шунга боғлиқдир.

Маданий меросни сақлаш, ижодий фаолиятда янгилик ва эркинликни қўллаб-қувватлаш, бадий қадриятларнинг оммавийлиги, аҳолининг эстетик-маърифий тарбиясини такомиллаштириш, санъат арбоблари ижодига эҳтиёткорона муносабатда бўлиш, янги истеъдодларнинг юзага келиши ва ижодий раванқ топишига шароит яратиш бу сиёсатнинг моҳиятини ташкил этади.

Бу соҳада бошқаришнинг яқин ўтмиш-шўро даврида амал қилган маъмурий шакллари бозор муносабатлари шароитида ўзини мутлақо оқламайди. Шунинг учун ўтиш даврида бадий маданиятни бошқаришда янги шарт-шароитга жавоб берадиган усулларни ишлаб чиқиш ўта муҳимдир. Биринчи Президент И.А.Каримов таъкидлаганидек, «Бу борадаги энг катта ишлардан бири-таълим, маданият, матбуот ва ноширлик фаолияти соҳаларига оид зарур қонунларни тайёрлаб тезда қабул қилишдир... Биз маърифат ва маданиятга тадбиркорлик ва тижорат соҳалари томонидан қилинаётган ҳомийликни қўллаб-қувватлаймиз, бундай ҳомийларга енгиллик бериш лозимлигини ҳам биламиз. Лекин ҳомийлик маблағлари чинакам бадий асарларга, чинакам ижодий тадбирларга сарфланиши шарт... бундай соҳаларга биринчи ва энг катта ҳомий-давлатнинг ўзи» [1] дир.

Бу ўринда тараққиётнинг турли босқичларида бадий маданиятни бошқариш соҳасида жаҳонда, шунингдек, яқин хорижда қўлланилган ранг-баранг моделлардан ижодий фойдаланиш ижобий самара беришини таъкидлаш лозим. Бу моделлар асосан қуйидаги йўналишлар билан характерланади: биринчидан, давлатнинг бошқариш функциялари фақат бадий қадриятлар яратиш, уларни тақсимлаш ва ўзлаштиришнинг ташкилий томонларига, иккинчидан, бадий ижод учун шарт-шароитлар яратиш ва бадий неъматларни ўзлаштириш муаммоларини ҳал этишга қаратилади; учинчидан, бу бошқарув фақат қадриятли-йўналтирилганлик ҳамда тарбиявий функцияларни амалга ошириш билан чегараланади; тўртинчидан, бадий маданиятни бошқариш унинг ижтимоий муассасалари ихтиёрида бўлади, уни маркетинг асосида ташкил этишга аҳамият берилади; бешинчидан, бу жараёнда давлат ва ижтимоий муассасалар ҳамкорлиги, ташқи менежментликка мувофиқлашиш, ижод эркинлиги ҳамда бадий ўзлаштиришни қонун билан назорат қилишга асосланган ижтимоий-давлат, сиёсий-иқтисодий тизим яратилади [2].

Аслида бадий маданиятни давлат, ижтимоий-сиёсий, мафкуравий, иқтисодий, жамоатчилик институтлари тарафидан бошқариш ташқи омил ҳисобланади, зеро, бу нарса маданиятга раҳбарлик қилиш маъносини ҳам билдиради. Республикамизда бошқаришнинг бу ташқи омили давлатнинг маданиятга бош ҳомийлик фаолиятида кўзга ташланади ва миллий тикланиш манфаатларига мос келади. Бу соҳада муайян ишлар амалга оширилди ва оширилмоқда. Чунинчи, 1996 йилда «Ўзбекнаво» Бош эстрада Бошқармаси тузилди, унинг фаолияти нафақат машҳур санъаткорларнинг ижодий чиқишларини ташкил этиш, шу билан бир қаторда, халқнинг мумтоз ва ҳозирги замон мусиқаси ютуқларини асраб-авайлашни ҳам ўз ичига олади. Бадий юксак асарларни тарғиб қилиш, шунингдек, ёш истеъдодларни аниқлаш ҳамда тарбиялаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан 2001 йил 26 июнда «Эстрада-қўшиқ санъатини янада ривожлантириш тўғрисида» қарор эълон қилинди. Бадий маданиятнинг ижтимоий муассасалари уни бошқаришда менежментликни ифодалайди, бу фаолият ички жараёнларни менежерлар томонидан

уюштиришга асосланади ҳамда, ўз навбатида, нисбий мустақил соҳа ҳисобланади.

Туризмнинг ривож топиши, мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятидан муносиб ўрин олиши ҳамда давлатимизнинг очик сиёсат олиб бориши оқибатида санъат тижорати деб аталган халқ хунармандчилиқ маҳсулотлари бозори пайдо бўлди. Дарҳақиқат, санъат тижорати ўта нозик соҳа бўлиб, муайян меъёрларнинг барқарорлигини сақлаб туришни тақозо қилади, акс ҳолда халқимизнинг мумтоз, анъанавий буюмлари бозор манфаатларига қўпол тарзда мослаштирилиши, усти ялтироқ буюмлар бозори қарор топиши мумкин, унинг таъсирида эса тарихан шаклланган анъанавий буюмлар ўз моҳиятини йўқотади, мазмунан саёзлашади, сунъий кўпайтирилади. Мутахассислар таъкидлаганидек, амалий санъат маҳсулотларини тайёрлашда эстетик, ижтимоий ҳамда тарихий жиҳатларнинг уйғунлигига асосланиш лозим [3].

Менежментликка суянадиган маданиятни бошқариш санъат мухлисига нимани ўқиш, бўш вақтда нима билан шуғулланиш, уни қандай ўтказиш юзасидан кўрсатма бермайди. У инсоннинг маданий эҳтиёж ва реал имкониятлари, фаоллиги ва санъат соҳасига қизиқишига асосланиб ўз талабини белгилаши, шунингдек, қандай тадбир ташкил қилиш, уни қайси шаклда ўтказишда маданият муассасалари олдида ўз таклифини кўйиши мумкин.

Ҳозирги пайтда Ўзбекистонда, айниқса, маънавий-ахлоқий вазият шуни тақозо этадики, маданият муассасалари маркетинг тадқиқотлари натижаларини умумлаштирган ҳолда аҳолининг янги ижтимоий қатламлари, оз сонли миллатларнинг эҳтиёжлари, шунингдек, этносоциал, демографик ўз-ғаришларни ҳисобга олиши зарур. Бозор муносабатлари шароитида бу ўзгаришларни эътибордан четда қолдириш нафақат жамият маънавий ҳаётининг барқарорлашуви, айти пайтда, маданият муассасалари фаолиятига ҳам салбий таъсир этади.

Бугунги талабларга мувофиқ бадиий маданиятнинг структуравий элементи сифатида кутубхона ва клублар фаолияти яхшиланишга муҳтож-дир. Тўғри, мустақиллик йилларида республикада умумий фонди бир юз қирқ миллиондан ортиқроқ китобга эга кутубхоналар захираси бир ярим бараварга яқин кўпайди [4].

Сўнгги ўн йиллар мобайнида совет даврида чоп этилган адабиётларнинг аксарияти талабга жавоб бермаслиги, бошқа томондан, мафкуравий ислохатлардан келиб чиқиб, танқидий ўрганилмасдан, тўғрими-нотўғрими, кутубхоналардан чиқариб ташланиши анчайин мураккабликлар туғдирди. Расмий маълумотларга кўра, мустақиллик йилларида 25.000.000та китоб фонддан олиб ташланди, биргина 1991 йили кутубхоналарга 3.000.000та китоб олинган бўлса, 2004 йили бу кўрсаткич 163.200тани ташкил этди, бу-бир йилда битта кутубхона атиги 28 дона китоб олди, деганидир. Агар 2004 йилда 25.000.000дан зиёд китоб чоп этилган бўлса, унинг бир фоизи ҳам кутубхонага етиб келган эмас [5].

Шундай қилиб, бадиий маданиятнинг иқтисодий омиллари деганда, унинг амал қилиш ва ривожланишини таъминлайдиган моддий-молиявий воситалар, маблағлар, бу соҳада тадбиркорлик ва ишбилармонлик, ҳомийлик ва инвестиция имкониятлари, шарт-шароитлари, уларнинг ижтимоий-сиёсий ва ҳуқуқий таъминланганлик ҳолати тушунилади.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Ватан саждагоқ каби муқаддасдир. 3 т. Б.36.
2. Абдуллаев М., Хакимов Э., Ибрагимова Ф. Мировые модели управление художественной культурой и опыт Узбекистана. //Международные отношения, 2005, N2, С.7
3. Махмудов Т. Эстетика и духовные ценности. Б.222-225.
4. Умаров А. Ижтимоий-маданий тараққиётни таъминлаш ва комил инсон шахсини шакллантиришда мутолаанинг ўрни. Социол.ф. д-ри... дисс. автореферати. –Т.: ЎЗМУ. 2005, Б.1.
5. Нарзуллаев Ғ. Китоб ўқийсизми, юртдошим? //Қонун ҳимоясида. 2005, 7-сон, Б.29.

ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИНИ ДАВРИЙЛАШТИРИШДАГИ БАЪЗИ УРИНИШЛАР

Ҳакимов Акмалжон Абдуганиевич
(ФарПИ "Ўзбекистон тарихи ва ижтимоий
фанлар" кафедраси ўқитувчиси)

Ижтимоий тараққиёт шиддат билан ўзгартираётган ҳозирги дунё турли типдаги ва турдаги тамаддунларнинг ўзаро яқинлашуви, умумий маданият ва қадриятларга эга бўлган яхлит ижтимоий дунё тизими шаклланаётганлиги кўринишида кўзга ташланмоқда. Обьектив ва илгариланма жараён сифатида рўй бераётган умумжаҳон интегратив жараёнлари сайёрамиздаги халқлар ва мамлакатлар ўртасида ҳар қачонгидан кўра бир-бирига узвий боғлиқликни вужудга келтирмоқдаки, оқибатда давлатларнинг ташқи ва ички сиёсатидаги фарқлар камайиб, чегаралар тобора йўқолиб бормоқда. Бу эса ўз навбатида эскирган ижтимоий тузилмаларнинг барҳам топиши ва бунинг ўрнига бир-бири билан бевосита чамбарчас боғлиқ бўлган тизим ва тузилмаларнинг пайдо бўлишига олиб келмоқда.

Айниқса, кейинги ўн йилликлар мобайнида янги ахборот-коммуникация технологияларининг авж олиши ва кундалик турмушимиздан мустаҳкам ўрин эгаллаётганлиги, сунъий интеллектни яратиш муаммосининг ҳал этилиши томон жиддий қадамлар ташланаётганлиги, умумжаҳон масштабида эркин иқтисодий бозор муносабатларини барпо этиш каби-лар инсоният олдида янги қийинчиликларни кўндаланг қилиб қўймоқда.

Одамзот ўз-ўзини йўқ қилишга қодир бўлган даҳшатли жараёнларни бошдан кечирди. Иккинчи жаҳон уруши, бутун дунё колониал тизимининг барҳам топиши, собиқ Совет Итифоқининг парчаланиши, тамаддунлараро зиддиятларнинг борган сари тезкор содир бўлаётганлиги, халқаро терроризм, ҳозирги замон глобал муаммоларининг кескинлашуви (дунёда тинчликни сақлаш муаммоси, термоядро уруши хавфи, хом-ашё ва энергетика ресурслари таъминотидаги тақчилликларнинг кучайиб бораётганлиги, демографик инқироз, наркомания, СПИД, коронавирус пандемиясига қарши кураш, қашшоқлик, очарчилик ва саводсизликка барҳам бериш ва б.), айтиш мумкинки, инсоният цивилизациясининг ўзини ер юзида яшаб қолиш хавфини келтириб чиқармоқда.

Шунинг учун бугунги жамиятда содир бўлаётган ўзгаришларнинг кенг қамровлилиги ва шитоблиги инсоният тараққиётининг истикболли йўлларини, одамзот учун жон сақлаш имкониятларини излаш муаммоларини кун тартибига қўймоқда.

Глобаллашув жараёнлари ва тамаддунлар ўзгариши туфайли рўй бераётган муаммоларни муваффақиятли ҳал этиш учун бугунги замон ва маконга хос бўлган ривожланиш хусусиятлари ва анъаналарини, жамият тараққиёти олдида турган турлича муаммоларнинг моҳияти ва оқибатларини обдан таҳлил қилиш ва оқилона ўрганиш зарур. Ижтимоий фалсафада жамият тараққиётини ўрганишга оид икки хил – формацион ва цивилизацион ёндашувлар мавжуд. Ушбу ёндашувларнинг ҳар бири ижтимоий тараққиёт динамикасига хос бўлган хос хусусиятларни ўрганиш асосида ижтимоий тизимларга хос бўлган ўзига хосликлар ёки биридан иккинчисига ўтиш имкониятларининг таҳлилини таклиф қилади. Уларнинг орасида, барчамизга аёнки, формацион ёндашув бир неча ўн йилликлар мобайнида кенг тарқалган ҳамда социалистик лагерь мамлакатлари аҳолисининг ижтимоий онгининг шаклланишига сезиларли таъсир қилганлардан бири бўлди. Бу ёндашув ўз табиати ва моҳиятига кўра инсоният тарихини бир ёқлама ва монистик нигоҳ ёрдамида кўришдан иборат эканлиги билан кўзга ташланади. Формацион ёндашувга зид равишда цивилизацион ёндашув эса ижтимоий тузумларни тизимлар сифатида типлаштиришнинг тагида уларнинг сифат жиҳатидан фарқ қиладиган муайян тамаддунлар туришини даъво қилиши билан фарқланади. Шу боис жамият тараққиётини таҳлил қилишдаги цивилизацион ёндашув нафақат жамият трансформациясининг пайдо бўлишини тадқиқ этиши билан, балки инсоният тараққиётининг олдинги даврларини таҳлил қилиш томон йўналтирилганлиги билан ҳам катта илмий аҳамиятга эга. Бундан ташқари, цивилизацион ёндашувдан фойдаланиш ҳозирги даврдаги муаммолар гирдобидида қолган бугунги замон тамаддуни (информацион, постиндустриал ва б.)ни асосли ўрганиш негизида унинг тараққиёт истикболларини башорат қилиб бера олишга қодирлиги билан ҳам моҳиятлидир.

Айни пайтда бугунги жамият тараққиётида кўзга ташланаётган ўзгаришлар ҳозирги даврдаги кескин ва мунозарали муаммолар сифатида ҳар томонлама ва чуқур тадқиқ этиш лозимлигини кўрсатмоқда. Кейинги йилларда мазкур мавзуга мурожаат қиладиган мутахассислар миқдорининг кўпайиб бораётганлиги ҳам шундан далолат беради. Мазкур

муружаатларнинг аспекти хам ранг-баранг бўлиб, маданиятшунослик, социологик, сиёсий, иқтисодий, тарихий фанлар соҳасини қамраб олаётганлигида акс этмоқда ва уларнинг ҳар бири формацион ва цивилизацион ёндашувларнинг хусусиятларини ўз фан соҳаларига хос бўлган билиш чегаралари ва гносеологик мазмуни доирасида амалга оширилмоқда.

Жамият тараққиётини ўрганишдаги формацион ёндашув К.Маркс, Ф.Энгельс ва В.И.Ленин томонидан илгари сурилган марксча назариянинг асосий ғояларидан бири эди. Марксизм асосчиларининг бу ғояси большевиклар партиясининг инқилобий амалиётида Г.В.Плеханов, И. Сталин қабилар томонидан ҳар томонлама қўллаб-қувватланди. Бироқ тарихий тараққиёт жамият раванги ва ривождаги бундай даврийлик ва ворисийликнинг қонунийлигини тасдиқламади. Худди шу боис бундай ёндашувларни кескин инкор этган ҳолдаги ўзгача ёндашувлар ҳам борлиги тўғрисида кўплаб мавжуд адабиётлар яққол гувоҳлик беради. Хусусан, тарихни универсал даврлаштириш тарафдорлари бўлган Ф. Бродель ва кейинчалик И. Валлерстайн қарашларида марксизмдан фарқли ўлароқ маданият, географик омил ва иқтисодий ўйғунлаштиришга нисбатан уринишлар устиворлиги кўзга ташланади. Марксча ёндашувни инкор этган ҳолда улар ушбу масалада муайян жамият чегараларидан ташқарига чиқиб, давлатлар яхлитлигининг асоси ёки замини сифатида миллийликдан юқори турадиган структуравий унсурларни белгиловчи этиб кўрсатишга уриндилар.

Масалан, ана шу мақсадда Ф. Бродель “дунё-иқтисодий” категориясидан фойдаланганлигини кўрамиз. Унингча, ички бирликка эга бўлган умумжаҳон иқтисодий тизими бир қатор белгиларга эга бўлиб, ички алоқалар ва алмашинув жараёнлари бутун жамиятга муайян органик яхлитликни бағишлаб туради.

Дунё-иқтисодий белгилари хилма-хил бўлиб, уларнинг орасида асосийлари сифатида муайян географик ҳудудда жойлашганлик, одатда рамзий ифодаси йирик шаҳарлар бўлган “марказ”нинг мавжуд бўлиши, дунё-иқтисодийнинг турмуш даражаси турлича бўлган турфа хил иқтисодий зоналарга бўлиниши қабилар характерлидир.

И. Валлерстайн фикрича эса, ўтмишни объектив таҳлил қилишга асосланган ҳолда Ф. Броделнинг ижтимоий-иқтисодий формация тушунчасига яқин бўлган “дунё-иқтисодий” категориясини “дунё-тизим” категорияси билан алмаштиришга уринди. У СССР даврида ҳукмронлик қилган тарихни даврлаштиришнинг классик формацион концепциясини тўлиқ инкор этган ҳолда ўтмишни таҳлил қилишнинг ижобий дастурини ишлаб чиқди.

Жамият тараққиётини даврлаштириш борасида бундан бошқа ҳам кўплаб ўзига хос ёндашувлар мавжуд. Уларни ижтимоий фалсафа фани тамойилларидан келиб чиққан ҳолда бугунги кунда атрофлича ўрганиш ижтимоий билиш соҳаси олдида турган муҳим гносеологик муаммолардан биридир. Бу борадаги зарурият ва эҳтиёж қуйидагилар билан изоҳланиши мумкинлигини қайд қилиш мумкин:

- жамият ўз моҳиятига кўра ўта мураккаб даражада ташкил топган материянинг ривожланиш даражаси сифатида турлича сиёсий ёндашувлардан холи, эҳтирослардан ташқари, субъектив манфаатлар устиворлигига берилмасдан ўрганилиши мақсадга мувофиқдир;
- жамиятни ўрганиш билиш жараёнининг асосий мақсадларидан бири бўлган оламнинг умумий манзарасини яратиш муддаосига хизмат қилиши лозим;
- жамиятни ўрганиш турли ижтимоий қатламлар консолидацияси учун эмас, балки уларнинг бирлашуви, тараққиёт ғоялари атрофига жипслашуви учун хизмат қилмоғи зарур;
- ижтимоий билиш туфайли инсоният жамияти бир бутун система эканлигини, унинг раванг топиб ривожланиши учун ҳар бир инсон масъул эканлигини, салбий ҳатти-ҳаракатлари ёки ёт ғоялари билан инсониятнинг прогрессив тараққиётига хиёнат қилишга ҳаққи йўқлигини теран англаб етмоғи лозим.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 7-жилд. Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2004.
2. Қаранг: Хайдаров Х. Ислохотлар қонунияти. Тошкент: Ўзбекистон, 2010.
3. Тойнби А. Постигание истории: Сборник. Пер. с англ. Е.Д. Жаркова. 2-е изд. - М.: Айрис-пресс, 2002. - 640 с
4. Плетников Ю.К. Исторический процесс: соотношение Формационного и цивилизационного подходов. // Обновление России: трудный поиск решения. Вып. 7. -М., 1999. - С. 12-16..

БАДИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЖАМИЯТ МАЪНАВИЙ ҲАЁТИДАГИ АҲАМИЯТИ

Ш.Холназарова

Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни
илмий-методик таъминлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг
малакасини ошириш маркази Фарғона филиали ижтимоий
фанлар кафедраси мудири

Аннотация: Мақолада жамият маънавий ҳаётида бадий маданиятнинг ўрни, маданият муассасалари ривожланишида бадий қадриятларнинг аҳамияти ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: бадий қадриятлар, жамият, маънавий ҳаёт, кутубхоналар, ахборот-ресурс марказлари, китобхонлар, бадий-эстетик қадриятлар.

Ўзбекистон маънавий ҳаётининг барча соҳаларида бўлганидек, унинг бадий маданияти муҳим ўзгаришларни бошидан кечирмоқда, бу нарсани унинг жаҳон бадий маданияти саҳнасида юксак миллий бадий қадриятлар орқали чиқишга йўл очмоқда. Бу жараён республикада эндигина шаклланиб келаётган бадий қадриятлар бозори фаолиятида реал кўзга ташланмоқда.

Янгича илмий онг, фикрлаш шаклланиши учун кутубхоналар ўз фондларини янги зарурий адабиётлар билан тўлдирилишга муҳтождир. Агар республикада аҳолиси таркибининг кўп миллатлилиги ҳисобга олинса, табиийки, бадий адабиётларни тил нуқтаи назардан табақалаштиришга тўғри келади. Шундай экан, инновацион жараёнларни маданият соҳасида мукамаллаштириш, хизмат маданияти, ходимларнинг профессионал тайёр-гарлигини янада ошириш ўта муҳимдир. Тадқиқотларда кўрсатилишича, 2002 йилда республикамизнинг универсал ва давлат кутубхоналарида жами 10279 нафар ходим ишлаган, уларнинг атиги 16,8 фоизи олий ҳамда 42 фоизи ўрта махсус кутубхоначилик маълумотга эга бўлган [1].

Жамиятимизда маънавиятга устувор аҳамият берилаётган бир шароитда кутубхоналар ишини фаоллаштириш, аҳолининг маданиятини шу асосда юксалтириш долзарб вазифа бўлиб қолмоқда. Бу ўринда Республика Президентининг аҳолини ахборот-кутубхона билан таъминлаш тўғрисидаги (2006,20 июнь), Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001-2005 йилларда компьютер ва ахборот технологияларини ривожлантириш, «Интернет»нинг халқаро ахборот тизимларига кенг кириб боришини таъминлаш дастурини ишлаб чиқиш тўғрисидаги махсус қарорлари муҳим аҳамиятга моликдир, шунингдек, Ўзбекистон кутубхоналар Ассоциациясининг ташкил этилиши, вилоятларда унинг бўлимлари фаолият кўрсатаётганлиги, ахборот-ресурс марказларининг фаолияти ижобий натижалар бермоқда.

Айни пайтда китобхонларнинг юксак бадий-эстетик қадриятларга муносабатларини таҳлил этиш кўнгилсиз натижаларга олиб келишини ҳам таъкидлаш жоиздир. Бугунги кунда умумий бадий-эстетик савияни ошириш мақсадида кутубхонага қатновчиларнинг сони уларнинг умумий миқдорига нисбатан 0,7 фоиздан ошмаслиги [2] ташвишли ҳол, албатта. Социолог М.Бекмуродов таъкидлаганидек, унинг яна бир сабаби кишиларимизда бадий-эстетик эҳтиёжларни қондириш истагининг камайиб кетганлигидандир. Бизнингча, ёшлар ўртасида китобга қизиқиш даражасининг пасайишига, авваламбор, бозор иқтисодиёти таъсирида одамлар руҳиятида моддий эҳтиёжларни қондиришга интилишнинг нисбатан авж олиши, ҳақиқий ва ўтқинчи қадриятларни идрок этишда лоқайдлик, шунингдек, китоб харид нархининг қимматлиги, ҳақиқий бадий-ғоявий юксак китоблар адабининг камайиши, янги бадий асарлардан китобхонларнинг кўнгли тўлмаётганлиги каби омиллар сабаб бўлаётир.

Пойтахт китобхонлари орасида ўтказилган социологик ўтказган сўровларнинг натижаларига кўра, миллий ўзлгимиз, тарихий хотирамиз ва анъаналаримизни бадий акс эттирадиган мумтоз адабиёт ва санъат намуналарига қизиқадиганлар, шунингдек, уларни харид қиладиганларнинг миқдори жуда озчилиқни ташкил этади. Агар китоб савдоси ходимларига сотиб олиш учун умумий мурожаат қилинганда детектив асарларни - 46,6 фоизи, фантастикани-22,4 фоизи, ишқ-муҳаббат романларини-17,2 фоизи, саргузаштларни-13,8 фоизи, триллер, даҳшатли воқеаларга бағишланган адабиётларни-10,3 фоизи қизиқтирса, маънавиятимизнинг мумтоз асарларини истовчилар миқдори атиги 8,6 фоизни ташкил этади.

Шунга кўра, детективларни 53,5 фоиз, фантастикани 24,1 фоиз, мелодрама, ишқ-муҳаббатга оид асарларни 20,7 фоиз, саргузаштларни 12,1 фоиз, триллерларни 5,2 фоиз китобхон харид қилиш истагини билдиришган. Мумтоз адабиётни сотиб олувчилар эса харидорлар орасида атиги 0,01 фоизни ҳам ташкил этмайди [3].

2003 йилда республика «Ижтимоий фикр маркази» ўтказган социологик тадқиқотларнинг натижалари ҳам мутолаа маданияти, китобхонларнинг саводхонлиги, бўш вақтни ўтказиши, бадиий қизиқишлари тўғрисида муайян тасаввур беради. Бу жиҳатдан «Тахминан айтингчи, оилангизда неча китоб бор?» деган мавзудаги саволга олинган жавоблар характерлидир: 25 фоиз 100та, 5,9 фоиз эса 500 ва ундан ортиқ китобга эгалигини билдирган. Ҳар уч кишидан бири (32,8 фоиз) уйда бадиий китобга, 28,2 фоизи-билимларнинг турли соҳаларига оид, тўрттадан биттаси (26,4 фоиз) асосан дарсликлар, ўқув қўлланмаларига, ўнтадан биттаси (11,0 фоиз) ўз ихтисослиги бўйича, 1,7 фоиз респондент диний китобларга эгалигини изҳор этган. Натижа кўрсатадики, китобхонларни энг кўп романлар қизиқтиради (41,3 фоиз), сўралганларнинг ҳар олтидан бири (17,2 фоиз) китобга лоқайд. 16-20 ёшли респондентларнинг тўртдан бири (23,4 фоизи) Ўзбекистон тарихига, бештадан бири (19,6) поэзияга қизиқади. Бироқ шуни айтиш керакки, сўралганларнинг 88,8 фоизи на театрда, 84,8 фоизи на кинотеатрга қатнайди. Фақат 33,0 фоизигина концертларга бориб туради [4].

Биз юқорида бадиий маданиятга муносабатнинг миқдорий жиҳатларига оид айрим расмий маълумотларни келтирдик, холос. Аслида эса ўқиётган китобнинг мазмуни, ғояси ўта муҳимдир. Бинобарин, бадиий маданият намуналари шахсий ҳамда ижтимоий идеалларни яратиш йўли билан гўзалликни ифодалайди, гўзаллик меъёри эса чинакам бадиий-эстетик фаолият негизини ташкил этади.

Дарҳақиқат, бозор иқтисодиёти инсонда мулкдорлик туйғусини таркиб топтиради, бироқ бу жараён маънавиятдан озикланмаса, маънавиятга эҳтиёж сезмаса, энг муҳими, маънавийлик билан суғорилмаса, қутилган натижани бермайди. Мулк туйғуси билан ташаббус ва тадбиркорлик туйғусини бир-биридан асло ажратиб бўлмайди, албатта. Лекин «олимни-илмидан, ёзувчини-ижодидан, санъаткорни-санъатидан йироқлаштирувчи мулкдорлик хатарли. Бундай «эврилиш» ҳар қандай зиёлининг ахлоқий кучини емириб ташлайди. Миллат манфаати учун ишлаш, миллат қисматини ўйлаш шунчаки қуруқ гап бўлиб қолади» [5].

Адабиётлар:

1. Умаров А. Ижтимоий-маданий тараққиётни таъминлаш ва қомил инсон шахсини шакллантиришда мутолаанинг ўрни. Социол.ф. д-ри... дисс. автореферати. –Т.: ЎЗМУ. 2005, Б.40.
2. Умаров А., Бекмуродов М. Ўзгараётган давр ва кутубхоналар тақдири. // Ижтимоий фикр. Инсон ҳуқуқлари. 2003, 2-сон, Б.102.
3. Хаджимухамедов М., Сысина Т. Книги и читатели // Общественное мнение. Права человека. 2003. № 3. С. 89-94.
4. Каюмов У. Роль семьи в формировании нравственных и духовных основ общества// Общественное мнение. Права человека. 2004, № 4, С. 93.
5. Иброҳим Ҳаққул. Жаннат-инсоннинг ботинида. //Тафаккур. 1996. 2-сон. Б.18.

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 28-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(2-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 31.05.2021

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000